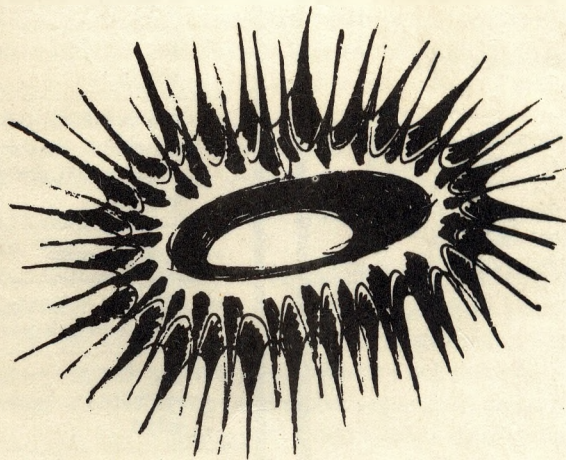

Tamás rds

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1991/4

BÖRTÖNÜGYI SZEMLÉ

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Szerkeszti:
a szerkesztő bizottság

Elnök:
dr. Tari Ferenc bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Csere László bv. őrnagy
dr. Csordás Sándor bv. ezredes
Fejes Imre bv. ezredes
dr. Lőrincz József bv. ezredes
dr. Németh Gyula bv. alezredes
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Csatorday Zoltán

RECORD
Ipari Késszövetkezet nyomdaüzeme
2119 Pécel, Pestl út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

1 DR. NAGY FERENC: Nemzetközi ki-
tekintés az életfogytig tartó szabad-
ságvesztés-büntetés végrehajtásáról

9 FÓRUM

9 DR. RISSAI NÁNDOR: A szigorított
javító-nevelő munka jogintézményé-
nek elhalása

20 TÁJÉKOZTATÓ

20 MÓDOS TAMÁS: Beszámoló a Ma-
gyar Börtönpsztorációk Társaság ala-
kuló üléséről

25 TAKÁCS PÉTER: A mentálhigiéné fel-
használásának lehetőségeiről a bünte-
tésvégreajtásban

30 TURBÓK ATTILA: Nyugdíjas találko-
zó Pilisszentkereszten

34 A BV TÖRTÉNETÉBŐL

34 DR. MEZEY BARNA: A középkori
tömlőc

44 DR. DÓCZI ISTVÁN: Adalékok a Má-
rianosztrai Fegyház és Börtön törté-
netéhez (1956 októbertől 1990 decem-
beréig)

51 KITEKINTÉS

51 KISS SZ. CSABA: „Társadalmi alapú
büntetésvégreajtás” Angliában

57 DR. HEYLMANN KATALIN: Az osztrák
büntetésvégreajtás az orvos szemé-
lével

Nemzetközi kitekintés az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték *ov*-intézeti számarányáról viszonylag kevés összehasonlító adatsor áll a rendelkezésünkre. Feltehető a kérdés, hogy minek alapján és milyen módszerrel lehet a mérés elvégzése előtt megbízható, egybevethető adatokhoz jutni. Kétféle eljárás tűnik járhatónak. Vagy az életfogytiglanra ítélteknek a végrehajtási intézetekben lévő számát viszonyíthatjuk az adott ország összes fogvatartottjának, illetve elítéltjének számához, és ily módon nyerünk egy százalékos arányt. Vagy, s ez a második módszer, ún. standardizált értékeket alkalmazva kapjuk meg az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték rátáját úgy, hogy az érintett fogvatartottak, elítéltek számát az adott ország 1 millió lakosához viszonyítjuk.

Ez utóbbi eljárással mérték fel pl. az Európa Tanács egyes tagállamait. Eszerint 1983 elején Hollandiában egyetlen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy töltötte büntetését, a hollandok által elítélt német háborús bűnösök közül az utolsó. Ez az egy elítélre jutó szám nem volt alkalmas arra, hogy összevessük az 1 millió lakosra vetített számadattal. Ez az életfogytig tartó elítélti ráta a jelzett 1983-as évben Norvégiában – a korábbi ítéletek nyomán a még büntetésüket töltő elítélteket is figyelembe véve 1,5 volt. Svédországban 2; Dániában és Olaszországban 4–4; Franciaországban 7; Írországban 15; Görögországban és az NSZK-ban 16–16; Ausztriában 17; Belgiumban 20; Angliában és Walesben pedig 38.

A szélső értékeket felmutató országok végrehajtási helyzetét megvizsgálva leszögezhető, hogy *Hollandiában* az életfogytig tartó szabadságvesztés jelenleg csupán elvi lehetőség, de a gyakorlatban már nem alkalmazzák. Az utolsó német háborús bűnös is meghalt, ennek következtében nincs életfogytiglanra ítélt a hollandoknál.¹ *Norvégiában* pedig – mint már jeleztük – az életfogytig tartó szabadságvesztést megszüntették. *Svédországban* viszont még 1986-ban is mintegy 25 elítélt töltötte életfogytig tartó szabadságvesztését.

A magasabb rátával rendelkező országok közül pl. az *Németországban* a következő adatsor érzékelteti a végrehajtási számarányokat: (lásd 2. old.)

Tehát a németeknél az életfogytiglanra ítélték számának enyhe emelkedése figyelhető meg a legutóbbi időszakban. Az 1980-as évekig ezer alatti volt az elítélt népesség, míg 1986-ban ezer fölé emelkedett. Ez a fejlődés, pontosabban növekedés a büntetés-kiszabás és az elbocsátás stratégiájának változásával függ össze. Az 1986. március 31-én

Év	Az elítéltek összlétszáma	Befejezett gyilkosságok miatt elítéltek száma	Befejezett gyilkosságok miatt életfogytiglanra ítélték száma
1965	49 573	1 141	966
1970	35 927	1 309	1 072
1975	34 608	1 211	945
1980	42 235	1 334	956
1985	48 402	1 575	1 062
1986	45 342	1 563	1 088

1088 életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését töltő elítéltekből 48 nőnemű személy volt, 33 pedig 70 éves vagy azt meghaladó korú.

Ausztóriában a fogvatartottak számarányának csökkenése figyelhető meg: 1983 elején 8748 volt a fogvatartottak száma, ez apadt 1989 szeptemberére 5771-re. Az igazságügyi végrehajtási intézetekben elhelyezett életfogytiglanosok száma 1986–1989 között a következő: 1986-ban 139, 1987-ben 147, 1988-ban ismét 139, végül 1989. november 30-án 133 volt. 1989-ben a 133 életfogytiglanra ítéltből 25 férfi fogvatartott kevesebb mint 5 évet töltött le büntetéséből, míg 35 férfi 15 és 25 év közti időtartamot állt ki, pontosabban ült le, 6 elítélt pedig 25 év fölötti időtartamot bírt ki, pesti zsargonban: húzott le.

Belgiumban a fogvatartottak és az életfogytiglanosok létszámának aránya az alábbi ingadozást mutatja. 1975-ben az összes fogvatartott száma 6510 volt. Ebből 97 életfogytiglanos elítélt töltötte büntetését. 1979-ben a 6032 fogvatartottból 81; 1984-ben a 6728 fogvatartottból 86; és 1988-ban a 6497 fogvatartottból 170 volt életfogytiglanos elítélt.

Angliában és Walesben 1978. június 30-án 1376 elítélt, 1980-ban 1584, 1985-ben 2051, 1988-ban 2503 és 1990 májusában mintegy 2800 elítélt töltötte életfogytig tartó büntetését. A számok azt mutatják, hogy az utóbbi évtizedben az életfogytiglanra ítélték számaránya csaknem megduplázódott. Az életfogytiglanosok összlétszáma 1965-ben – amikor a halálbüntetést a gyilkosságra vonatkozóan eltörölték – 413 volt, 1990-re ez a szám meghétszereződött. Évente kb. 250 új életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet fogadnak be átlagosan az angol végrehajtási intézetek. A nettó növekedés ennél azonban kevesebb, kb. 150, tekintettel a feltételes szabadon bocsátások alakulására. A végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésre ítélték összlétszáma 1990 májusában közel 38 000 volt. Ennek kb. 7,4 százaléka nevezhető életfogytiglanos elítéltnek.

Ami a magyarországi börtönnépességet illeti, az utóbbi időszakban csökkent; részben a társadalmi, illetve a jogszabályi változások, részben a büntetés-kiszabási gyakorlat módosulása következtében. Mindez természetesen összefügg az amnesztia-törvények hatásával is, bár ezt nem szabad túlértékelni. A Magyar Köztársaság kikiáltása alkalmából 1989 októberében az országgyűlés gyakorolt közkegyelmet, majd 1990-ben pedig az országgyűlés megalakulása alkalmából, megemlékezve Nagy Imre és mártírtársai haláláról a XXXIX. törvénnyel úgyszintén ezt tette. Az 1989. évi amnesztia hatályba lépésével 1990. január 31-én bv-intézetekből 519-en szabadultak, míg a büntetőeljárás megszüntetése – a közkegyelem alapján – összesen 2416 személyt érintett.

Az utóbbi évek fogvatartottjainak, elítélteinek és előzetes letartóztatottjainak számarányáról a mellékelt táblázat tájékoztat.²

A fogvatartottak, az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak számaránya Magyarországon

Év	1985	1986	1987	1988	1989
A lakosság száma milliókban kifejezve	10 657	10 640	10 621	10 604	10 590
A fogvatartottak abszolút száma	23 016	23 678	22 543	20 828	15 928
A fogvatartottak száma 100000 lakosra vetítve	216	222	212	196	150,4
Az elítéltek és szigorított őrizetek abszolút száma	15 481+578= 16 068	16 060+471= 16 531	15 950+380= 16 330	15 078+325= 15 403	12 632+0= 12 632
Az elítéltek és őrizetek száma 100000 lakosra vetítve	150	155	154	145	119
Az előzetes letartóztatottak abszolút száma a bv-intézetekben	3 958	3 834	3 131	2 829	2 402
Az előzetes letartóztatottak száma 100000 lakosra vetítve	37	36	29	26,7	22,7
Az összes elítélte belül az előzetes letartóztatottak száma %-ban kifejezve	17,2	16,2	13,9	13,6	15,1

Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltekre vonatkozóan alig van hivatalosan publikált adat hazánkban. Az közismert, hogy a férfi elítélteket a Szegedi Fegyház és Börtönben, a nőket pedig a kalocsai végrehajtási intézetben helyezik el. A létszám szempontjából egyértelműen a férfi elítéltek aránya a meghatározó. A legutóbbi információk és publikációs adatok alapján 1989. december 15-én a Szegedi Fegyház és Börtön 160 életfogytiglanra ítéletet tartott fogva. „Ezek közül 122-öt 20 évre ítélték, 28-at 15 évre, 5-en kaptak plusz ítéletet a 15 évre, 2 fő ítélete még nem jogerős, két halálos ítéletet kegyelemből változtattak át életfogytiglanra.” Egy évvel később, azaz 1990 decemberében 166 elítélt töltötte büntetését Szegeden. Közülük 15 év letöltése után 25 elítélt, míg 20 év letöltése után 143 elítélt bocsátható feltételes szabadságra.³ 1991 februárjában országosan 170 elítélt töltötte életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését, 168 férfi a szegedi és 2 nő a kalocsai végrehajtási intézetben. Az életfogytiglanos elítéltek kétharmada 30 és 49 év közötti. Valamennyien a legsúlyosabb bűn – a szándékos emberölés minősített eseteinek, illetve eseteinek – elkövetése miatt ülnek.

Ha a fenti adatokat egymillió lakosra vetítjük, és nemzetközileg összehasonlítjuk, akkor folyamatos emelkedésről számolhatunk be. 1983-ban – amikor több nyugati országra vonatkozóan is végeztek felmérést – hazánkban az életfogytiglanos elítéltek aránya kb. 10 volt, míg 1991 elején már 16. Természetesen az életfogytig tartó szabadságvesztés problémáját nem csupán és nem elsősorban mennyiségi szempontból kell megközelíteni. Ami a végrehajtás tartalmi vonatkozásait illeti a (Btk. 42. § 1 bek.) szerint az életfogytig tartó szabadságvesztést a legszigorúbb végrehajtási fokozatban, fegyházban kell végrehajtani. Közismert, hogy az elítélt állandó irányítás és ellenőrzés alatt áll a fegyházban, hogy életrendje részletekbe menően meg van határozva. A bv-intézetten belül csak engedéllyel és felügyelet mellett járhatnak és zárt cellákban helyezik el őket. Külső munkákban kivételesen, és csak akkor vehetnek részt, ha a külvilágtól a munkavégzés ideje alatt is elkülöníthetők. Továbbá a fegyházban nincs lehetőség végrehajtási szabadságra, rövid tartamú eltávozásra.

Ilyen körülmények között egyáltalán nem véletlen, hogy az életfogytiglanos elítéltek személyisége leépül, a szociális térben való tájékozódásuk és eligazodási képességük hanyatlak, illetve elvész, azaz infantilizálódnak. Külföldön is hasonló jelenségeket tapasztaltak, sőt olvastam már olyan megállapítást is, hogy azok az életfogytiglanos elítéltek, akiknek nagyon hosszú időtartamot kell letölteniük, gyakran pszichés, elmebeli zavarokat mutatnak, olykor már az elítélés időpontjában is. Ezen negatív jelenségeket sorolhatnánk tovább, de ettől eltekintve sem tartjuk megfelelőnek a hazai végrehajtási rezsimet az életfogytiglanosokkal kapcsolatban.

A fegyház fokozat ugyanis csupán a biztonsági, megtorló szempontokat tudja figyelembe venni, viszont a büntetés-végrehajtás törvényerejű rendeletben rögzített reszocializálási feladatának nem tud eleget tenni. Hisz nincs igazán tere és lehetősége erre. Ugyanakkor épp ennél a büntetési formánál lépnek fel a legerőteljesebben a szabadságelvonás hátrányai, amit ellensúlyozni, ellenpontosítani kellene valamivel. Ennélfogva a differenciálás nélküli szigorítást tartalmazó végrehajtási elképzeléseket, a „superbiztos börtön” létrehozását – lényegében az életfogytiglanos elítéltek fogvatartására korlátozva – nem tartjuk szerencsésnek, se követendőnek.

Ezzel szemben példamutató az a német megoldás, amely szerint az életfogytiglanos elítélt végrehajtási szabadságot kaphat, ha beszámítva a vizsgálati fogságot vagy más jellegű előzetes szabadságelvonást, már tíz évet letöltött a büntetéséből vagy ha nyitott végrehajtásba utalták. Erre a német büntetés-végrehajtási törvény 13. § (3) bekezdése lehetőséget is ad. A gyakorlatban pedig az életfogytig tartó büntetésüket töltők szabadságolása esetén sem kell alapvetően más szempontokat érvényesíteni, mint a hosszú tartamú szabadságvesztéseknél, vagyis nem kell az ilyen elítéltek legtöbbször erőteljesebben izolálni a külvilágtól, mint ahogy elengedhetetlenül szükséges. A kellő körültekintéssel alkalmazott szabadságolások és végrehajtási könnyítések a német tapasztalatok alapján egyértelműen kedvező eredményt mutatnak.

Ugyancsak megfontolandó az a megoldás, amely Ausztriában érvényesül. Eszerint minden egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélt fokozatos végrehajtásba kell bevonni. Ezzel a fokozatos végrehajtással ugyanis a reszocializációs cél elérését elő lehet segíteni, a szabad élet viszonyaihoz való közelítéssel át lehet vezetni az elítélteket a valós, a mindennapi szabad életbe, megkönnyítve beilleszkedésüket a társadalomba. A büntetés-végrehajtást e felfogás szerint három, időben egymást követő fokozatban kell foganatosítani. Az osztrák büntetés-végrehajtási törvény 137. § (2) bekezdése értelmé-

ben az életfogytiglanra ítéltnek az alsó és a középső fokozatban legalább hét-hét évet kell letölteniük, hogy a felsőbe kerülhessenek.

A fokozatos végrehajtás intézményét sokan vitatják az osztrákoknál, de az alapjául szolgáló gondolatot, amely szerint a hosszabb büntetési idő tagolandó, felbontandó a szabad életbe való fokozatos átmenet érdekében, mindenképpen figyelembe kell venni. Hasonló szempontokat érvényesítenek az angolok is. Vagyis a differenciálást nélkülöző, csak biztonságra, szigorításra törekvő végrehajtás fogatosítása az életfogytiglanos elítéltekkel szemben se nem célszerű, se nem humánus, és ebből eredően nem követendő megoldás.

A feltételes szabadon bocsátás és a kegyelem

Szakmai körökben általános az a meggyőződés, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt számára lehetővé kell tenni jövője tervezését, támogatni kell reszocializálását, hisz az emberiség szempontja is ezt igényli. A *feltételes szabadon bocsátás* az életfogytig tartó szabadságvesztés időtartama lerövidítésének leggyakoribb formája. Meghatározott büntetési idő letöltése után és egyéb törvényi feltételek megléte mellett lehetőség nyílik az életfogytiglanos szabadon bocsátására. *Olaszország* az az európai ország, amelynek büntetőtörvénye a *leghosszabb minimálisan letöltendő szankcióidőt* írja elő. A feltételes elbocsátást, az ún. ergastolanit az olaszoknál 1962-ben vezették be. Ez eredetileg legalább 28 év letöltését kívánta meg előfeltételként. Az 1986. évi 663. sz. törvény a minimálisan leülendő 28 évet 26-ra csökkentette, de még így is kirívóan szigorú ez a szabályozás az európai országok körében.

A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét az *európai államok zöme* már 15 év büntetés letöltése után megadja. Az *osztrák Btk.* 46. § (5) bekezdése értelmében az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt 15 év letöltése után bocsátható szabadon bizonyos tényezők (pl. a büntetés végrehajtása során tanúsított szelíd magatartás, bűncselekmény nélküli, tisztességes jövőre való kilátás stb.) megléte esetén.

A *franciáknál* a büntetőeljárás törvény 729. cikke rendelkezik a feltételes szabadságra bocsátásról. Eszerint a szabadságvesztésre ítélt akkor részesülhet ebben a kedvezményben, ha komoly jelét adja a társadalomba való visszailleszkedés szándékának. A 729. cikk (3) bekezdése szerint – az előbbieken túl – az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélnél a feltételes szabadon bocsátás kikötése a 15 év büntetési idő letöltése.

A *német Btk.* nem ismerte eredetileg a feltételes szabadon bocsátás törvényi lehetőségét, a németeknél csak az ún. kegyelmi út volt a járható megoldás. A kegyelmi gyakorlat természetesen nem volt egységes az egyes tartományokban, ezért a szövetségi alkotmánybíróság a törvényhozó kötelességévé tette az életfogytig tartó szabadságvesztés törvényben szabályozott feltételes felfüggesztését, a feltételes szabadon bocsátás lehetővé tételét. Az alkotmánybíróság a korábbiakban lefolytatott kegyelmezési eljárásokat nem tartotta kielégítőnek meghatározatlan voltuk miatt sem.

Hosszú parlamenti csaták után, 1981. december 8-án a 20. büntetőjogi módosító törvény – mely 1982. május 1-jén lépett hatályba – legalizálta és konkretizálta az életfogytiglanra ítélt szabadon bocsátását. E törvény beiktatta a Btk-ba a feltételes felfüggesztés lehetőségét az életfogytig tartó szabadságvesztésnél. Eszerint 15 év büntetési idő letöltése után lehetőség nyílik a szabadon bocsátásra, amennyiben az elítélt bűnösségének különleges oka nem követel meg további végrehajtást, amennyiben a rá vonatkozó

szociális prognózis kedvező, és az elítélt ehhez hozzájárul. A fogvatartottnak a német büntetőkódex 57/a §-ban megjelölt feltételek fennállta esetén joga van az ítéleti idő feltételes felfüggesztésére.

Svájcban a Btk. 38. cikke szerint az életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélt szintén 15 év letöltése után lehet feltételeesen szabadon bocsátani. Az illetékes hatóság (kantononként eltérő módon vagy az igazságügyi rendőrségi direkciónak, vagy egy speciális bizottságnak) hivatalból megvizsgálja, hogy az elítélt feltételeesen szabadon bocsátható-e. Figyelembe veszik a végrehajtás alatti magatartást, az elítélt személyiségét és egyéb prognosztikus tényezőket, vagyis azt, hogy az elítélt „beválik-e” a szabad életben. Az illetékes hatóság a feltételeesen elbocsátott számára öt év próbaidőt szab ki, továbbá utasításokat adva neki védőfelügyelet alá helyezheti.

Vannak országok, ahol vagy a törvényi szabályozás, vagy annak tényleges gyakorlati alkalmazása még a *tipikus*nak tekinthető 15 év büntetési idő leülése előtt lehetővé teszi a feltételes szabadon bocsátást. Így pl. *Belgiumban* a büntetőtörvény rendelkezése alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek már 10 letöltött év után, a visszaesők esetében pedig 14 év után engedélyezheti a feltételes elbocsátást.

Angliában és Walesben a feltételes szabadon bocsátást – tekintettel az 1967. évi Criminal Justice Act 61. §-ának előírására – a Home Secretary engedélyezheti, a Parole Board és a Lord Chief Justice javaslata, valamint – ha lehetséges – az ítéldbíróval történt konzultáció alapján. A szabadon bocsátás időpontját az elítélt büntetés-végrehajtás alatti és a jövőben várható magatartásának függvényében határozzák meg – a közbiztonság szempontjának messzemenő figyelembevételével. Az elbocsátás előfeltétele, hogy a bűnelkövetés ismételt veszélye alacsony szinten maradjon. Ennek érdekében a szabadon bocsátást megfelelően előkészítik, az elítéltet és körülményeit többször és kellő időben megvizsgálják.

A hivatalos angol statisztika szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt *átlagosan 12 évnyi büntetést töltenek le* a végrehajtási intézetekben, és igen alacsony azoknak a száma, akik 20 évet, vagy még azt is meghaladó időt vesztesgetnek a börtönben. Így pl. 1988. június 30-án Anglia és Wales végrehajtási intézeteiben összesen 2503 életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt ült szankcióját töltve. A 2503 elítéltből összesen 83 elítélt, azaz a fogvatartottak 3,3 százaléka volt több mint 20 évet végrehajtási intézetben, és a 83 elítéltből 82-en gyilkosság elkövetése miatt.

Azokban az országokban, ahol nem ismerik az életfogytig tartó szabadságvesztést, ott helyette *határozott tartamú szabadságvesztést alkalmaznak magas felső határral*. Ami a minimálisan letöltendő büntetési időt illeti, alapvetően hasonló eredményre jutnak, mint az életfogytig tartó szabadságvesztésről rendelkező és a feltételes elbocsátást tipikus módon alkalmazó államok.

Porugáliában a szabadságvesztés maximális időtartama 20 év, (kivételesen lehet persze 25 év is) és a szabadon bocsátáshoz a kiszabott büntetési idő felének, azaz 10, illetve 12 és fél évnek a tényleges letöltése szükséges. *Spanyolországban* a legmagasabb a kiszabható határozott ideig tartó szabadságvesztés tartama, de 30 év után is lehetséges a törvényi feltételek megléte mellett a feltételes szabadságra bocsátás, amennyiben az elítélt büntetésének háromnegyed részér már letöltötte. A spanyoloknál azonban a szabadságvesztés-büntetés egy jogintézmény révén is lerövidíthető: a büntetés munkára redukálásával. A spanyol Btk. 100. cikke szerint két teljesített munkanap után egy nap büntetést el lehet engedni. Lehetséges továbbá a büntetés munkára redukálása, a feltéte-

les szabadon bocsátás kumulatív alkalmazása, s ily módon a szabadságvesztés-büntetés idejének a felére rövidítése.

A *norvégoknál* az életfogytig tartó szabadságvesztés 1981. évi megszüntetése után a szabadságvesztés maximális tartama 21 év, a ténylegesen letöltendő büntetési idő általában pedig – a feltételes szabadon bocsátás alkalmazásával – kb. 12 év. A *lengyeleknél* a 25 év szabadságvesztés-büntetés esetében is lehetséges a feltételes szabadon bocsátás 15 év büntetési idő kiállása után. *Kevés azon európai államok száma, amelyek az életfogytig tartó szabadságvesztésből való szabadulás egyedüli lehetőségeként ismerik a kegyelmet.* Ezen államok szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés nem csupán a szabadságvesztés-büntetés egy változata, hanem speciális büntetési nem, amelynél nem az elítélt reszocializálása az elsődleges cél. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből csak a kegyelem útján szabadulhattak eddig a volt NDK és 1982-ig az NSZK állampolgárai. Hollandiában és Svédországban is e megoldás dívik.

Hollandiában azonban – mint már említettük – ténylegesen nem alkalmazzák az életfogytig tartó szabadságvesztést, így a kegyelemnek nincs gyakorlati jelentősége. A hollandoknál a szabadságvesztés felső határa a törvényben meghatározott esetekben 20 év, a minimálisan letöltendő büntetési idő pedig a kiszabott szankció kétharmad része, azaz 20 év esetében 13 év 4 hónap. A *svédeknél* az életfogytig tartó szabadságvesztés kegyelmi úton határozott tartamú szabadságvesztésre változtatható, s ez esetben a feltételes szabadon bocsátás már a büntetési idő kétharmad részének kiállása után is lehetségessé válik.

E rövid európai áttekintés egy mondatba tömörített összegzéseként egyértelműen megállapítható, hogy már a törvényi szabályozásból, vagy a tényleges gyakorlatból eredően az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték tipikusan 15 év (adott esetben ennél rövidebb büntetési idő letöltése) után kerülnek, illetve kerülhetnek feltételes elbocsátással szabadlábra. (Ezen összegző megállapítás alól csupán egyetlen – kirívónak minősíthető – kivétel van, az olasz megoldás).

Hazánkban a Btk. 47. § (4) bekezdése szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt *húsz év letöltése után* bocsátható feltételes szabadságra, ha úgy tűnik, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető. A végrehajtás alatt újabb bűncselekmény elkövetésekor nem hajtható végre kiszabott szabadságvesztés, de a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját akár öt évvel is elhalaszthatja. A Btk. 48. § (1) bekezdése értelmében az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartama tíz év. Megfelelő törvényi szabályozás hiányában viszont tisztázatlan a kérdés, hogy mi lesz az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt sorsa, ha a feltételes szabadsága alatt elkövetett bűncselekménye miatt megszünteti a bíróság a feltételes szabadságot.

Az előbb említett problémán túl a halálbüntetés kiiktatása után több kérdés merült fel. Ezekkel kapcsolatban készült el az Igazságügyi Minisztériumban a módosítást célzó *törvénytervezet*. Az ebben megfogalmazódó elképzelések, törekvések az életfogytig tartó szabadságvesztés differenciáltabb Btk-beli szabályozása mellett foglalnak állást. A feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kivételesen 15 év letöltése után is megnyílna, de a tipikus esetekre továbbra is a 20 év leülése vonatkozna. A büntetés végrehajtása vagy a feltételes szabadság ideje alatt a súlyos, tíz évet meghaladó időtartamú, vagy az életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetett elkövetőtől megvonható lenne a feltételes szabad-

ság. A tervezetnek a feltételes szabadsággal összefüggő több rendelkezése indokolatlanul súlyos, sérti a szigorúság és az arányosság elvét, illetve korrekcióra szorul.

A büntető jogszabályok módosításáról szóló legújabb törvényjavaslat két megoldást fogalmaz meg e témakörrel kapcsolatban. Az egyik szerint a szabadságvesztés-büntetés kiszabható lenne határozott tartamban és életfogytiglan is. Ez utóbbi esetben az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó szabályokat kell részletezni. A másik változat viszont a szabadságvesztésnek csak határozott időtartamban kiszabható változatát tartalmazza. Tehát ez a legújabb törvényjavaslat eljutott az életfogytig tartó szabadságvesztés fenntartásának megkérdőjelezéséig.

Dr. Nagy Ferenc

JEGYZETEK

1. A holland büntetés-kiszabás gyakorlatát jól értékelte az az adat, amely szerint a bíróságok mindössze 24 esetben rendeltek el pl. 1986-ban nyolc évnél hosszabb időtartamú szabadságvesztést.

2. A Statisztikai évkönyvek adatait használtam fel. (N. F.)

3. Válinth Lajos: A szuperbiztos börtön. Börtönügyi Szemle, 1990/4. szám 16. oldal. Az idézett mondat félreérthető, hisz nyilván nem 20, illetve 15 évre ítélték az életfogytiglanosokat, a szerző feltehetően a feltételes szabadonbocsátás eltérő időpontjára utalt.

Ajánlott irodalom

Baechtold, A.: Straf- und Massnahmenvollzug. Bern, 1990.

Bárd Károly: Ein Jahr danach. Nachwort. In.: Eser, A.-Kaiser, G. (Hrsg.): Deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie. Baden-Baden, 1990.

Bundesministerium für Justiz: Die Strafprozess- und Strafvollzugsreform nach Strafrechtsänderungsgesetz. 1987. Wien, 1989.

Callies, R.-P.-Müller-Dietz, M.: Strafvollzugsge-
setz. Kurz Kommentar 4. Aufl. München, 1986.

Code de Procédure Pénale. LITEC Paris, 1990.

Die Strafvollzugssektion im Bundesministerium für Justiz: Statistische Übersicht über den Strafvollzug im Jahre 1989. Kézirat. Wien, 1990.

Dreher, E.-Tröndle, H.: Strafgesetzbuch und Nebengesetze Kurzkommentar. 44. Anfl. München, 1988.

Foregger, E.-Serini, E. (Hrsg.): Strafgesetzbuch (StGB) Wien, 1988.

Foregger, E.-Schausberger, E. (Hrsg.): Straf-vollzugs-gesetz (StVG) Wien, 1989.

Giunta, F.: Das Italienische Reformgesetz über den Strafvollzug von 1986. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1/1990.

Harris, V. R.: Die lebenslange Freiheitsstrafe in England und Wales. Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe 3/1991.

Home Office: The Sentencing of Courts. London, 1991.

Jescheck, H.-H.: Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil. Berlin, 1988.

Kaiser, G.: Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen. 8. Aufl. Heidelberg, 1989.

Kelemen Ágnes: A halálbüntetés eltörlése és az életfogytiglani szabadságvesztés gyakorlata Angliában. Magyar Jog, 1991/1.

Kerner, H.-K.: Tötungsdelikte und lebenslange Freiheitsstrafe. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 4/1986.

Matheson, W.: Norwegen. In.: Eser, A.-Huber, B. (Hrsg.): Strafrechtsentwicklung in Europa 2. Teil 2. Freiburg i. Br. 1988.

Nagy Ferenc: A nyugatnémet és a magyar szankció- és büntetés-végrehajtási gyakorlat összehasonlítása. Magyar Jog, 1990/3.

Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. II. kötet. Szeged, 1990.

Nelson, A.: Entwicklungen im Schwedischen Strafrecht seit dem Strafgesetzbuch von 1962. Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 1/1987.

Sagel-Grande, I.: Das niederländische Strafsystem. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 4/1989.

Snacken, S.: Belgium. In.: Zyl Smit, v D.-Dünkel, F. (Ed.): Imprisonment Today and Tomorrow. Deventer, Boston, 1991.

The National Prison and Probation Administration: The Swedish System of Sanctions. Norrköping, 1988.

Weber, H.-Scheerer, S. (Hrsg.): Leben ohne Lebenslänglich: Gegen die lebenslange Freiheitsstrafe. A. Y. Z. Bielefeld, 1988.

A szigorított javító-nevelő munka jogintézményének elhalálása

A Módszertani füzetek 1985/4-es száma tájékoztató jellegű anyagot közölt a Btk. új jogintézményéről. A szerzők az előzetes jogpolitikai célkitűzések és rövid tapasztalati élmények alapján bizakodó hangnemben szóltak az új büntetési nem, a szigorított javító-nevelő munka bevezetéséről, a kialakított új rezsimben rejlő sajátos lehetőségekről. Hogy azóta mi történt? A társadalom miképp fogadta ezt a jogintézményt? Ezekre a kérdésekre igyekszem most a választ megadni.

A jogi szabályozás alakulása

A szigorított javító-nevelő munka politikai döntés hatására vált a magyar büntetési rendszer részévé. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1984. április 24-én határozatban szögezte le, hogy a munkakerülőket a büntetőjog eszközeivel is munkára kell szoktatni. Ez a politikai döntés öltött jogi formát az 1984. évi 19. számú törvényerejű rendeletben, amely 1985. január 1-jei hatállyal módosította a Büntető Törvénykönyvet. Az új szankciónemet a közveszélyes munkakerülés, illetve az ezzel halmazatban álló enyhébb súlyú bűncselekmény elkövetésekor alkalmazták.

Az 1987. évi III. számú törvény újabb változatot kodifikált, lehetővé téve más bűncselekmények (11 tényállás) esetében is a szigorított javító-nevelő munka kiszabását. Az 1989. évi XXIII. törvény viszont hatályon kívül helyezte a közveszélyes munkakerülés törvényi tényállását, s ez a korábbi politikai és jogalkotói érveléseket egycsapásra gemsemmisítette. A törvény végrehajtása nyomán az elítéltek létszáma drasztikusan csökkent és megkezdődött a szigorított javító-nevelő munka jogintézményének lassú elhalálása.

A végrehajtó szervezet kifejlődése

Az új büntetést a hatályban levő eljárási szabályok szerint a bv-testület felügyelete alatt álló intézetben, illetve a kijelölt munkahelyeken kell végrehajtani. Ezzel a büntetés-végrehajtásra merőben új, feladataitól alapvetően eltérő kötelezettség hárult. A végrehajtás szervezeti kereteit e funkcióhoz kellett szabni, egyben a büntetés-végrehajtás hagyományos szervezetéhez integrálni. Tekintettel a büntetés jellegéből adódó munkakötelezettségre, a végrehajtás szervezetének nagyságrendjét a foglalkoztatási lehetőségek határozták meg. A polgári vállalatokkal folytatott előzetes tárgyalások alap-

ján egyenként 150–200 elítélt elhelyezésére alkalmas egységek, intézetek létrehozása tűnt jó megoldásnak a büntetés végrehajtására.

A korábbi évek ítélkezésének adatait elemezve és az elítéltek várható létszámát (kb. 400–500 főben) megjósolva 1985 telén a végrehajtás megkezdésének feltételeként három intézet felállítását javasoltuk. A jogerős elítéltek befogadása, munkaképességének felmérése, a konkrét munkahely kijelölése egy központi intézetben történt volna meg. A büntetés végrehajtása, a munkakötelezettség érvényesítése pedig azokon a munkahelyeken, amelyekkel a büntetésvégrehajtás szerződést köt. Az elítélteket a vállalatok által létesített munkásszállókon helyeztük volna el. A szervezet irányítására az Országos Parancsnokságon önálló alosztályt hozták létre.

A végrehajtás tapasztalatai kezdetben még igazolták az elképzeléseket. A büntetésvégrehajtás – részben saját forrásból – létrehozta Martonvásáron a gyűjtő és elosztó intézetet, és sikerült vállalati partnereket találnia a munkahelyek, illetve munkásszállók biztosításához. (Dorogi Szénbányák – Péliföldszentkereszt, 1985; Újpesti Bőrgyár – Újpest, 1985.; Állami Gazdaság–Nyírlugos, 1986.) Sajnos, a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági hatások már 1986-tól jelentősen befolyásolták az elítéltek létszámát és összetételét; a vállalatok munkaerő-gazdálkodását és a munkásszállások létesítésére szánt beruházás forrásait. A következmények szinte teljes egészében a büntetésvégrehajtást terhelték, hiszen a működési-fenntartási költségeket saját pénzeszközeiből kellett kigazdálkodni, az elítélteket ezek után csak üzleti alapon létrejövő partnerkapcsolatok keretében lehetett foglalkoztatni.

A változó körülmények hatására 1988-ban olyan új szervezeti modell kialakítása vált szükségessé, amely jobban illeszkedik az Országos Parancsnokság egységes irányítási, felügyeleti rendszerébe, ez a végrehajtás érdekében a Martonvásári Intézetbe centralizálja a hatásköröket, és jobban igazodik a vállalatok megváltozott érdeklődéséhez. A felsorolt elvek gyakorlati megvalósításával párhuzamosan megszűnik az irányítást korábban biztosító önálló alosztály, a felügyeleti jogokat az Országos Parancsnokság osztályai kezdik gyakorolni. A Martonvásári Intézet önálló végrehajtó intézetként működik, a többi kisebb egység pedig beépül a szervezetébe. Az elítéltek foglalkoztatása érdekében kizárólag a büntetésvégrehajtás vállal kockázatot.

A fejlődés utolsó szakaszát alapvetően az jellemzi, hogy az elítéltek száma drasztikusan csökken, és a munkanélküliség megjelenésével egyidőben leértékelődik az elítélt munkaerő. Ennélfogva sorra szűntek meg munkahelyeink, így Nyírlugoson, Péliföldszentkeresztben, és Újpesten 1989-ben, Csepelen pedig 1990-ben. 1989 és 1991 között tehát leépült a végrehajtó szervezet, s a jogintézmény így csak Martonvásáron funkcionál a rendelkezésére álló férőhely töredékének kihasználásával.

A jogintézmény működésének tapasztalatai

Az elítéltek munkáltatásával kapcsolatos kérdések

A szigorított javító-nevelő munka végrehajtási szabályait a 3/1985. IM számú rendelet tartalmazza. Ebből kiderül, hogy *a büntetési nem lényegét jelentő munkakötelezettség érvényesítésének fő formája a jogalkotó szerint a vállalati rendszerű munkáltatás.* A hagyományos költségvetési rendszerű foglalkoztatás (intézetfenntartás) csak kivételesen alkalmazható.

Az első (Dorogon, Újpesten, Nyírlugoson, illetve a Csepel Művekkel kötött) szerződéseinkben a hagyományos munkáltatói jogosítványokon túl sajátos bv-kötelezettségek is terhelték a vállalatokat. Az IM-rendeletben nem érintett kérdéseket is e szerződésekben rögzítettük. Így az elítéltmunkadíj elszámolásának rendjét, a munkásszállás, az étkezés, a közlekedés költségeit, a vállalat kollektív szerződése alapján az elítélteket is megillető juttatásokat, végül pedig a büntetésvégrehajtást megillető térítéseket.

Az 1985-ben életbe léptetett gazdasági szabályozórendszer nem kedvezett a fent vázolt munkáltatási formának. E megoldás ugyanis a vállalatok számára nem gazdaságos, hiszen komoly beruházási-fenntartási költségeket igényel, ugyanakkor az elítéltmunkaerő minősége és hatékonysága alacsony. Emiatt azután a vállalatok csupán kisebb létszámú, 15–20 esetleg 50 fős csoportokat hajlandók foglalkoztatni, munkásszállást nem biztosítanak, így a büntetésvégrehajtás kénytelen magára vállalni ezek létesítését, és fenntartását. Mivel a partnervállalatokat egyre inkább az üzleti, gazdaságossági szempontok érdeklik, megjelenik a munkáltatás új formája: a vállalkozási szerződés keretei között zajló foglalkoztatás. E megoldás a vállalatok számára előnyösebb, hisz kiadásait költségmentésnek számolhatják el. Így a korábbi forma, a vállalati rendszerű foglalkoztatás fokozatosan megszűnik. A kialakult megoldások ellenére számtalan probléma nehezíti, illetve teszi lehetetlenné a munkakötelezettség érvényesítését...

A munkaerőpiac alakulása

Az elítélt-munkaerő elhelyezése a jogintézmény működésének ideje alatt végig permanens problémát jelentett. *A szigorított javító-nevelő munkára ítélt személyek a társadalmi átlagnál alacsonyabban kvalifikáltak.* Ennek ellenére a nyolcvanas évek végéig el lehetett az elítélteket helyezni, mert *bérszínvonal-gazdálkodás esetén ún. vattaemberként foglalkoztatták őket, vállalkozási szerződés esetén pedig az elítélt kifizetett órabére alatta maradt a szabad munkavállaló bruttósított órabérének, illetve az ehhez kapcsolódó bérjárulékoknak.* Ezen túlmenően *olyan munkák elvégzésére alkalmazták az elítélteket, amelyekre szabad munkaerőt már nem kaptak.* Így öntvénytisztításra, építőipari segédmunkára, csatorna- és illemhelytisztításra, szénbányában föld alatti munkára stb.

Az elítélt-létszám bizonytalansága, illetve a vállalati igények egyenlőtlensége miatt, a folyamatos tevékenység hiánya következtében mindig voltak nem-dolgozó elítéltek. Ezek számát az egészségügyi okból nem-dolgozók is növelték. Így *gyakorta fordult elő az a paradox helyzet, hogy nem érvényesült a büntetés lényege, a munkakötelezettség, a büntetési idő viszont telt.* Az említett anomáliák ez idő tájt még sűrűbben észlelhetők. A közkegyelem miatt drasztikusan csökkent ugyan az elítéltek száma, foglalkoztatásukat mégis nehéz megszervezni, mert a növekvő munkanélküliség amúgy se fényes esélyeinket tovább rontja. A gazdasági nehézségek beszűkítik a vállalatok lehetőségeit, azok fizetési készsége egyre bizonytalanabb, a bv-intézetek egyre kevésbé tudják kintlévőségeiket behajtani, miközben az elítéltek munkadíját ki kell fizetniük.

Az elítéltek munkadíja és egyéb járandósága

A 3/1985. IM számú rendelet az elítéltek díjazásával kapcsolatban csupán a szabályozás alapereteit határozza meg. A konkrét szabályokat a büntetésvégrehajtás bérézsi gyakorlata, valamint az egyes vállalatok bérrendelkezései írják körül. Vállalkozási

szerveződések esetében mindig ezek tartalma volt az irányadó. Ha közelebről megvizsgáljuk bármelyik variációt, akkor azt tapasztaljuk, hogy egyetlen munkáltatási formában sem alakult ki olyan optimális díjazási rendszer, amely megfelelően ösztönzi az elítélteket és egyben lehetővé teszi a költségek arányos megosztását az elítéltek és a bévé között.

A *vállalati rendszerű foglalkoztatás* igyekszik a vattaemberként alkalmazott elítéltek bérszínvonalát a minimumon tartani, de mivel az őket terhelő költségek (a szállás, az étkezés, a szállítás stb. díja) a mindenkori piaci szabályok szerint alakulnak, a nettó bér abszolút értékben sem lehet motiváló tényező.

A *vállalkozási szerződés keretében zajló foglalkoztatás* lényege, hogy a vállalat a teljesített munkák után járó díjat átutalja az intézetnek, amely ebből az összegből kifizeti az elítélteket, illetve fenntartja önmagát. Miután a vállalkozási díjak összegét mindenütt a kereslet-kínálat viszonya határozza meg, az infláció emelkedésével egyre romlanak pénzügyi lehetőségeink. A 100 forint/óra vállalkozási díjat az elítélt-munkaerő minősége miatt szinte alig lehet emelni, ezért a kezdetben ösztönző erővel bíró megoldás ma már nem képes lépést tartani az inflációs ráta züllesztő hatásával.

A *költségvetési rendszerű foglalkoztatás* esetén a havidíj bruttó összegét az egyéb területen dolgozó elítéltek átlagbéréből kiindulva határoztuk meg, hogy megelőzzük a belső bérfeszültség kialakulását. Az elítélteket érintő egyéb járandóságok közül a táppénz és a pihenőidőre járó díjazást emelhetjük ki. Egy 1988-as kormányrendelet alapján a táppénz összege naponta 90 forint, míg az évi pihenőidőre, illetve a munkaszüneti napra eső járandóság csak 120 forint.

Az elítélteket terhelő térítések és letiltások

Az elítéltet terhelő anyagi kötelezettség alapja a jogintézmény finanszírozására vonatkozó OT-PM elképzelés, az ún. önfenntartó rendszer. Ennek lényege, hogy az elítélt keresetéből kell fedezni az ellátásával kapcsolatos valamennyi költséget, így a személyes célra biztosított ruházat értékét, a mosás, takarítás, fűtés, világítás rá eső részét, az étkezésével összefüggő kiadásokat, a büntetés végrehajtása során felmerült költségek jogszabályban meghatározott összegét, valamint az elítéltet – bírói ítélet vagy jogszabály alapján – terhelő letiltásokat.

A felsorolt szempontokon túl konkrétabb szabályozásról nem beszélhetünk, hiszen a 3/1985. IM-rendelet a tartási költség összegének és a térítés módjának megállapítására külön jogszabályt helyezett kilátásba, ám ez a mai napig nem készült el.

Jogszabály hiányában a büntetésvégrehajtás belső rendeletben határozta meg a levonásra kerülő tételek körét, így az étkezés tényleges költségeit, a szállítás díját, az elhelyezéssel kapcsolatos kiadásokat, valamint az általános bv-költséget. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a felsoroltak legnagyobb hányadát az étkezés költségei tették ki, annak ellenére, hogy 1989-től az egységes élelmezési normát számítjuk fel mindenkinél. Ha az elítélt külső munkahelyen eszik, akkor a bévé fedezi többletköltségét. Az egyéb címen levont összegek nagysága szinte jelképes.

Mindezek ellenére az *elítéltek* nettó munkadíja még az alapvető szükségletek (pl. étkezéskiegészítés, hazautazás stb.) fedezetét sem biztosítja. Egyfelől, mert az infláció miatt ennek reálértéke drasztikusan csökkent, másfelől, mert a hatályos pénzügyi szabályok szerint a szigorított javító-nevelő munkára ítélték személyes szükségletre fordítható összege az elítéltet terhelő letiltásokkal szemben nem élvez elsőbbséget.

Megállapítható, hogy a hagyományos bv-intézetekhez képest e jogintézményben sajátos belső rend alakult ki. Az alkalmazható megoldásokat a törvényalkotó megszabta, amikor a szigorított javító-nevelő munka büntetést *nem szabadságelvonásként, hanem szabadságkorlátozásként* definiálta. A szabadság korlátozása három területen érvényesül. Az elítélt köteles kijelölt munkahelyen dolgozni, köteles kijelölt helységben tartózkodni, végül pedig kénytelen kijelölt szálláshelyen lakni és annak rendjét betartani.

A félszabad rezsim alapvető sajátossága a *munkakényszer*, ehhez kapcsolódik járulékos korlátozásként a *tartózkodási hely kijelölése*. Ami a kötöttségeket illeti, az elítéltek szállásának belső rendje a polgári munkásszállások rendjéhez hasonlít, vagyis szabad mozgást garantál mindenkinek. Szigorításokat csupán azokkal az elítéltekkel szemben lehet alkalmazni, akik kötelezettségeiket vétkesen megsértik. A szabadságkorlátozás újabb bírói döntés révén szabadságelvonássá változtatható.

Az elítéltek felügyeletének módja is a büntetés félszabad jellegére utal. A külső munkahelyeken a munkáltató látja el a felügyeletet, mely tartalmilag a munkavégzés *műszaki irányítását*, az adott munkahelyen megkövetelt rend fenntartását jelenti. Az intézetben belül, illetve a szálláskörleten természetesen a bv-személyzet látja el a munkáltatás felügyeletét. Ez a tevékenység egyrészt hasonlít a bv-intézetekben folyó gyakorlathoz, másrészt nagyobb mozgási szabadságot, *oldottabb alá- és fölérendeltségi viszonyokat* tesz lehetővé. A bv-személyzet és az elítélt kapcsolatának kincstári jellege csökken, és a katonás magatartási szabályokat egyre inkább a szabad életben elfogadott normák váltják fel.

Az elítéltek a szálláskörlet és a munkahelyek között felügyelet nélkül mozognak, de az intézetben belüli életet is kötetlenebb stílus jellemzi, szabadabb légkör hatja át. A lakószobák ajtaja állandóan nyitva van, napközben a szállásépülethez tartozó helyeken mindenki zavartalanul járhat-kelhet. A belső élet alakításában döntő szerephez jut az öntevékenység. A napi életritmust a munkakötelezettség teljesítése határozza meg, a szabadidőt viszont igen laza szervezeti keretek közt töltheti itt az elítélt. A felügyelet csak súlyos rendbontás, illetve kötelezettségszegés esetén vezet be korlátozásokat, vagyis avatkozik be az itt élők életébe.

Az elítéltek kapcsolattartási lehetőségeinek meghatározásánál a szabad életviszonyok közelítése a cél. A hagyományos formák (a levelezés, a látogatás, a csomagküldés) értelmüket veszítik a gyakorlatban, hiszen a törvények alapján a hétvégeken, illetőleg az évi szabadság alatt az elítéltek, kivéve a fegyelmi büntetés alatt állókat, elhagyhatják az intézetet. A jogalkotó eredeti elképzelésével szemben a családi, társadalmi kapcsolatok fenntartása helyett sok elítélt italozással, céltalan csavargással üti el szabadidejét. Tapasztalataink szerint az önkényes eltávozás rendszerint a legális eltávozás meghosszabbítása.

A félszabad jellegből eredően szükségtelenek a hagyományos őrzésbiztonsági megoldások. *Az objektumok területe ugyan körbe van kerítve, de ez nem szolgál izolációs célt, hanem csak vagyónvédelmet és személyforgalom-szabályozást jelent.* A bv-testület tagjai szolgálatukat fevvvertelenül látják el, fegyverhasználatra még súlyos rendbontás esetén sem kerülhet sor.

Ha a félszabad rezsim gyakorlatát negatív oldalról közelítjük meg, akkor sajnos azt látjuk, hogy az elítéltek többsége visszaél a kedvező helyzettel, kibújik kötelezettségei

Jólesik a séta a kerítés közelében

alól. A belső rend fenntartásának eszközei e rezsimben szerényebbek, mint a hagyományos bv-intézetekben. A szabályok betartása itt az önkéntesség elvére épül, s így ezek megszegése esetén a kilátásba helyezett szankciók közül a szabadságkorlátozás szabadságelvonnássá változtatása a legsúlyosabb. Még ez a megoldás sem tart vissza sok börtönviselt elítéltet, ezért az általános prevenció hatékonysága e struktúrában jóval kisebb a szokásosnál.

Az ítélkezési gyakorlat alakulása, az elítéltek létszáma, összetétele

Már a jogintézményre vonatkozó szabályozások, illetve szervezeti megoldások kialakításakor nyilvánvalóvá vált, hogy a zavartalan és hatékony működés nem függetleníthető az ítélkezési gyakorlat mindenkori alakulásától. Tekintettel a jogintézmény 1985. január 1-jei hatályba lépésére, feladataink tervezésénél a megelőző évek bírósági statisztikáit vettük alapul. 1982-ben 1193 közveszélyes munkakerülés vált ismertté, 1983-ban és 1984-ben viszont 1105, illetve 1413 esetben fordult elő ilyen típusú bűncselekmény. Az előrejelzések, illetve a jogpolitikai célok (nevezetesen szabadságvesztés helyett vagylagos büntetési nemek alkalmazása!) ismeretében 400–500 szigorított javító-nevelő munkára ítélttel számolt 1985-ben a büntetésvégrehajtás.

Az ítélkezési gyakorlatban eleinte alig változott valami. Azt továbbra is a szabadságvesztés-centrikusság jellemezte.. 1985 első hónapjaiban alig alkalmazták az új szank-

ciónemet, elmozdulás csupán a félév végén történt. De még akkor is csak 110 személyt küldtek szigorított javító-munkára a közveszélyes munkakerülés miatt elítélt 540 személyből. Ez a szám az év végére 376-ra emelkedett, és a továbbiakban némi ingadozással ugyan, de folyamatosan nőtt. A 900-as csúcslétszámot elérve aztán ismét csökkenni kezdett. *A közveszélyes munkakerülés hatályaon kívül helyezése* 1989-ben tovább gyorsította e folyamatot, míg nem az *1990-es közkegyelem* után a korábbi átlaglétszámoknak csupán a töredéke maradt az intézetben. Mivel az újonnan elítéltek száma kisebb, mint a büntetésüket letöltő elbocsátottak száma, így *megjósolható a jogintézmény természetes elhalása.*

De nemcsak az elítéltek száma, hanem összetétele is másként alakult, mint ahogy azt *a jogalkotók annak idején* elképzelték. Szándékuk szerint *egy sajátos elkövetői réteget akartak új módon szankcionálni.* Olyan személyeket akartak büntetni, akik nem sorolhatók a konok bűnözők közé, értelmi színvonaluk és kulturáltságuk eléri a társadalmi átlag szintjét, és valamennyien munkaképesek. Ezzel szemben az elítéltek zöme már korábban is volt büntetve, jelentős részük többszörös vagy különös visszaeső. Értelmi színvonaluk és szakmai képzettségük messze a társadalmi átlag alatt marad, munkaerejük értéke alacsony, s ezt rossz fizikai állapot, csökkent munkaképesség, esetleg teljes alkalmatlanság tetézi.

Az intézet lakói nem a fent említett politikai döntés által megcélzott körből kerültek ki, hanem inkább a saját hibájukból a társadalom periferiájára szorult italozó, kábítószeres, notórius, azaz megrögzött, javíthatatlan munkakerülő személyekből. *Kiderült, hogy az elítéltek szellemi színvonala és munkaképessége olyannyira csökkent értékű, hogy inkább szociális, egészségügyi gondozásban kellene részesíteni őket, mintsem büntetésben, hisz ez utóbbi megoldástól eredményt nem várhatunk.*

Különösen szembetűnő az érintett személyek munkaalkalmassága, pontosabban alkalmatlansága a szerződésekből garantált nehéz fizikai munka szempontjából. Így pl. a Dorogi Szénbányákban munkába állított elítélteknek mintegy 45 százalékát rövid időn belül le kellett váltani, mert fizikailag nem bírták a megterheléseket. Sajnos nemegyszer ugyanaz a bírói ítélet állapította meg az elkövető csökkent munkaképességét, esetenként teljes alkalmatlanságát, amelyik kiszabta a kényszermunkát. A statisztikai adatok meg a mindennapi gyakorlat tanúsága szerint le lehet szögezni, hogy az elkövetők (kerítők, üzérkedők, prostituáltak, kitarítottak stb.) megcélzott tábora változatlanul látens maradt a bűnüldözés, az ítélkezési gyakorlat számára, miközben a fent minősített népeiségre nem hatott az új büntetési nem.

Az 1985 óta eltelt időszak tapasztalatai tehát többnyire negatívak. Az elítéltek folyamatos munkáltatása mindvégig gondot okoz, mert a munkaerő piaci értékesítése egyre nehezebb. *Az üzleti alapon végrehajtandó kényszermunka logikailag is abszurd, nevelési célját illetően pedig alacsony hatékonyságú.* Elméleti és gyakorlati előzmények nélkül pozitívan kell értékelni a büntetésvégrehajtás erőfeszítéseit a félszabad rezsim gyakorlatának megteremtésére, ám ezzel párhuzamosan le kell szögezni, hogy ennek hatásmechanizmusa az önkéntes követés hiányában nemigen eredményes. Sőt, kezdettől fogva érzékelhető az ítélkezési gyakorlat idegenkedése is e jogintézménytől. Látható ez a számadatokból és a szubjektív bírói döntésekből (gondolok itt az elítéltek kedvezőtlen összetételére!) egyaránt.

Ugyanakkor a jogalkotó által megfogalmazott vagylagosság e büntetési nem esetében irreális, hiszen a szabadságvesztés nem jelent azonos súlyú joghátrányt a szigorított javító-nevelő munkával. A jogalkalmazó még az enyhébb rezsim ellenére sem folyamo-

dik szívesen a szigorított javító-nevelő munkához, inkább a rövid tartamú szabadságvesztésre változtatva a cserekulcs 1:1-hez, tehát az elítélt számára előnyösebb, ha már az eredeti ítéletben szabadságvesztésre büntetik. A jogalkotó által felkínált alternatíva hamisnak bizonyult, a bírói gyakorlat nem szívesen élt vele, a közvélemény pedig értetlenkedve fogadta. A szigorított javító-nevelő munka kínálatáért soha nem lelkesedett a munkaerőpiac, de az ítélezési gyakorlat és a végrehajtás számára is „idegen test” maradt.

A gazdálkodás módja

A jogintézmény gazdálkodási rendjét az *Országos Tervhivatal* és a *Pénzügy-minisztérium* azon célkitűzése határozta meg, mely szerint a szigorított javító-nevelő munka nem tarthat számot külön költségvetési támogatásra, mert egészében véve önfenntartóvá kell válnia. A büntetésvégrehajtás hagyományos költségvetési gazdálkodása szempontjából ez a szokatlan finanszírozási forma 1984–1985-ben megvalósíthatónak tűnt. Ezt igazolták vissza az elítéltek foglalkoztatását, elhelyezését – részben ellátását – ígérő vállalatok. Az új megoldás lényege, hogy az elítélt termelő tevékenységet folytat, s ezzel olyan értéket állít elő, amelyből fedezni lehet a végrehajtással kapcsolatos költségeket.

De már a végrehajtás feltételrendszerének kimunkálása során nyilvánvalóvá vált, hogy egyes bv-kötelezettségek ráfordításai nem választhatók el a büntetésvégrehajtás általános működési költségeitől, vagyis nem háríthatók át sem a partnervállalatokra, sem az elítéltekre. Így például a központi gyűjtő és elosztó intézet létrehozása és fenntartása, valamint az ide utalt elítéltek ellátása költségvetési finanszírozást igényel. A munkabérből csak azok a kiadások vonhatók le reálisan tartási költség címén, amelyek az elítélt közvetlen ellátásával kapcsolatosak.

A vázolt elképzelések alapján dolgozta ki a büntetésvégrehajtás azokat a személyi és pénzügyi feltételeket, amelyek szükségesek voltak a végrehajtás megkezdéséhez. Miután a Honvédelmi Bizottság biztosította ezeket a feltételeket, az intézmény szerény anyagi bázisról indulva kezdte működését. Sajnos, a biztató kezdet után már 1985-ben finanszírozási nehézségek léptek fel. Az új gazdasági szabályozórendszer miatt alábbhagyott a polgári vállalatok érdeklődése. S mivel az elítéltek átlagkeresete elmaradt még az adott vállalati átlagtól is, csökkentek a rájuk terhelhető kiadások.

A fentiekből eredően nőtt a kiadásoknak az a hányada, melyet a bévé kénytelen volt saját költségvetésére hárítani. *1985 végén, 1986 elején sejteni lehetett, hogy a jogintézmény önfenntartó jellegéről kialakított álláspont tarthatatlan, a végrehajtás költségeinek zömét állami költségvetésből lehet csak fedezni.* Miután az önfenntartó jellegre vonatkozó elképzelések elvesztették realitásukat, az intézmény a finanszírozás szempontjából csak annyiban tért el a hagyományos bv-intézetektől, hogy működési- fenntartási kiadásainak jelentős hányadát 1990-ig még fedezni tudta saját árbevételeiből, noha az állami költségvetés támogatására azért így is rászorult.

A szigorított javító-nevelő munka átalakításának lehetőségei

Felmerül a kérdés, meddig tartható fenn ilyen körülmények között ez a jogintézmény, azaz lehet-e működtetni a feltárt nehézségek, problémák ellenére? Természetesen

Lehet, hogy nem mindig finom, de viszonylag olcsó

egy büntetés szükségességét nem az dönti el, hogy a jogalkalmazó milyen sűrűn él vele, hogy a szélesebb társadalmi közvélemény mit tart felőle, hasonlóképpen a gazdaságossági szempontok sem meghatározóak. A fenntartás, illetve megszüntetés kérdésének eldöntéséhez az alábbi problémákat kellene tisztázni.

Képes-e a kriminológia és a büntetőjog a társadalomellenes beállítottságú népeségből olyan réteget találni, amellyel szemben ez a szankció hatásos? A jelenlegi elítélt-állomány ugyanis – különösen a közveszélyes munkakerülés bűncselekményének hatályon kívül helyezése után – nem tér el a szabadságvesztésre ítéltektől semmiben. *Van-e értelme a jelenlegi gazdasági helyzetben olyan büntetést kiszabni, amely azon a munkaerőpiacon jelenik meg sajátos kínálatként, amelyen egyre nagyobb szerephez jut a munkanélküliség.* Úgy tűnik, e kínálat fenntartása kezd lehetlenné válni azzal párhuzamosan, hogy pusztán a piac törvényei határozzák meg a foglalkoztatás lehetőségeit egyéb érdekeltség híján. Olyan paradox helyzetet teremtve ezzel, hogy a jogerős ítélet kényszermunkára szól, és munkát az elítélt objektív okokból mégsem kap. E furcsa helyzetet talán az állami közmunkák szervezésével lehetne megoldani...

Mivel jelenleg egyik kérdésre sincs válasz, ezért a jogintézmény a hatályos jogszabályokban foglalt eredeti elképzelések mellett tarthatatlan, fennáll az a lehetőség, hogy a munkaerőpiac alakulása következtében önmagától elhal. Természetesen ez a folyamat még évekig is elhúzódhat. Ebben a helyzetben szükségszerűen felvetődik a hogyan tovább kérdése, ezért azokat a potenciális megoldási formákat vázolom a továbbiakban, amelyek a Martonvásári Intézet hasznosítása kapcsán felmerülhetnek.

Írásomban részletesen taglaltam a fél szabad rezsim azon sajátosságait, melynek működtetésekor a személyi állomány olyan gyakorlati tapasztalatokra tett szert, amelyeket más területről, hasonló intézménytípus hiányában nem hozhatott, nem vehetett át. A szigorított javító-nevelő munka intézményének működtetéséhez az elmúlt években jelentős költségvetési eszközök felhasználásával olyan tárgyi környezetet teremtettünk, amely más jellegű feladatoknál is hasznosítható. Szakembereink az európai börtönrendszereket tanulmányozva egyre jobban érdeklődnek a szabadságvesztés nyitott formája

A szigorított javító-nevelő munkára ítélték létszámadatai 1. táblázat

Elítélt létszám év	Az újonnan elrendelt ítéletek száma	Az elítéltek legmagasabb létszáma	Az elítéltek átlagléttszáma	Engedély nélküli eltávozottak száma	Szabadságvesztésre átváltoztatás	A megszüntetett ítéletek száma
1985	376	301	171	12	70	—
1986	902	888	471	140	136	5
1987	797	954	730	126	314	13
1988	710	758	590	106	224	12
1989	476	740	510	133	123	11
1990	155	500	172	117	53	2
1991.08.31-ig	91	141	79	46	21	—

Megjegyzés:

Az első három oszlop adatai jól szemléltetik a jogintézmény fejlődését, majd elsorvadását; az engedély nélküli eltávozás adataiból látni lehet, hogy az elítéltek jelentős része rendszeresen visszaélt a nyitott rezsim adta lehetőségekkel; kiderül a táblázatból, hogy a jogintézmény fennállása óta viszonylag sokszor kellett alkalmazni az átváltoztatás szankcióját és a büntetés végrehajthatóságának megszüntetésére legtöbbször egészségügyi okokból került sor. Az engedély nélküli eltávozottak számadatai napi átlagot jelentenek.

A szigorított javító-nevelő munkára ítélték megoszlása – előélet szerint

2. táblázat

Előélet év	Első büntényesek		Visszaesők		Különös visszaesők		Többszörösen visszaesők		Az elítéltek összlétszáma	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1986	625	69	103	11	64	7	110	13	902	100
1987	522	66	85	11	74	9	116	14	797	100
1988	413	58	122	18	53	7	122	17	710	100
1989	215	45	88	17	71	14	102	21	476	100
1990	51	32	29	18	23	15	52	33	155	100
1991.08.31-ig	33	31	12	19	17	13	29	37	91	100

Megjegyzés:

Az előélet szerinti megoszlás is jól érzékelteti, hogy a politikai döntés által megcélzott népesség helyett olyan elkövetőket szankcionáltak, akikkel szemben a fél szabad rezsim visszatartó hatása nem érvényesülhetett, mert olyan komoly börtöntapasztalattal bírtak már.

Az elkövetett fegyelmi vétségek megoszlása

3. táblázat

Vétség Év	engedély nélküli eltávo- zás	egyéb fegyelmi vétség	összesen
1986	1 797	984	2 781
1987	1 956	1 100	3 056
1988	2 477	711	3 188
1989	1 568	961	2 529
1990	701	344	1 045
1991 08. 31-ig	143	161	304
összesen	8 642	4 261	12 903

Megjegyzés:

Az engedély nélküli eltávózások magas száma az összes fegyelmi vétséghez viszonyítva jól mutatja az elítéltek hozzáállását az új büntetési nemhez.

iránt, olyannyira, hogy a büntetésvégrehajtási rendszer átalakításáról gondolkodva meg is fogalmazzák ezt az igényüket. *A martonvásári objektumok és az itt kialakult szakmai rutin alapja lehetne akár a szabadságvesztés negyedik végrehajtási fokozatának is, ötleteket adna annak bevezetéséhez.*

A szigorított javító-nevelő munka hatályon kívül helyezésekor – feltételezve a jelenlegi bv-rendszer változatlanságát – az enyhébb fokozatokból azokat az elítélteket válasszhatnánk ki, akiket előéletük, bűncselekményük súlya és a büntetés alatt tanúsított magatartásuk alapján (pl. fiatal nők, gondatlanok stb.) a jelenlegi rezsím körülményei között is biztonságosan el tudnánk helyezni. Persze a szükséges biztonságtechnikát pótlólag meg kellene teremteni ehhez. A hosszabb szabadságvesztésre ítélteteket átmeneti intézetbe lehetne helyezni szabadulásuk előtt. A megoldások lényege tehát az lenne, hogy a Martonvásári Intézetet a felszabad rezsím pozitív hagyományainak megőrzése mellett be kellene sorolni a klasszikus bv-intézetek közé.

Dr. Rissai Nándor

Beszámoló a Magyar Börtönpasztorációs Társaság alakuló üléséről

..... mert börtönben voltam, és nem korestedek fel ...”

Annak, aki munkája révén közvetlenül is érintett abban a folyamatban, mely az egyházak képviselőit bekapcsolja az elítéltek életébe, nevelésébe, nehéz a kívülálló objektívitásával tudósítani a Börtönpasztorációs Társaság megalakulásáról. Örül, hogy új, elhivatott társakra lel abban a sokszor reménytelennek látszó, emberpróbáló munkában, ami a börtönökben folyik. Aggódik, mert tapasztalatlanságuk miatt a segítők gyakran fognak munkájukban csalatkozni, hiszen még nem tudják mennyi kitartást, küzdelmet igényel egy csepp siker is.

Végül pedig bántja, hogy laendő támogatói néha úgy lépik át a börtön kapuját, mintha az elítéltek tőlük kapnának először elismerést, hallanának emberi szót. Mintha a reszocializációs cél érdekében az elmúlt harminc év alatt nem tettek volna meg minden tőlük telhetőt a büntetésvégrehajtás nevelői.

Gondolom ilyen vegyes érzelmekkel ültek szép számban megjelent kollégáim a hallgató-ság soraiban. Szemben velük az elnökségben foglalt helyet *dr. Balsai István* igazságügy-miniszter, *dr. Isépy Tamás*, az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára, *dr. Tari Ferenc* a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka, *dr. Kocsis Elemér*, az Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke, *dr. Gyulay Endre* Szeged–Csanád megyéspüspöke, *dr. Majzik Mátyás*, a társaság elnöke, s végezetül *dr. Pataki Mária* egyházi moderátor.

A házigazda *Gyulay Endre* megyéspüspök megnyitójában arról beszélt, hogy az alakuló ülés előzményei közel két évre nyúlnak vissza. A magyar börtönöket is elérte a szabadság szele, mely elhozta a fogvatartott számára az emberi jogok kiteljesedését. Minden rabnak joga – noha gyenge volt és elbukott –, hogy embernek nézzék. Eleddig nem mindig vették a rabot emberszámba. Az egyház megpróbál ezen segíteni két irányban is. Hangsúlyozza emberségüket, igyekszik célt tűzni elébük és megpróbál tartást adni nekik. Hogyan és milyen eszközökkel? Az első lépés talán a büntudat kialakítása. A gyónás, a bűnbánat után az ember már nem bűnös Isten előtt, újra tiszta lappal indul. Ugyanakkor a szabadultat embertársai megbélyegzik, hiába változott meg, fordított hátat múltjának.

Az egyház az újrakezdés lelki lehetőségét kínálja fel. A börtönpasztoráció legfőbb dolga behelyezkedni a fogvatartott lelkébe. Azt azonban nem szabad elhinni nekik, hogy ártatlanul kerültek börtönbe. Ma már nincsenek politikai foglyok, a bírói ítéletek 95%-a igazságos. Segíteni kell az elítélteknek abban, hogy be tudják vallani, legalább ön-

maguknak a bűnösségüket. Aki a pasztoráció szándékával belép az intézetbe, annak végig kell gondolnia, hogy az elítélt helyében mit várna a lelkésztől. Ez a legkonstruktívabb nézőpont.

A szabadulás utáni hónapok súlyos próbatételt jelentenek az elítélt számára, mert a börtönévek alatt többségük elveszítette családját, emberi kapcsolatai beszűkültek. Ha pedig az elítélt magányában visszatér ivócimborái közé a kocsmába, akkor rendszerint lesüllyedésének a következő fázisába lép. Ezért az egyházi közösségek a munkahelyet, társaságot kereső szabadulókat úgy fogadják be, mint megtért embereket. Erős a vágy, az igény olyan egyházak fölötti szervezet létrehozására, amelyben minden felekezet megtalálná a maga helyét és feladatát. Zárszavában a püspök úr még arra is kitért, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítani a büntetésvégrehajtás dolgozóira is. Hisz időre és türelemre van szükségük, hogy át tudjanak állni, hogy embernek tekintsék a fogvatartottakat. A pasztorációban résztvevők feladata humanizálni a rabokkal foglalkozókat is. Elérni, hogy ez a bizonyos átállás ne csak a fejekben, hanem a szívekben is történjen meg...

A második felszólaló szintén helybéli, dr. Majzik Mátyás volt, akit később a Börtönpasztorációs Társaság ügyvezető elnökének választottak. Örült az alakuló ülés hallgatóságának nagy száma, összetételének változatossága miatt, hiszen véleménye szerint a társaság értékét és jövőjét az összefogás skálájának szélessége determinálja. A jelenlevő védnökök, támogatók garantálják az eredményes működés erkölcsi, jogi, valamint anyagi hátterét. A hétköznapiok türelmet, szívósságot, áldozatot követelő robotját persze azok végzik, akik közöttünk élnek: lelkipásztorok, karitatív munkások, nevelőisztek és mindennemű alkalmazottak. Majzik úr is hangsúlyozta, hogy nem a semmiből nőtt ki ez az ünnepi aktus. A megelőző két évben sok tapasztalatra tettek szert a börtönben szolgálatot vállaló lelkipásztorok, ezek felhasználása nélkül nem születhetett volna meg a társaság alapszabálya.

A szavazási procedúrát hozzászólások előzték meg. A Magyarországi Metodista Egyház képviselőjében *Keve István*, – aki egyúttal az Evangéliumi Börtönmisszió kurtórium tagja – kijelentette, hogy egyháza testületileg kíván belépni a Börtönpasztorációs Társaságba. Jóhiszeműen viszonyulva az alakuló egyesület működéséhez csupán három kérdésre várt pontos választ. Először: a Magyar Börtönpasztorációs Társaság csúcsszerv vagy konzultációs szervezet óhajt-e lenni? Azaz utasíthatja-e a tagjait vagy csak felkérheti a börtönrendtartást és a felekezeti fegyelmet nem sértő feladatokra? Másodsor: a társaság az alapvető emberi jogok vagy az apostoli hitvallás alapján koordinálja-e tagjait? Ezenkívül felvállalja-e a Jehova tanúival való együttműködést vagy sem? Harmadszor: börtönmissziós munkájában szerzett élményeire hivatkozva *Keve István* arra a problémára hívta fel a figyelmet, hogy ha az elítéltek körében elterjed az új jótékonyági szervezet híre, akkor se vége, se hossza nem lesz a fenyegetőzésig elmenő anyagi követeléseknek. Felkészült a társaság ennek leszerelésére?

A Magyar Humanitas Társaság képviselőjében *dr. Pál László* javasolta az alapszabály kibővítését. A társaság a keresztény kultúra és a humanista értékrend közvetítését célozta meg, márpdig nem elég közvetíteni, példát kell mutatni, Megjegyezte, hogy a börtönökben sajátos metodika alapján dolgoznak, és ezért meg kell vizsgálni miképp viszonyulnak az alapszabályban leírtak a börtönben folyó neveléshez.

A Magyar Evangéliumi Börtönmisszió alelnöke, *Csatószei Viktor* hozzászólása után vita bontakozott ki az evangelizáció és a segítség, a felekezeti megkülönböztetés kér-

A gyülekezet is segíti a foglyok reszocializálását

déseiről. Az elnökségben helyet foglaló püspök urak válaszukban határozottan leszögezték, hogy a társaság feladata szolgálat, s ezért felekezeti megkülönböztetés nélkül fogad minden segítő szándékot, sőt a nemhívóknak is helyet biztosít soraiban.

A társaság ezután hivatalosan is megalakult, és megválasztotta elnökségét. Mint már említettük, dr. Majzik Mátyás szegedi pszichológus lett az elnök, és dr. Bartha Tibor református lelkész a titkár. Elnöki székfoglalójában Majzik úr arra figyelmeztetett mindenkit, hogy az ünnepi pillanatok elmúltával szívós, kudarcokat is felvállaló, megaláztatást is eltűrő munka következik. Észre kell venni a szenvedőket, magas színvonalon álló eszközökkel és módszerekkel kell támogatni az elesetteket és a kiszolgáltatottakat. Nem a mi dolgunk, hangsúlyozta, a bűnök kutatása. Az ítékezés a bíróság feladata. Ugyanakkor a szakma permanens önfejlesztést, és a tudás folyamatos bővítését igényli. Természetesen nem látunk üres kézzel a munkához. Tapasztalt lelkészek, jól képzett büntetés-végrehajtási szakemberek többéves együttműködése kincset ér tevékenységünk során. Hiszen olyan szervezetek és személyek vállalják most fel a tagságot, akiknek szaktudása bizonyára eredményesebbé teszi a társaság tevékenységét.

Majzik úr a továbbiakban a nehézségeket, a gondokat részletezte. Kevés a lelkipásztor – szögezte le. Hiányuk arra ösztönzi a társaságot, hogy a vallásukat nem gyakorlókat is bekapcsolják, az ökumenizmus jegyében, a társaság munkájába. Kijelentette, hogy a büntetés-végrehajtás jól szelektált személyi állománya hosszú időn át nem változott. A visszaélések szerint néhányan – az elmúlt negyven év eredményeként – nem fogadják lelkesedéssel a társaság megalakulását, mások pedig közönyösek törekvéseivel szemben. Holott a Börtönpásztorációs Társaság tiszteletreméltó módon a nehezebb utat választotta. Kívülállóként, ellenzéki pozícióból nyugodtan kritizálhatta volna a büntetés-végrehajtást, ehelyett felvállalta az együttműködést és a közös feladatteljesítés kockáza-

tát. Nemcsak papolni kell – zárta felszólalását Majzik Mátyás. Hitelesen be kell mutatni mit képvisel, mit vállal a társaság. A tagság feladata, hogy maga is gyakorolja az általa meghirdetett példamutató életet, hogy a „nem ellened, hanem veled” elvét a hétköznapiakban is verifikálják.

A védnökök közül elsőként *dr. Balsai István*, a Magyar Köztársaság igazságügy-minisztere kért szót. Az elmúlt negyven évben a hitélet és a büntetésvégrehajtás között antagonisztikus viszony feszült. Az egyházak megfosztva működési feltételeiktől távol maradtak az elítéltek beilleszkedésének támogatásától. A társadalom, folytatta, súlyos erkölcsi válságban van. Ezt jól illusztrálja a bűncselekmények számának növekedése is. A krízis felszámolása pedig komoly erőfeszítéseket igényel. Európához való csatlakozásunk tulajdonképpen visszatérés az ezeréves Szent István-i útra. Célunk az anyagelvű, kérlelhetetlen esztályharcot hirdető materialista világnézet felváltása a szellem elsőbbségét hirdető európai keresztény kultúrával és világnézettel.

Kereszténységen nem vallási fogalmat értünk kizárólag, hanem humanista kultúrát, a személyiség tiszteltét, a közjó feltétlen érvényesülését és az erkölcsi értékek megbecsülését. Védekezésből természetesen a humanista társadalom is kénytelen büntetni, azaz elvonni az egyetemes emberi jogok közül a legdrágábbat, a szabadságot. Ugyanakkor arról sem mondhat le a társadalom, hogy visszavezesse megtévedt állampolgárait a valóságos erkölcsi értékek forrásához, jelesül a keresztény hithez. A miniszter úr egyetértett a Börtönpasztorációs Társaság humanista törekvéseivel, és azzal, hogy tevékenysége majdan hatékonyabbá teszi a büntetésvégrehajtási nevelőmunkát.

Dr. Kocsis Elemér püspök is a védnökség nevében szólt. Biztosak vagyunk abban, hogy Isten a történelem ura. Ő hozta el azt az időt, ami lehetővé tette számunkra, hogy jelentős lépéseket tegyünk a foglyok lelki gondozása érdekében. A börtönpasztoráció, az elítéltek lelki gondozása eddig – néhány tiszteletreméltó kivételtől eltekintve – gyerekcipőben járt Magyarországon. Most örvendetes változásokat élhetünk át, de nincs átfogó tudományos elmélet, nincsenek szakkönyvek, nincsenek tudományos folyóiratok. Végül, de nem utolsósorban hiányoznak a speciálisan képzett emberek is. Az általános prédikáció nem elég – sem keresztény, sem humanista értelemben. Olyan emberekre van szükség, akik ismerik a pasztoráltak élettörténetét, akik nem hályogkovácsként tevékenykednek a börtönökben.

A foglyoknak csak az élethelyzetük más, mint a szabad állampolgároknak, de ugyanazok az indulatok hajtják őket, ugyanúgy élük át a szeretetet, a gyűlöletet, a reményiséget, a szomorúságot, és hozzájuk hasonlóan vágyakoznak a szabadság után. Jézus az utolsó ítéletről szóló példázatában azt mondja: lesznek olyanok, akik cselekedeteik végső megítélésekor még nem tudják, hogy ők Krisztushoz tartoznak, de lesznek olyanok is, akik bár Krisztushoz tartozónak gondolják magukat, kizártnak az ő közösségéből. Ezért áll a meghívón idézetként az alábbi szöveg: „... mert börtönben voltam, és nem kerestetek fel ... Vagyis, ha valaki nem ismeri fel Isten akaratát, de teljesíti azt, Isten azt saját gyermekének tekinti. Ezért nincs okunk félni egymástól!

Az egyházak nevében megígérem – mondta befejezőképpen Kocsis Elemér –, mindent megteszünk azért, hogy a gyülekezet tudatában legyen annak, milyen óriási feladat vár rá, amikor a foglyokat vissza akarja vezetni a társadalomba, amikor igaz emberekké szeretné nevelni őket. A társadalmon új szemléletnek kell úrrá lennie. „A halál helyén” is az élet érteimét kell hirdetni. A börtönbe kerülteket ugyanis nincs jogunk leírni...

A büntetésvégrehajtás országos parancsnoka, *dr. Tari Ferenc* is köszöntötte a megalakult Börtönpasztorációs Társaságot. Beszédében visszatekintett az egyházi képviselők és a büntetésvégrehajtás dolgozói között az elmúlt két évben kialakult együttműködésre, és megállapította, hogy a bévé leginkább az utógondozás területén vár segítséget az egyházaktól. Hiszen a szabadulás pillanatától megszűnik a fogvatartottal való kapcsolat és így a szabaduló a legkritikusabb életszakaszában magára van hagyatva. A lelkipásztorok a szabadságelvonás időtartama alatt kialakult személyes kapcsolataik alapján, közösségeik segítségével óvhatják, támogathatják a szabadultakat.

Az utolsó hozzászóló *dr. Anton Millner* rektor, az osztrák börtönlelkipásztori szolgálat vezetője volt. Másfél évtizedes tevékenységének tapasztalatait osztotta meg a hallgatósággal. Részletesen taglalta az osztrák pasztorációs gyakorlatot, azokat a finom módszertani fogásokat, amelyekkel úgy vonják be a munkába az elítélteket, hogy azok a kényszer legcsekélyebb jelét sem érzik. Végül Millner úr feltárta azokat a lehetőségeket, amelyek keretében át tudnák adni nekünk tapasztalataikat. Például, ha tanácsadói csoportot küldenének a magyar viszonyok felmérésére, de hasznosnak tartaná pasztorációs ismeretekből szeminárium szervezését is. Végül bejelentette, hogy Ausztriában tartandó egyhetes lelkigondozói tanfolyamra, illetve a svájci és a németországi konferenciákra konkrétan meghívna egy-egy magyar lelkészt. (Szavait egyébiránt *dr. Bartha Tibor* tolmácsolta. M.T.)

Az alakuló ülés hallgatója természetesen a büntetésvégrehajtás eredményességét befolyásoló javaslatokat kereste az elhangzottakban. Sokak számára tűnt úgy, hogy a legnagyobb lehetőség az utógondozás társadalmi bázison alapuló kiszélesítésében rejlik, vagyis talán itt lehet komolyabb funkciójuk az egyházaknak, talán e téren válhatnak fontosabbakká más társadalmi szervezeteknél.

A gazdasági feltételek rosszabbodása, a szabadulók elhelyezkedési lehetőségének beszűkülése, a családi kapcsolatok meggyengülése és elszürkülése, a szegénység, a kilátástalanság, sok esetben a környezet elutasító magatartása mind-mind a sikeres beilleszkedés ellen hatnak. Ilyen esetben a hívők közössége lehet az a támogató közeg, mely befogadva a szabadulót, átsegíti a kezdeti nehéz napokon, támogatja önálló életvitelének megteremtésében. Más szóval fontosnak tartom, hogy a lelkigondozás és a karitatív tevékenység a börtönben végzett nevelőmunka részévé válva terjedjen ki az utógondozásra.

Módos Tamás

A mentálhigiéné felhasználásának lehetőségeiről a büntetésvégrehajtásban

A büntetésvégrehajtás fejlődését, jövőjét meghatározó alapjogszabályok (jogállás, cél, feladat, végrehajtási formák és modellek) kidolgozása folyamatban van. A jogszabály-előkészítő tevékenységre több tényező hat. Ezek közül ki kell emelni a büntetésvégrehajtás vezetői és elméleti szakemberei által kidolgozott szervezetfejlesztési és -végrehajtási modellt, melynek bevezetését már korábban is tervezték. Ez az önállóan megkezdett folyamat torpant meg, majd gyorsult fel a rendszerváltozás körülményei közepette. Korszerű jogszabályalkotás ma már elképzelhetetlen a nemzetközi dokumentumokban¹ meghatározottak figyelembevétele nélkül. A már említett bv-tervezetben igyekeztek ezek érvényesülésének jogi garanciáit is kimunkálni.

A társadalmi mozgások feszültségkeltő hatásaitól (mint értékválság, identitás-zavar, státuskeresés stb.) a büntetésvégrehajtás sem mentes. A büntetésvégrehajtás dolgozóinak és a fogvatartottaknak különböző szintereken és különböző súllyal kell elviselniük az átmeneti időszak specifikus nehézségeit. A büntetésvégrehajtás gyakorlatában a két oldal kommunikációs találkozási pontján sűrűsödnek a konfliktusok, és ez helyzetértelmezési, valamint végrehajtási zavart okoz a bv-alkalmazottaknál és a fogvatartottaknál egyaránt. Mérei² így ír az ilyen típusú problémákról: a társadalmi formák, viszonylatok és intézmények hatnak az egyéni tudatra és mintául szolgálnak annak alakulásához, illetve módosulásához. Ma ez annyit jelent, hogy az erős gazdasági, társadalmi változások miatt a dolgozók magánéletének nehézségei mintegy betüremkednek a munkahelyek életébe, és ott nem mint személyes tartalmak jelennek meg. A másutt keletkezett feszültség az intézmény hivatalos hatásának tűnik, és ezzel megzavarja a börtönlakók és felügyelőik kapcsolatrendszerét. Ez a jól érzékelhető bizonytalanság számos különös, illetve rendkívüli eseményt³ idézhet elő, illetve súlyosbíthatja az azok kimenetelét.⁴

A röviden vázolt pszichoszociális hatások veszélyes következményeinek megszüntetése érdekében arra volna szükség, hogy a büntetésvégrehajtás vezetése új eszközök és módszerek felhasználásával munkatársait kommunikációkészebbé tegye. A módszertani repertoár bővítését biztosítják azok a csoportos szocio- és pszichoterápiás formák, melyek mentálhigiénés hatása tudományos igényű mérésekkel igazolt. Ma már evidenciaszámba megy, hogy az intézmények (sőt az ipari és kereskedelmi egységek) hatékony működésében talán a személyi feltételek garantálásának van a legnagyobb szerepe.

A humán szolgáltatást is magába foglaló tevékenységek esetében ki kell emelni a dolgozók pszichoszociális munkaadalmasságának fontosságát. Munkacsoportok létrehozásánál és azok hatékony működtetésénél rendkívül eredményes lehet a szociometrikus feltérképezés, és az így szerzett ismeretek alapján a korrekatív, javító szándékú be-

avatkozás. Természetesen ez a fajta szervezetfejlesztés nem azonos a ma divatos létszámleépítéssel, átszervezéssel. Ennek egyik összetevője, hogy a csoport vezetőjét ún. tréning-gyakorlatokkal alkalmassá kell tenni a csoporttagok informális jelzéseinek hiteles érzékelésére. Továbbá, a munka hatékonyságát gátló, ki nem mondott tartalmakat tudatossá téve sok összeütközést meg lehet előzni, és így a célfeladatok meghatározására és végrehajtására alkalmas munkatársak kiválasztása optimálisabb lehet. E beavatkozással el lehet érni, hogy a büntetésvégrehajtás dolgozói jól lássák saját helyzetüket a megújuló szervezetben is, hogy helyesen definiálják önmaguk szerepét, hogy alkotó módon tudjanak viszonyulni egy újfajta image kialakításához. E rövid bevezető után szeretném a bemutatott módszer gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit – konkrét foglalkozásokon szerzett tapasztalataim alapján – bemutatni.

A büntetésvégrehajtás felső vezetése a szakmai és társadalmi elvárásoknak az aktuális operatív döntések mellett szabályalkotó tevékenységgel is eleget tesz. Ennek során dolgozták át 1990-ben a bv-tisztek szakvizsgáztatását meghatározó országos parancsnoki parancsot.⁵ Az új szabályozás⁶ megváltoztatta a felkészülés menetét, valamint a vizsga formáját. A tantervet kialakító és annak elfogadására előterjesztést tevő Rendőrtiszti Főiskola bv-tanszéke pszichoterápiás tréning-gyakorlat néven lehetőséget biztosított számomra, hogy morenoi pszichodráma épülő foglalkozásokat tartsak heti két órában. A tréning-gyakorlatok előzetesen megtervezett célja az volt, hogy a foglalkozások hatására növekedjen a résztvevők szociális érzékenysége, hogy a csoport tagjai védett környezetben szerezzenek élményeken alapuló ismereteket szociális viselkedésükről, hogy mások magatartásának megtapasztalásával képesek legyenek saját szereprepertoárjukat bővíteni.

A szakvizsgára kötelezett tisztek száma meghaladta a harmincat. Az igazolt hiányzás miatt (leltár, kettős könyvelés) az első foglalkozáson huszonkettő jelentek meg. A résztvevőknek idegen volt a módszer és a foglalkozás vezetője egyaránt. A csoporttagok elmesélték, hogy két társuk félve a foglalkozás történéseitől nem mert az órára bejönni, inkább felnagyították a hazautazással kapcsolatos gondjaikat, és elkéredzkedtek a foglalkozásról. A jelenlévők fantáziájában is tetten érhető volt a gyanakvás. A bemutatkozás és a bemelegítő gyakorlat után a csoport tagjai instrukcióimat meghallgatva közösen készítették el a büntetésvégrehajtás jelenlegi „jelképét”, majd jövőbeni szimbólumát, pontosabban azon forma képét, amilyennek a büntetésvégrehajtást ismereteik alapján látni szeretnék.

A jelen büntetésvégrehajtásának képi jellemzésénél a fekete szín használata dominált. Az egész A/2-es rajzlapot berácsolták és szétszórt figurákat helyeztek el rajta – sok gumibottal és bilinccsel dúsítva az alkotást. A közös rajzolást követő megbeszélésen leggyakrabban az alábbi társalgási motívumok fordultak elő: „*kaotikus állapotok uralkodnak a bévénél; csupa rács, csupa bilincs, csupa gumibot itt minden; folyik a jó és a rossz harca; jelen van az agresszió és az erőszak; jobb lenne nem látni, nem hallani, nem szólni semmür; a fogvatartott csak egy nyilvántartási szám; az egymástól funkcionálisan elkülönülő szakszolgálati ágak nem a közös cél érdekében működnek; toldozott, foldozott világ ez ma; a fogvatartott számára csak zsáktuca a börtön; a smasszer, bizony a rács egyik oldalán van stb.*” A foglalkozáson a közös alkotás hatására mindenki konkrét példákat sorolt fel saját intézeti életéből merítve. A csoport tagjai a foglalkozás végére képesek voltak felvállalni saját bizonytalanságukat és meg tudták fogalmazni a téma által kiváltott feszültségüket is.

A jövő jelképének megjelenítésekor csak a rajzlap felét rácsolták be, és a figurák meg témák részben kiegészítették egymást. A megelőző ábrázoláshoz képest több szint használtak. A jövőkép megbeszélésénél a legtöbbször kinyilvánított vélemény volt: „*más alapstruktúrát, alapviszonyt kell a börtönben létrehozni; újszerű és korrekt kapcsolatot kell a fogvatartók és a fogvatartottak között kialakítani; maximális jogi garanciákat kell mindkét oldalon kimunkálni; elengedhetetlen a nyitott és a félig zárt intézetek bevezetése; szükség van a szolgálati ágak szoros és a közös célt szolgáló kapcsolatára; a Nap se csak formálisan süssön be; az elítélt személyiségére építően ható tényezőkkel szemben senkinek ne legyen ellentétes érdeke a struktúrában; támogatandó a szeretet börtönbéli megjelenésének minden formája; tisztességes viszonyban kell lenni mind az egyházakkal, mind a különböző társadalmi szervezetekkel; végül pedig megteremtendő a normális szexualitás színtere a rácson belül is.*” A rajzolás során a tagok jól együttműködtek. A jövő büntetésvégrehajtásának megtárgyalásakor néhány utópisztikus elemről eltekintve a valóságközeli szemlélet és az optimista hangnem dominált.

A következő ülésre két hét múlva került sor, ismét pénteken az utolsó órákban. Az előző foglalkozáson is érzékelt lehetett a hallgatók fáradtságát (ez az egész hetes folyamatos oktatásból természetszerűen következik), ugyanakkor nem tapasztaltam semmiféle fegyelmezetlenséget, mint korábban. Az új tagok bemutatkozása és a bemelegítő gyakorlat hamar feloldotta az előző foglalkozáshoz képest amúgy is kisebb ellenállást. A foglalkozás vezetője mindenkinek adott egy A/4-es papírlapot a következő instrukcióval: rajzolják meg saját munkahelyük szociális atomját. Így hívják annak a szűkebb személyközi kapcsolatrendszernek a képi ábrázolását, amely a csoporttag számára szakmailag meghatározó és érzelmileg fontos. Magát X-szel, a hozzá közel, illetve távol állókat pedig körrel jelölve, mindenki kidolgozta saját szociális atomját.

Az egyik megyei bv-intézet szolgálatvezetője erős érzelmi, indulati töltettel beszélt az általa megjelenített kapcsolatrendszeréről. A foglalkozás vezetője ezért felkérte, hogy próbálja szociális atomját fémpénzek segítségével ábrázolni úgy, hogy a pénzek értékét és a köztük levő távolság nagyságát használja fel a munkahelyi közösség értékelésében. A megjelenített forma nagyon jól érzékeltette a kolléga helyzetét a szolgálatvezetők között. A csoport többi tagjai közül az érzelmileg érintettek megosztották újra átélt élményeiket csoporttársaikkal. A visszajelzések főleg a beilleszkedés nehézségeiről, a fogadtatás bizalmatlan voltáról, valamint a szolgálatvezetők gyakran értelmetlen, kisszerű harcáról vallottak.

A csoportvezető felkérésére egy fiatal bv-s tiszt úgy „rajzolta meg” szociális atomját, hogy a csoport tagjait a helyiség különböző pontjára állítva megszemélyesítette. A „kép” az előzőkhöz képest szűkebb, csupán a szolgálaton belüli viszonyokat tükröző személyes teret mutatott be, de ez a szokásostól bizalmasabb légkört sugárzott. A fiatal tiszt lelkes odafordulásában környezetéhez némi idealizmus nyilvánult meg. A csoport tagjai viszont alapvetően nem érzelmi alapon reagáltak erre az „alkotásra”. A foglalkozás lezárásaként mindenki egy képzeletbeli ládába tette rajzlapját, és ezzel igyekezett a következő ülésig az itt és most szerzett élményeit megőrizni. A csoporttagok jó hangulatban búcsúztak el egymástól és a tanszék munkatársaitól. A két foglalkozás vázlatos ismertetésével szerettem volna a csoportos gyakorlatok eszköztárának számtalan formája közül néhányat felvillantani, hogy gyakorlati példákkal támasszam alá a szakszerű beavatkozások játékonyszerű hatását.

A téma felvezetése, a gyakorlati alkalmazásból vett izelő után szeretném kifejtetni a büntetésvégrehajtási munkával kapcsolatos konkrét mentálhigiénés és szervezetfejlesztési elképzeléseimet. A munkahelyi ártalmak és pszichés problémák társadalmi méretű kezelése nem jellemezte a korábbi időszakot. Az ugrásszerűen megnövekedett betegségek (szív- és érrendszeri panaszok, gyomorfekély stb.) mentális eredetét ma már senki nem vitatja. A büntetésvégrehajtási munka, különösen a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozók számára, mindenkor komoly lelki megterhelést jelentett. A munka során keletkezett szorongások feldolgozatlansága visszahat a tevékenységre, rontja az egyéni teljesítményt, mérgezi a munkatársak közti kapcsolatot. A büntetésvégrehajtás személyi állománya, akárcsak más szakmák tagjai, sem a pályaválasztást megelőzően, sem azután nem kaptak megoldási mintákat a munkahelyi feszültségek keltette problémák konstruktív, építő jellegű kezelésére.

E megoldatlanság nemkívánt következménye a pszichoszomatikus eredetű betegségben szenvedő bv-dolgozók magas száma. Az öt évvel ezelőtti adatokhoz képest a felügyelő bizottság által rokkant nyugdíjazásba vett bv-alkalmazottak száma megduplázódott.⁷ Jelzésértékű adat a pályakezdők, pontosabban a fiatal pályaelhagyók számának fokozatos emelkedése, de változásért kiált az öngyilkossági kísérletek és befejezett suícidumokat elkövető bv-dolgozók száma is. A büntetésvégrehajtás új arculatát nem lehet csak a felszíni struktúrában kialakítani, szükség van a tevékenységre ható szemléletváltozásra is. Ez a személyiség figyelembevételével és a korrekciós hatások érvényesülését segítő tapasztalati módszerek felhasználásával valósítható meg. E folyamat szempontjából az auktoritás, a tekintélyelvűség lehetőségei igencsak behatároltak. A közvetlen szakmai vezetésnek ugyanis a folyamatos operatív munka mellett alig van lehetősége a feszültségek csökkentésére. A mentálhigiénés tevékenységet a beosztottak zöme, többnyire alulinformáltság miatt, nem is igényli, de a legtöbb középfokú vezető, alparancsnok nem is bír ez irányú módszertani képzettséggel, gyakorlattal.

Az ilyen típusú szükségletek kialakítását, illetve folyamatos mentális karbantartását csak az e célra összeállított csoportok tudják hatékonyan felvállalni. Ugyanakkor a bv-dolgozók szociális szerepének, valamint az igazságszolgáltatás rendszerében elfoglalt helyüknek a kialakításában is rendkívül komoly szerepet játszhatnak ezek a foglalkozások. Hasonló célok és törekvések vezették az egyik társ- fegyveres szerv, jelesül a rendőrség illetékes vezetőit is, amikor külsős terápiás szakembereket bíztak meg ún. tréning-gyakorlatok irányításával.

A büntetésvégrehajtás területi és hierarchikus felépítését, valamint működési sajátosságait figyelembe véve az országos méretű mentálhigiénés igény szakszerű kielégítését csak ezzel a feladattal megbízott önálló munkacsoport tudná szerintem felvállalni. Az elméleti adaptációval, a módszertani kérdések kidolgozásával, a rendszerbeállítás gondjaival foglalkozó munkacsoportot az országos parancsnokság vezetésének felügyelete alá kellene vonni. A csoport függetlenített vezetője összehangolná a területén működő főállású szakemberek és a megbízással foglalkoztatottak között a feladatokat. Célszerű lenne, ha öt országos bv-intézetre legalább egy fogékony, szenzibilis szakember jutna. Az önálló teendőikkel megbízott bv-dolgozók alkotnák a munkacsoport főállású tagjait, a külsős szakemberek pedig a területi munka kiépítésében és a gyakorlati végrehajtás kezdeti szakaszában vennének részt, mint a team részállású munkaerői.

A munkacsoport részt tudna venni a személyi állomány mentálhigiénés tevékenységében, az ún. ventilációs, feszültségoldással foglalkozó csoportok vezetésében, a szer-

vezeti és működési reformok végrehajtását szolgáló csapatok irányításában, a szervezett oktatás során, a tiszthelyettes, a zászlós, a főiskolai képzésen és más szakmai jellegű továbbképzéseken a hallgatók szociális érzékenységének fejlesztésében. Alkalmazható a munkacsoport a szervezet-átvilágítás végrehajtásában, felhasználható a különböző részek szociometrikus feltérképezésében, és nem utolsósorban a diszfunkcionális működést előidéző hatások explicitté tételében. A munkacsoport feladatait szakemberek bevonásával tovább lehetne bővíteni. A teendők érintőleges felsorolásával, a lehetséges strukturális modell felvázolásával azt kívántam érzékeltetni, hogy komolyabb személyi és anyagi áldozat nélkül is megoldhatóak a feladatok, s ez fontos szempont a mai pénz- és státusszegény időben.

A jelen igényeknek megfelelni akaró szervezet korszerűsítését elképzelhetetlennek tartom a szaktudományokra támaszkodó mentálhigiénés tevékenység és az irányított struktúraváltás nélkül, hisz másképp lehetetlen a humán erőforrások felszabadítása. A vázoltak alapján nekem úgy tűnik, hogy a büntetésvégrehajtás biztosítani tudná a feltételeket ehhez a munkához. Cikkemben annak a meggyőződésnek akartam hangot adni, hogy a büntetésvégrehajtásnak lépnie kell e téren, ha európai mintát követő, európai működésű szervezetté akar fejlődni.

Takács Péter

JEGYZETEK

1. Európai Börtön szabályok; az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/87/3. sz. ajánlása; ENSZ minimum irányelvek

2. Mérei Ferenc: Társ és csoport. Akadémiai Kiadó, 1989

3. Tájékoztató a rendkívüli eseményekről a Bv. 1-1/4/1991. sz. körlevelének mellékletében

4. Az IM Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság biztonsági osztályának Bv. 9-21/1991. számú jelentése

5. 053/1984. sz. országos parancsnoki parancs

6. 060/1990. sz. országos parancsnoki parancs

7. A személyzeti és oktatási osztály éves jelentése 1985-től 1990-ig

Nyugdíjas találkozó Pilisszentkereszten

Azon a börsönyös októberi reggelen jó volt utazni felfelé. Vakítóan tiszta volt az ég, karéjló hegyek között fújtattak az autóbuszok, s az utasok – sokan közülük régóta nem látták egymást – elmerülten cseverésztek, tréfálkoztak, ügyet se vetettek a lombhullató vidék őszi árnyalataira. Pedig a természet mint hű kísérő, pontosan mintázza az emberi életút tagolható idejét. Még elkomorulás előtt, legszebb pompájában aranylott a táj, s a serpentin mint elgurított sztanioltekercs, játékosan kanyargott az üdülőig. Pontosabban az oktatási központig, ahová több mint nyolcvanán jöttek el arra a nyugdíjas találkozóra, amelyet az országos parancsnokság szervezett egykori dolgozóinak.

A pilisszentkereszti üdülőben (de sokszor jártak itt korábban!) az első perceket betöltötte az egymásra ismerés és csudálkozás öröme, baráti vall-lapogatások lendülete, sorjáztak a parolák, ocsúdó köszönések, őszinte „hogyan vagy?”-ok. Szinte mindenkinek akadt friss híre, azonnali közlendője, ha másról nem, hát önmagáról. Csoda-e, ha *dr. Tari Ferenc* országos parancsnok is önmagunkról, a büntetésvégrehajtás mindennapjait érintő változásokról beszélt, a szervezet átalakításáról, európai normákról, gondokról, örömökről.

Akadnak, akik a szünetben évődve ugratták egymást, szokatlanul izelgetve az új-módi megszólítást: *urak!* Mások körbejártak a társalgóban. A falakon *Kovács Ferenc* őrnagy festményei, amelyeket értékesítésre felajánlott a *Segítő Kezek* alapítványnak. A Gyorskocsi utcai intézet örparancsnoka, aki 1978 óta rendszeres kiállító – akvarell hatású, egyénien kidolgozott művei helyet kaptak sok hazai és külföldi tárlaton –, az alapítványnak átadott harminc festményéből ezúttal ötöt mutatott be. Egyiken máris ott a cédula: *eladva*. A rászoruló nyugdíjas bévések támogatására létesített alapítvány érdekelt az akcióban, hiszen az eladott képek árának kétharmad részével gyarapszik a gondoskodásra felhasználható pénzalap.

A fővárosi nyugdíjasok már régen felismerték, hogy szükségük van egyfajta szervezetségre, hiszen a napi rendszeres büntetésvégrehajtási munkából kiszakadván, minden nyugdíjast megérint a magánytól, kirekesztettségétől való félelem. Már huszonöt évvel ezelőtt létrehoztak egy kis közösséget. *Tóth Feri bácsi*, az akkor nyugállományba vonuló országos parancsnokhelyettes, maga köré gyűjtött néhány segíteni akaró társat, és megalakította a nyugdíjas csoportot, amely egybefogta a Budapesten élő, az aktív szolgálatból visszavonult büntetés-végrehajtási dolgozókat. Ezekben az években a fővárosi bv-intézetek és Tököl nyugdíjasai is csatlakoztak a csoporthoz. Természetes volt, hogy a korábban vidéki intézetekben szolgáló, de nyugdíjasként Pesten élő bévések is ide kötődtek. Itt látjuk hát Palotás Miklóst, Illovszky Vladimirt, Pallagi Ferencet és másokat.

Időközben azonban úgy megnőtt az országos parancsnokságról nyugdíjba vonultak száma, hogy a több mint százhatvan tagot számláló csoport kihasználta a pilisszentke-

Erre mondják: telt ház

A pénzügyesek népcs csapata

Dr. Zorkóczy Károly ny. alezredes, a pénzügyi osztály egykori vezetője nyolcvanadik születésnapja alkalmából pénzjutalmat vesz át az országos parancsnoktól

„Ej-ej, azok a régi szép idők...”

Négy nyugdíjas jó barát: Tusják János, Pados László, Papp Sándor, Kiszely Pál

reszti alkalmat és új vezetőséget választott. A nyugdíjas csoport mindennapi szervezői a jövőben *Balázs Gábor*, *Brenkus István*, *Lengyel László*, *Ulicsny Klára* és *Végh Jánosné* intézi, korábban valamennyien a parancsnokságon dolgoztak. *Ulicsny Klára*, a pénzügyi osztály egykori dolgozója foglalta össze a nevükben elképzelésüket a jövőbeli tennivalókról. Fontosnak tartják a miniszteri felügyelet mellett működő Segítő Kezek

alapítvány létrejöttét, hiszen az elmúlt években a száguldó infláció legérzékenyebben a nyugdíjasokat érintette.

Önkéntes felajánlások révén – az aktív dolgozók egy napi nettó bérükkel, a nyugdíjasok lehetőségeik arányában támogatják az alapítványt – mintegy hatvanezer forint gyűlt össze, amelynek felhasználásáról, a kamatokkal együtt, majd a kuratórium dönt. Ha megfelelő helyiséget találnak, szívesen rendeznek klubnapokat, ahol az egykori kollégák gyakrabban összejönnek, beszélgetnek, kártyáznak, sakkoznak, tehát őrzik-ápolják a társas kapcsolatokat.

A szentkereszti büfés a megmondhatója, hogy jókedvben, ifjonti tréfálkozásban ebéd után sem volt hiány. Messzire hallatszott Papp Sanyi bársonyos basszusa, dr. Kiszely Pált tréfálkozva emlékeztette valaki arra, hogy bizony a nyolcvanas évek elején még külsőségeiben is igencsak katonásabb módi jellemezte a bévét, mint napjainkban, lassan-lassan civileződő korszakában. Odébb pimaszul fiatal társaság diskurál: „friss” nyugdíjasok, Filemon Tivadar, Skutai Gyula állnak a kör közepén. Korábbi országos parancsnokok üldögélnek békés nyugalomban, galambösz hajjal a ferdén beeső fényben. Az udvaron csoportképre összeverődik a pénzügyesek tekintélyes létszámú csapata, tiszteletbeli tagként beveszik – középre – az újdonsült főosztályvezetőt. Jó barátok állnak a fényképezőgép lencséje elé: összeköti őket a tevékeny múlt, a hagyományörző jelen és a ... Messzebbre nem néznek, minek bolygatni a titokzatos jövőt.

Kicsiny, lazán összeálló és gyorsan változó csoportokban folyik a szó, leginkább arról, „*miként volt a mi időnkben ...*” Kiszely Pál mégis inkább azt fejtegeti, hogy rokonszenvvel figyel a változásokat, s eszembe jut, annak idején maga is szorgalmazója volt, hogy hivatás és szolgálat humánus egységet alkosson. *Pados László* anekdotáiban viszszenyúl az „őskorig”. A háború után cipészsegéd volt Szombathelyen, majd munkanélküli lett. Olyan szegény volt, hogy rögtön kapott a kínálózó alkalmon: ha valóban nem kell a felvételnél az erkölcsi bizonyítványhoz illetékbélyeget fizetni, ő bizony máris belép a börtönszolgálatra. Elvégezte a li-alapfokú iskolát és tisztességgel végigjárta a lépcsőfokokat. Büszke arra, hogy négy katonai attaséváltás idején is biztonsággal eligazodott a protokoll kényes feladatai között. Büszke arra is, hogy családi hagyományt teremtett: a fia határőr százados, aki „átvette tőle a nadrágszíjat ...”

Nagy Jenő mindössze öt éve nyugdíjas. Mozgalmasabb az élete, mint valaha. Korábban bélyegekkal, postai dokumentumokkal foglalkozott ráérő óráiban, így jutott el odáig, hogy bepillantson a történelmi események kulisszatitkaiba. Levéltárakban kutakodik, szemtanúk vallomását gyűjti össze, s természetesen figyelemmel kíséri a büntetésvégrehajtás újkori történetét is. Amely (s erre a pilisszentkereszti nyugdíjas találkozó is bizonyíték) változatos életsorsokban gazdag, sok tekintetben viszont feltáratlan.

A jelenlévők jókedvéből, a késő délutánba nyúló beszélgetésekből, meghatott emlékezésekből kitűnt, ha aktívan nem is, érzelmileg (és ezúttal szervezetten) az állomány egykori tagjai azonosulnak a megújuló büntetésvégrehajtással, amely – a példa szerint – fontosnak tartja, hogy az éltető gyökerek, jó hagyományok megmaradjanak.

Turbók Attila

| A középkori tömlöc

Luitprand (712–744) egyik ediktuma a longobárd jogban meghonosította a szabadságvesztés-büntetést. *Kis Pippin* 754-ben kelt capituláréja (rendelete) ugyancsak szól a börtönről mint szankciónemről. 813-ban *Nagy Károly* megparancsolta grófjainak, hogy valamennyien tartsanak fönnt tömlöcöt az elítéltek számára. A német joggyakorlatban *II. Henrik* idején (985–995) az ún. Ranshofer Dekreten nyomán bukkant föl ez a szankciónem. A gondolai tehát, hogy a szabadságvesztés beépüljön a büntetési rendszerbe, már nagyon rég jelen van a jogalkotói szándékban.

Am arról vajmi kevés tudomásunk van, hogy milyen mértékben realizálódott ez az intézmény a gyakorlatban. Okunk van feltételezni, hogy számos tényező, így pl. a feudális anarchiába süllyedő Európa, a széthulló római birodalom, az ádáz harcokban épülő új államok, az ókori városok megsemmisülése ebben az irányba hat. A tömlöc mint büntetés egy valamivel konszolidáltabb korszak terméke. A carcer léte a középkorban már az építést bizonyos fokú fejlődésének is az eredménye.

Nem véletlen, hogy a 11–12. század írott jogából eltűnik a szabadságvesztés-büntetés. (Nem csupán a központi akarat hiányából ered ez, hanem egyéb, kézenfekvő megoldás és olcsó szankciónem elszaporodása is akadályozza a börtön szélesebb körben való elterjedését.) Ennek ellenére a börtönt egyéb funkciói fenntartják. Ítéletre váró fogoly, szentencia és végrehajtás között várakozó elítelt, adósságát meg nem fizető személy, pénzbírságra büntetett, azt leróni nem tudó vagyontalan ugyanis mindig akadt. Ez a sokszínűség azonban nem támasztott különösebb elvárásokat a tömlöcök építőivel szemben. Új megfontolások majd csak akkor alakulnak ki, amikor a carcer fogalmához ismét felzárkózik a büntetés-funkció.

Amikor a 13. században újra fölbukkant a tömlöc, az már jórészt a városjog terméke volt. Egy 1243-ban kelt brünni információ szól ismét a carcerről, 1306-tól pedig Erfurtban alkalmazzák megint büntetésként. *Az, hogy a tömlöcök elszaporodása leginkább a városi jogban és gyakorlatban ment végbe, az két igen fontos tényezőnek köszönhető. Egyfelől a városok építészeti sajátosságának, mely jelentősen eltér a feudális vidéktől; másfelől a város mint olyan sziget-szerepének a középkori társadalmon belül.*

A középkori város a feudális kor sajátos jelensége. Része is, meg nem is, kapcsolódik is hozzá, meg nem is. A földműveléssel foglalkozó vidék, a földbirtokra támaszkodó tartományúri, nemesi hatalom idegen a mezőgazdálkodó jobbágy életvitelétől, életfelfogásától, értékrendjétől. Mégis részese a középkori munkamegosztásnak, kielégíti az iparcikkek iránti igényt, az iparosok, a kereskedők lakóhelye.

Ezeknek az embereknek a ruházkodása, szokásrendje tulajdonfelfogása eltér a szűk városi szigetet körbefolyó, paraszti, nemesi világtól. Ugyanakkor valami módon

alávetettjei a császárnak, a királynak, a fejedelemnek az érseknek-püspöknek és a nagyuraknak. Az *eltérő élelvitel eltérő jogot indukál*: a zárt viszonyok a szokásostól eltérő szabályozást. A városi jogkönyvek összeállítói nem képesek kivonni magukat a feudális jog hatása alól, noha nyomatékosan hangsúlyozzák különállásukat. E különállás ugyanis függetlenségük, politikai-jogi autonómiájuk záloga, de ez teszi lehetővé gazdasági esélyeik kihasználását is. A városok a külvilággal szemben egyfelől a jog, másfelől a falak, tornyok, árkok rendszerével védekeztek. A külön jog elméletileg, a városfalak a gyakorlatban tették őket szigetté. Ezt persze hosszú és kemény küzdelmek árán érték el. Fejlődésük első periódusában életük a földesúr kényétől függött, csak a középkor „fénykora” hozta el nekik a privilégiumokat.

A városok szigetté válása a joggyakorlatban, a városi rendészetben komoly eltéréseket idézett elő a külső „állami” joghoz képest. A városok területe (eltekinthető a ritka kivételtől) évszázadokon át adott volt, ezt a falak is garantálták. A lakosság viszont e változatlanúságot nem tolerálva, folyamatosan növekedett, a természetes szaporulat és a nagymérvű beáramlás által, amit később korlátozni voltak kénytelenek. A népsűrűség a külvilági sokszorosra lett. Hatványozott igényként merült fel a mindennapi élet legaprólékosabb megszervezése. A korabeli építkezési szokások (a szűk sikátorok, a fölfelé terjeszkedő házak, a fa építőanyag) az esetleges tűzvészt a legnagyobb ellenséggé tették, mellyel csupán a lakosságot megtizedelő ragályok vetélkedhettek. A sűrűn lakott városok kitermelték alvilágukat. Ez pedig tovább szaporította a problémákat. A városok rendészeti és büntetőjoga egyre erőteljesebben védekezett az említett veszélyekkel szemben. Kialakult a koldusok, csavargók kezelésének gyakorlata, szigorúan felléptek a bűnözők ellen.

A büntetőjogban a város szigetszerepe egy általánosan érvényesülő feudális elvvel ellentétes tendenciát teremtett. Azt ugyanis, hogy a városi büntetőjog és büntetésvégrehajtás megfontolásaiban el-eltért a nemesi, királyi joggyakorlatól, azaz saját polgáraival, mintha emberségesebben bánt volna. Ennek oka elsősorban a város zárt világa. A polgárságnak nem volt – nem lehetett – célja önmaga kipusztítása, gát nélküli csonkítása. Nem lehetett a bűnösök zömét halállal vagy végtelenséggel büntetni. A zárt közösség óriási erkölcsi ereje is ebbe az irányba hatott, hiszen a megszégyenítés, a nyilvános megalázás nevelő ereje vetekedett akár a vérpád látványával is. A súlyos gonosztevőt, a gyilkost, a rablót, a gyűjtogatót, a vértagadót és a városárulót persze a megszokott kegyetlenséggel végezték ki, sőt a városi nép szórakoztatása érdekében talán még fokozták is a hatást. Ha viszont nem cégéres bűnökről volt szó, ott megelégedtek enyhébb büntetésekkel is, mint megszégyenítés, pénzbírság, elzárás. A folytonos erődepítkezés és faljavítás sok munkáskezet igényelt. A tömlöcökben őrzött, közrendű néprétegből származó kis- és nagyvételű munkaserejét előszeretettel használták föl.

Ugyancsak enyhébb gyakorlat felé vezet a sziget-adta lehetőség: kiutasítással is meg lehetett szabadulni a férges résztől, a kapuórság is megakadályozhatta a bűnözők visszaszivárgását vagy újak bejövetelét. Nem véletlen, hogy a kikorbácsolás inkább a városi joggyakorlat sajátja, mint a jobbágmunkára és robotra számító földesúri jurisdikciónak, azaz törvénykezésnek. Nem feledkezhetünk meg arról a társadalmi jelenségről sem, hogy a városi szegény nép és a patrícius között hosszú ideig nem volt olyan nagy távolság, mint a nemes és a jobbágy között. A városi jog a polgárokra nézve egyenletesebb volt, s ez megintcsak egyfajta enyhébb büntetési szisztéma irányába terelte a büntető praktikumot. Ráadásul a városi jogban nem is akadályozták a szabadságvesztés terjedését olyan tilalmak, mint a nemes letartóztatásának és fogvatartásának garanciális szabá-

lyokkal körbepályázott előjogai. A városi börtön mint büntetési nem ugyanis a vizsgálati fogságból bontakozott ki.

Természetesen egészen más megfontolásból jöttek létre a lovagvárak, a kastélyok tömlöcci és toronybörtönei. A rablólovagok, riválisaikkal küzdő tartományurak, a rebelis alattvalóikat megfélemezni kívánó uralkodók kiváló eszközt láttak benne politikai ellenfeleik semlegesítésére, átmeneti vagy végleges közömbösítésére, és arra, hogy váltságdíjat csikarjanak ki tőlük. Amíg a szegények élete nem lett érték, addig bőven elegendő volt velük szemben halál-, csonkító és testi büntetéseket alkalmazni. A szabadságvesztés egyik formája épp abból a társadalmi zónából érkezett, ahol a szabadsághoz fűződő előjogok a leginkább ellenezték a szabadságfosztást. A főúri politika kénytelen volt tekintettel lenni az ellenfél származására, rangjára. Egy gróf vagy báró végleges likvidálása, egy fejedelmi, hercegi sarj kivégzése komolyabb bonyodalmakkal járt volna, mint fogságban tartása, esetleg túszként való felhasználása.

Akárcsak Nyugat-Európában, hazánkban is megemlítették a források az első várépítkezésnél a tömlöcöket. Az 1208 és 1235 között készült istenítéleti jegyzőkönyvekben börtönökről, börtönőrökről szóló feljegyzések vannak, amelyek azt vitatják, hogy vajon a balaíti, mucsonyi, finkei és császtai várnép köteles-e ellátni a várbörtönök körül az őrzési teendőket. A 13. század magyar vármegyéjének várában tehát van tömlőc! A börtönügy vitatéma: nagy létszámú felügyelőszemélyzet vitatja önnön kötelezettségét. *Győrffy György* és *Fügedi Erik* megerősítik ezt a vélekedést. A 12–14. században gombamód szaporodó várak, lakótoronyok szerves tartozéka, építésszerűen megtervezett része a tömlőc. Visegrád várában raboskodott pl. *Salamon, Durazzo Kis Károly, Zsigmond*. Mint ismeretes ez utóbbit átszállították Siklósrá. A husziták a budai vár Csonkatornyában raboskodtak. Idővel ezek a várbörtönök – *Tower, Bastille, Kufstein, Brünn, Munkács, Szamosújvár stb.* – intézményesültek, beépültek a büntetésvégrehajtás gyakorlataiba.

A középkori tömlőc ott állandósult, ahol azt az építészeti feltételek lehetővé tették, vagyis kolostorokban, várakban, városokban. A feudális nagybirtok börtöne már csak akkor jelent meg, amikor kialakultak a birtokközpontok tartós épületei. A vármegyék rabjaikat a hadsereg végrehajtása alá utalva a várakba küldik. A megyei tömlőc a vármegyeházak felépültével terjed el általánosan. A falvakban a rabokat a bíró házában őrzik, esetleg ott zárják kalodába őket.

Nem helytálló tehát a szakirodalomnak az a megállapítása, mely szerint a börtön és az építészeti találkozása újkori találmány. Lehet, hogy az önálló börtön építésének gondolatára áll e vélekedés, bár a középkori városok is ismerték a kimondottan börtönháznak tervezett épületeket, s tömlőcöt már a korai város- és várépítkezésnél is terveztek.

Tömlőc a várban

Az első információk a börtönökről Magyarországon is a várakat jelölték meg, mint a végrehajtás helyét. Szinte valamennyi várunkról biztosan tudjuk, hogy van tömlőce. Ezeket az erődök legkülönbözőbb pontjain helyezték el: leggyakrabban a pincékben, az őrtoronyban, a várfalban, de előfordult az is, hogy a várárookban vagy egyéb különleges helyen.

Beckó várának tömlőce például egy sziklafennsíkon volt, itt az időjárás kényének-kedvének kitett rab bármikor megszökhett, ha le merte vetni magát a mélységbe. *Bol-*

dogkő börtöne egy téglafallal bélelt, 5–6 méter mély verem volt a déli torony előtt. Ide lépcső nem is vezetett, kötélén engedték le a foglyokat. Nemigen kellett tartani a közel hatméteres fal megmászásától, se a szökéstől vagy a kitéréstől. *Ónod várának* tömlőcei külön épületrészként a falon belül helyezkedtek el a fegyverműhely és az őrszoba, az istállók, a raktárak, illetve egyéb gazdasági épületek mellett.

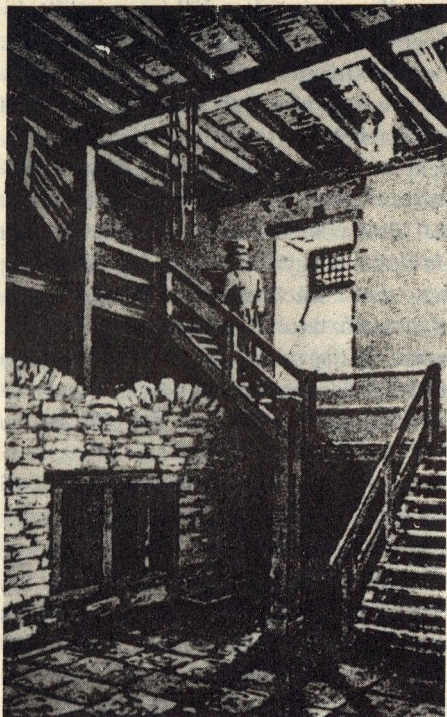
A várakba zártak elhelyezése (a történelem tanúsága szerint) erősen függött attól, hogy milyen rangú, rendű volt a fogoly, hogy milyen bűnért (politikai vagy köztörvényes delictumért) szenvedett fogságot. A fent említett tömlőcökben nem nemeseket vagy főurakat őriztek, hanem hadifoglyokat, kémekeket, árulókat és egyéb latrokat. A politikai foglyok általában jobb körülmények közé kerültek, mint a köztörvényesek. Kitűnik ez pl. Kazinczy „Fogságom naplójá”-ból is. Az előkelő letartóztatott (hácsak a vár ura szándékosan nem akarta sanyargatni), tisztességes szobát, esetleg szobákat kapott és rangjához méltó ellátást. Persze *differentiáltan kell szemlélni a középkor várait: egészen más körülmények között raboskodott egy 9. századi rablólovag foglya, mint egy 17. századi politikai fogoly.*

A világ leghíresebb várbörtönei a római *Angyalvárban*, a londoni *Towerben*, a párizsi *Bastille*-ban voltak. Ezek a várbörtönök építészetileg olyannyira különböztek, amennyire csak lehetett. Ami közös vonást kölcsönzött nekik, az a kettős ellenséggel szembeni védekezés volt. Vagyis: védekeztek a kintiekkel szemben és őrizték a bent ülőket. Egyaránt tartottak a be- és kitéréstől. Persze a primér feladat a külső támadás elhárítása volt (a várak is e célból épültek), a rabokkal való foglalkozásra csak ezek után került sor. A nagy várbörtönök celláinak egy részét (szemben a városi carcerek tömör fagyvasajtóival) az amerikai megoldásokra emlékeztető rács zárta el a külvilágtól.

A *Bastille* fokozatosan kiépülő nyolc tornyában egyenként 32 foglyot lehetett elhelyezni. Az átlagos férőszám 50 volt, feszítettnek tehát nem lehetett mondani. 1764-ben pl. csupán négyen lakták a Bastille celláit. Kultúrtörténeti érdekesség, hogy amikor a párizsi nép betört a várba, és foglyok után kutatva nagy nehezen fellelt hét rabot, s tombolva ünnepelte őket, az elnyomás alól felszabadítottak közül négyen okirathamisításért ültek, ketten eszementek voltak és a hetedik a családját hagyta el.

A tornyokban a fent említett rácsos zárkák mellett voltak fegyelmező, sötétzárkák is. Az előkelőbb ellátást igénylők számára pedig közös borospince, ahol a napi boradagot elfogyaszthatták. A magasabb rangúak a felsőbb szintre kerültek, levegősebb, világosabb szobákhoz jutottak. A cellákat a bennlakók igényeinek megfelelően alakították ki. A *Bourbonok Bastille-ja* – írja *Hentig* – nem *Alcatraz* volt tehát, hanem politikai vagy intellektuális bűnelkövetők, államellenes propagandaszervezők, radikális filozófusok lakhelye. De ide helyezték a degeneráltakat, a nemesi családok fekete bárányait és elmezavarodottjait is.

A *Tower* néhány tömlőce már sokkal inkább megfelelt a középkori carcerral szemben támasztott elvárásoknak. A vár középpontjában álló nagy normann bástyát *White Tower*-nak nevezték el a kortársak. A Fehér Torony magassága kb. 90 láb (cca 27 m), szélessége 12–15 láb (cca 4–4,5 m) volt. A boltozott tömlőchelyiségek a négyemeletes bástya alsó szintjén helyezkedtek el és a carcerépítés elve alapján sem lépcsővel, sem ajtóval nem rendelkeztek. Az egérluknyi lőréseken szinte semmi fény, és alig valamivel több levegő hatolt be a tömlőcbe. A másik börtön a *The Keep*, előkelőbb volt: itt őrizték az angol királyok legféltettebb kincseiket: értékeiket, feleségüket és ellenségeiket. Lordok és nemesek raboskodtak itt, gyakran a közeli kivégzésükig.

A zürichi Wellenberg belső tere

Ez a rab biztos nem patricius

Több német vár és torony építészeti megoldását figyelembe véve állítja *Graul*, hogy a középkori tömlőcépítésnél a felhúzott bástya alsó szintjén semmiféle közlekedőnyílást nem vágtak, csupán a fölötte levő szint padlózatában hagytak – kerek vagy négyszögletű – többnyire ráccsal fedett lyukat. Itt engedték le a rabokat, adták be az élelmet, s ezen keresztül folyt az ellenőrzés is. A tornyok bejárata ezen a szinten, tehát az első emeleten volt. Ide többnyire a tornyon kívül vezetett lépcső, melyet fából készítettek, hogy veszély esetén leronthassák. Ezen a bejárati szinten volt az őrszoba is. Bár a tömlőc maga a föld fölött helyezkedett el, voltaképpen a vermet helyettesítette, nem volt más, mint egy művi úton előállított verem. A módosabb foglyokat emeleti zárkákba tették, esetleg nem is kerültek a toronyba, hanem a vár egyéb területeiben tartották őket felüggőlet alatt.

A vártömlőcökről összefoglalóan meg kell állapítani, hogy kiképzésükben a vezető szempont a biztonság volt, s emellett kapott némi teret a differenciálás igénye. A gonosztevők, a sanyargatásra méltó latrok, az elpusztítandó ellenfelek sötét, nedves, levegőtlen carcerba kerültek, mely jobb esetben valamely emberi kéz által emelt építmény volt, rosszabb esetben pedig földbe-sziklába vajt lyuk, verem, gödör. Az előkelőbbek váranként változó helyiségbe, ám az újkor kezdetén már legtöbbször kialakult állandó tömlőc-fertályba kerültek. A biztonsági szempont (megbilinecelés, leláncolás, kalodába zárás) nemigen játszott szerepet, hiszen az intézmény egész katonai jellege és rendeltetése eleve fokozott őrizetet biztosított.

A városi tömlőc

A középkori városok nélkülözhetetlen és tipikus épülete volt a gabonaház, a posztó- és mérlegház, a vámház, a kereskedők háza, nagyobb helyeken a pénzverőház, természetesen a városháza, az ispotályok és árvaházak, no meg a korabeliek szemében elengedhetetlen tömlőc és kínzókamra.

A városi börtön a település legkülönbébb épületeibe sokszor mint önálló építmény foglalt helyet. Érdemes *Dirk Hasse* segítségével egy középkori város börtönapparátusán végigtekinteni. *Schweinfurt pl. szabad királyi város*ként a beszámolók szerint az alábbi tömlőcöket üzemeltette. *Rote Kappe* és *Blaue Kappe*, továbbá még három másik torony, a *Weißer Turm*, a *Sammet-* és a *Faulturm* fogadott be rabokat. Zártak elítélteket a *Rathaus* ban kialakított *Studentenstube*ba, a *Rathaus* pincéibe, a városi szolgák házaiba és a *Rathaus* mellett emelt önálló *Dragonergefängnis* falai közé. De börtönként funkcionált a *Triller*, a *Narrenhaus*, vagyis a tébolyda, végül az árvaház is. Tehát egyetlen városban kilenc börtönlétesítmény volt. Akad közöttük eleve börtönnek épített, s csupán annak használt épület is. A teljesség kedvéért meg kell említeni az ezek mellé később felsorakozó fenyítőházat (németül *Zuchthaus*) és az olcsósága miatt igen népszerű házfogságot is. A választék nem mondható csekélynek!

Ha mármost tipizálni akarjuk a leggyakrabban igénybe vett épületeket – szerte Európában – akkor azok a következők: 1. a városi erődítések csomópontjai, a tornyok és bástyák; 2. a városháza, annak pincéi és melléképületei; 3. a városi segédszemélyzet, a törvényszolga, a csendbiztos stb. háza vagy lakása; 4. a hóhér háza vagy annak melléképülete; 5. az őrszoba vagy annak melléképülete; 6. börtönház, illetve eleve börtönnek emelt épület; 7. egyéb célból emelt épületek, így pl. árva- és szegényház, ispotály, tébolyda.

Az épületek zöme eredetileg más célt szolgált. A városi tömlőc kijelölésénél és fenntartásánál nem vettek figyelembe túl sok szempontot. Legfontosabbnak a biztonságot tartották. A delikvens elzárását a szökés lehetőségétől. Ez a stratégiai pontokon található tornyok és bástyák mellett szólt, melyek vastkos, többméteres falaikkal, tágíthatatlan lőréseikkel, meg az őrség közelsége miatt, fölöttébb megfelelőnek tüntek.

A középkori város közéletének központi eleme volt az ítélezés. A rend fenntartása, a polgárok közötti viták eldöntése, a várost veszélyeztető cselekmények elhárítása, sőt a jogalkotás is e tevékenység keretében folyt. A nyilvános procedúra fejezte ki leglátványosabban a városi tanács hatalmát és tekintélyét. Ez tette azután fontossá az ítélezést segítő intézményeket is. Alapvető követelménnyé vált, hogy az ítélezés és a kihallgatás helye meg a vizsgálat alatt álló személy tömlőce egymás közelében legyen. A törvénykezés igényt tartott a városházák különféle melléképületeire és pincéire. A biztonság nem jelentett problémát: a városházán a carcer mellett volt az őrszoba, a tanácstagokat pedig szolgák, fegyveresek őrizték. Persze az építészeti megoldások is garantálták a biztonságot.

A városokon belül differenciálás volt a harmadik megfontolandó tényező. Patrícus nem szívesen ült együtt közrendűekkel vagy szolgákkal, a városi polgár többre tartotta magát a jöttment idegennél, a kisebb kihágások elkövetői pedig azért küzdöttek, hogy ne gonosztevők társaságában töltsék büntetésüket. A város tömlőcöztetési gyakorlata tükrözi ezeket a törekvéseket. Az ítéletre várókat a fenti különbségek figyelembevételével tették más-más helyiségbe.

Schweinfurt példájára visszatérve: „a legsúlyosabb börtönfokozat a Drago-nyosbörtön volt, ahol láncra verve vagy anélkül őrizték a súlyos bűnözőket”. Hasonló funkciót látnak el a tornyok a Rote- és a Blaue Kappe kivételével. A városháza pincéibe csukták a vizsgálati foglyok mellé az egy-két napra elítélteket. Ezek a helyek ugyanis nem számítottak megbecsülenítőnek. A Rote- és a Blaue Kappe nevű tornyokba pedig a néhány napra vagy hétre elítélt polgári státusú elkövetőket zárták. Az előkelőbbeket a városi szolgák házáinál lévő fogdákbá, illetőleg a hallgatók fegyelmezését szolgáló Studentenstubéba helyezték. Az életfogytiglanra ítélt Dorothe Gersnert (nyilván nemére tekintettel) pedig az árvaházba utalták. Három cél: biztonság – igazságszolgáltatás – differenciálás határozta meg tehát az épületek kiválasztását.

Hans Schubiger leírja, hogy Zürich középkori börtöne egészen 1838-as lerontásáig egy régi római kori (!) világítótorony volt. Ez a *Wellenberg*nek nevezett építmény egy sziklán állt, s víz vette körül. Ha rabot szállítottak a tömlöcbe, vagy onnan a bíróságra, a városszolgá csak hajóval tehette meg az utat. A többemeletes Wellenberg falai, kövek közé erősített bilincsei, s nem utolsósorban a körülötte hullámzó Limmat miatt is biztosítva volt a szökés ellen. A Hamburgi Városjog 1497-es miniatúrája szerint (mely a bírói végrehajtásból mutat be részleteket) a börtön láthatóan jól elkülönült, szögletes alaprajzú, többemeletes toronyban kapott helyet. A források *Hamburg* más börtöneit is megemlíti, így 1270-től városi tömlöcként működött a *Holtboden Hus*, a városi erődítményrendszer egyik tornya, a *Wínserbaum*, továbbá a *Roggenkiste*, egy, a 14. századból származó bástya.

A városi tornyok elnevezése is utalt azok tömlöcfunkciójára. Például Miltenberg tornyát *Fecsegőlyuk* nak, Stuttgartét *Vallatótoronynak*, Heilbronnét *Tolvajtoronynak*, Ochsenfurtét *Nyúzóbástyának*, Rothenbergét pedig *Hóhérbástyának* nevezték el. Wasserburg, Wien, Halle, Friedberg tömlöceit *Vörös toronynak*, Bonn, Rheinbach, Markburg, Gelnhausen tömlöceit pedig *Boszorkánytoronynak* tartja a városi nép. Londonban a Newgate eredetileg kaputorony volt, a párizsi Temple meg a empláriusok rentháza, menedéke. A francia főváros Ördögtornya, a Vincennes viszont az előkelő családok tagjait fogadta be.

A tornyokban, bástyákban, kazamatákban üzemelő börtönök építészeti megoldásai az eredeti funkciót, a város védelmét szolgálták, a beletelepített tömlöcök kevés átalakítást igényeltek. (Az újabb építkezéseknél a tömlöcöt is megtervezték, jóllehet alig mutatható ki különbség az egyéb célra épített és a carcer célból igénybevett létesítmények között.) Leggyakrabban az őrség szobáját, valamint az alatta „berendezett” helyiséget vették igénybe a carcer céljaira. Az örök és a felügyelők szállása ugyanabban a toronyban volt, tehát elhelyezési körülményeik alig voltak jobbak a foglyokénál. A tervezett börtönök, illetőleg átalakítások esetében több helyütt külön cellákat, kisebb büntetőhelyiségeket alakítottak ki a veszélyesebb vagy makacsabb letartóztatottak számára. A már említett Wellenbergben példának okáért megoldották a rabok külön helyiségekbe zárását.

Az eredeti cél, a város védelme határozta meg az építészeti elgondolásokat, de ez a börtönfunkció teljesítésére is alkalmassá tette a védműveket. Méteres falak (állandóan hűvös, nedves, soha ki nem száradó helyiségek, nyirkosság) szűk lőrések (sötétség, levegőhiány, doh), eredetileg nem tartós elhelyezére szánt, egészségtelen helyiségek (híján minden tisztálkodási lehetőségnek), kis alapterületű, alacsony belmagasságú odúk jellemezték a toronytömlöcöket. Ha a foglyokat nagyobb, például az egész szintet elfoglaló

szobába zárták, a helyzet akkor sem lett jobb, hiszen semmi nem szabályozta a bezártak számát, csak az ítélkező hatóság „termelése”. *Nick krónikája* szerint a börtönnel bőven ellátott Stuttgart néhány tornyában már a Graul által hivatkozott megoldást alkalmazták, vagyis csörlővel eresztették le a foglyokat. E vermekben nem volt se elegendő fény, se elegendő levegő. A Macskatoronyban, az emeleten volt a tízszemélyes carcer, de legfeljebb egy fogolynak biztosított elegendő levegőt kicsiny lőrése.

A városi carcer legtöbbször a tornyok mellett a városháza épületében vagy legalábbis annak szoros közelségében volt. A városháza, a város szimbóluma mindenekelőtt a bíraskodásnak is a színtere. Ezt hangsúlyozzák a legkülönbözőbb jelvények: a városháza falára akasztott szegyenkövek, a belérögzített nyakvasak, a közelben álló szegyenketrec és tömlőc. A carcert néha elsüllyesztették a pincékbe, néha pedig – igazodva a büntetésvégrehajtás megoldásaihoz – láthatóvá tették. *Ochsenfurt* 1497-ben épült városházának tömlőcét például a bejárati lépcső alá helyezték, ahol a városi nép szemügyre vehette a bezártakat.

Az építészek elismerik, hogy a városháza igazságszolgáltatásban játszott központi szerepe erőteljesen rányomta bélyegét az épületekre. Ugyan nem kötődik kifejezetten a tömlőcépítkezéshez, de szemléletessége miatt meg kell említeni azt az architekturális hatást, amely a germán joggyakorlatból ered és kihat az ítélethirdetés szokására. Eszerint *halálos ítéletet csak az „Isten szabad ege alatt” lehet közhírré tenni*, hiszen ezzel deklaráltatik, hogy a bűnösnek nincs helye alatta, hogy el kell tőle búcsúznia. E rituális szokást követve használtak egyes városházákon az ítélet kihirdetésére fedetlen termet, másutt pedig, mint Gießen vagy Michelstadt esetében, külön, e célból csatoltak a városházához egy építményt. Hamburgban a tárgyalóterem ugyan zárt volt, de halálos szentenciák kihirdetésekor a tetőn kuporgó hóhér felnyitotta a tetőablakot, hogy a szabad ég alatti ítélethirdetés követelményén sérelem ne essék.

A tömlőclétesítés nem ennyire látványos, de legalább ennyire fontos. *Hermann Knapp* rajzolta meg a nürnbergi Rathaus képét. Eszerint az épület alatt egész kis labirintust képeztek ki, melynek keresztfolyosóiba titkos földalatti járatok torkolltak be. A különféle folyosókra összesen hetven cellajtó nyílt. A helyiségek aprócska, boltozott üregek voltak, melyek közül a kínzókamra volt a legnagyobb. Még 1799-ben is orvosi szakvélemény szögezte le, hogy a foglyok télen megfagynak, hogy a közéjük zárt elmebetegeknek gyógyszerek híján, de az uralkodó állapotok miatt is tovább romlik az egészsége.

A Schweinfurti *Dragonergefängnis*, a hamburgi *Raboisengefängnis* mellett magyar példákat is lehet hozni annak igazolására, hogy a városok a fogság és a tömlőcöztesítés foganatosítására teljesen különálló épületeket is fenntartottak. *Kassán* 1624-ben új „felház” építését rendelték el a börtönhöz, 1698-ban pedig a *berenházat* tették alkalmassá a foglyok háromfelé osztására. A *Miklós-börtön* pl. alkalmas egy középkori városka komplex tömlőcének személtetésére. Ez a polgarházból átalakított börtön a polgarház belső berendezését követte. Egyik oldalon állt a hóhér lakása, másik oldalon meg az őrszoba. Külön helyiségben ültek a kisebb vétkeket elkövető patríciusok, megint másutt a közrendűek alulra, a klasszikus tömlőcbe kerültek a gonosztevők, s itt volt a kínzókamra is. Még elkülönített siralomház is volt az épületben! 1699-ben *Pesten* téglaboltozatos pince építését határozták el, mely fölé a carcer és az árestum összevont épületeként két szobát terveztek. Tehát ez az épület már kifejezetten börtönnek készült.

Az árestom a középkori börtön „envhébb” fokozata volt, a kisebb kihágások bün-

etésére, a *patrícusok, céhmesterek rövidebb elzárására szolgált*. Jól érzékelhetően elkülönült a carcertól, a tulajdonképpeni tömlöctől, mely a komolyabb bűnösöket fogadta magába. Míg Közép- és Kelet-Európában jól kimutatható e két modell elkülönülése a városokban, vidéken nemigen. Hazánkban nem tagolódtott tovább, szemben a tőlünk nyugatabbra eső városok börtöneivel. A francia, angol, német városok büntetőgyakorlatában is megtalálható e két szélső pont, köztük azonban széles skálát képeznek a különféle grádicsok.

Az árestom a városi őrség szobájának közelében, a városi törvényszolgák lakása mellett, talán éppen azokból nyúlva, a városháza valamely félreeső szobájában volt. Körülményei megfeleltek a szegényebb polgárházak viszonyainak. A föld színe feletti bútorozott helyiségben az ablakok beeresztették a friss levegőt és a fényt, esetleg még fűtés is volt. Semmi nem utalt a foglyokkal való kemény bánásmódra. Az árestáltatott személy saját ruhájában tölthette fogságát és élvezhette önmagát. Egerben a tömlöc mellett az ún. *purger-áristomban* büntették a céhbelieket. Ez ugyanis nem számított megszegényítésnek. *Budán és Pesten az árestomot a Burgerstubeban, a polgárszobában* kellett letölteni a Stättwachmeister, a csendbiztos felügyelete mellett. Így megalósult *Ulpianus* sokat idézett tétele: a büntetés magában a szabadságfosztásban állott.

A másik börtönforma a tömlöc, a szabadságvesztésen túl a sanyargatás elszenvetésével is jár. Gyakran közös ajtaja volt a kínzókamrával, vagy épp egy helyiségben volt vele. Lakói komoly bűnözők: nehézfiúk, gonosztevők vagy polgárjoggal bíró, a város számára terhes csöcselék. A tömlöc lehetett pincében vagy toronyban, különbség alig volt a kettő között. Az ellátás és a bánásmód minősíthetetlensége fokozta az itt élők kínjait. A tömlöcöket három tényező jellemezte: a sanyargatás, az olcsóság és a feltétlen biztonságra törekvés. Mindent ennek rendeltek alá.

A feudális büntetőrendbe, egészen pontosan a 15–16. században elterjedő brutális büntetésvégrehajtás keretei közé azért fért be nehezen a börtön, mert a társadalom számára „túl humánus” volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a német felvilágosodás egy motívumának behatolása a büntetőjoggyakorlatba. A *Constitutio Criminális Carolina* embertelen szankcióit időnként még a bírák is túl keménynek érezték, enyhítő körülmények mellett hajlottak a méltányosságra és a kegyelemre. A bűncselekmények többségére kiszabandó halálbüntetés helyett enyhébb szankciónemet, legtöbbször persze életfogytiglani börtönt ajánlottak.

A kivégzések, csonkítások, kínzások kora a pusztá bezárást nehezen tolerálta. Miután a feudális büntetőjog legfőbb célpontja az emberi test, a szabadságvesztés is ilyen irányt vett. A tömlöc sötét, hideg, bűdös, kényelmetlen: egyszerűen sanyargató. A hatóságok keveset költenek rá, s ezt a keveset is igyekeznek a bezártról, illetőleg a családjáról legombolni. Az étkeztetés is szegényes, legtöbbször csak vizet és kenyeret kapnak az elítéltek. Egészségügyi ellátása nincs. Természetesen nincs bútor sem, a legtöbb tömlöcben megteszi a pricc vagy a nyirkos szalma. Az őrzésbiztonság eszméje akadályozta meg, hogy normális méretű ablakokat nyissanak a falakon.

Az az általános nézet a szakirodalomban (és a népszerűsítő irodalomban méginkább), hogy a feudális tömlöc nem differenciált a rabok között, hogy válogatás nélkül szenvedett együtt öreg és fiatal, férfi és nő, vizsgálati fogoly és elítél. Ez az állítás így, korlátozások és kiegészítések nélkül nem állja meg a helyét. Valóban, a tömlöcöknek alig volt belső tagolódása (bár mint láttuk Zürich esetében, itt is voltak kivételek). Többnyire (különösen Kelet felé haladva) egy helyiségbe lökték be az őrizendőket. Bizonyos jelek

mégis arra utalnak, hogy a hatóságok fokozatokat alakítottak ki a végrehajtásban. Nem a tömlöcön belül – hanem a tömlöcök között. A Wellenberg esete, ahol a bűnözőket külön zárcsókban őrizték, kivétel.

A szökéssel gyanúsítottakat a szökésbiztos *Blockgefängnis*-be tették át, ahol falba erősített láncokkal garantálták a biztonságot. A megátalkodottak az *Untere Hüsl*-be kerültek, melyben – lévén egy sötét verem – felegyenesedni sem tudott a rab. Itt tehát a veszélyesség alapján, egy börtönön belül három fokozat funkcionált. Az általános gyakorlat a rendelkezésre álló különféle árestálatási és tömlöcöltetési lehetőségek között választott. Nürnbergben Tetzelt, az árulással vádolt patríciust erős fedezettel szállították a vár egyik negyedébe és a Lugislandban, egy emeleti szobában helyezték el. Ugyanezen gyanú alapján a közpolgár a legmélyebb tömlöcök egyikében, ha nem rögvest a hóhér kezei között találta volna magát. Tetzelt ellátásáról viszont a városi szolga és annak egész családja gondoskodott.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a tömlöcök elhelyezésének és építésének viszonyairól nem tartható fenn az a leegyszerűsítő álláspont, mely azokat valamely verem mélyén, illetve sötét bűzös helyen leli fel. A városi börtönök létesítésékor bizonyos fajta következetesség tapasztalható az árestom és a carcer szétválasztásában. Nyugat felé közeledve ezek további fokozatokra bomlanak. Határozott differenciálási szándék ölt testet egyébként a városi tömlöcökben. Majd mindenütt kialakul az enyhébb és a súlyosabb börtönváltozat. Az előbbi a polgári lakás körülményeihez, az utóbbi pedig az ókor börtön szokásaihoz áll közelebb.

Dr. Mezey Barna

Adalékok a Márianosztrai Fegyház és Börtön történetéhez (1956 októberétől – 1990 decemberéig)

A Börtönügyi Szemle 1991/2-es számában közzétett cikkem azzal zárult, hogy a büntetésvégrehajtás felső irányítása 1956 októberétől december 11-éig lényegében megszűnt. Október 29-én megalakult ugyan a bv-parancsnokságon a Forradalmi Bizottság *Virág Miklós* alezredes országos parancsnokhelyettes vezetésével, ám az az ügyek operatív irányításába nem folyt bele. Másnap éjjel megszövegeztek egy felhívást, melyben követelték a szovjet csapatok kivonulását és a bévénél dolgozó ÁVH-sok eltávolítását. S ezt el is juttatták a Rádióhoz. Majd felszólították a különböző egységeket, hogy alakítsanak forradalmi bizottságokat.

Márianosztrán 1956. október 23-án 445 elítélt töltötte büntetését, ebből 390 politikai, 55 pedig köztörvényes fogvatartott volt. Még ezen a napon 7–8 főből álló bizottság kereste fel az intézet parancsnokát a politikai foglyok szabadon bocsátását követelve. A bizottság egyébként a környékbeli községek lakosaiból, illetve az egységüket elhagyó honvédtisztekből állt. Követelésüket alátámasztandó megfenyegették az intézet parancsnokát, hogyha nem teljesíti kérésüket, akkor tüzérsséggel szétlövöztetik az intézetet. A 6–26/1957. sz. jelentésben arról számol be az intézetparancsnok, hogy a község déli részén, egy erdős, bokros területen (feltehetően a Kálváriadombon) tüzérsségi alakulatot láttak. Október 28-án az intézmény vaskapuja előtt mintegy 40–50 tüntetőből álló csoport gyűlt össze a község lakosaiból. Ők is a politikai foglyok szabadon bocsátását követelték, és kérésük nyomtatékosítandó nekistek a vaskaput rugdosni. E jelenet is jó! jellemezte a helyi viszonyokat. Amíg az egyik rugdosó kívülről dörömbölt, addig a testvére belülről csitította.

Végül az intézetparancsnok megjelent az őrszobán, ahol az ott lévő 12–15 beosztottal együtt – a többiek ugyanis szétszéledtek – eldöntötte, hogy a politikaiakat szabadon engedi, a köztörvényesek viszont maradnak. A szabaduló politikaiak közül többen beszédet mondtak az intézet előtt összegyűlt tömegnek. Később néhány szabadult gépkoocsit és fegyvert követelt, de nem kapott.

A ma élő szemtanúk szerint katonai szempontok nem indokolták a börtönkapu megnyitását, mert az említett tüzérsségi alakulat csak 1957 februárjában bukkant elő az intézetparancsnok emlékezetében a szobi járási párttitkár sugallatára. Azt, hogy volt-e tüzérsségi alakulat, vagy sem: a mai napig nem derítették fel. Magát az intézetet kézi fegyverrel nem lehetett volna bevenni. Az intézet alatt levő pincerendszer jóvoltából még a tüzérsségi tüzzel szemben is meg lehetett volna védeni a személyi állományt. Arról nem is szólva, hogy ki mert volna tüzérsséggel lövetni, amikor a foglyok kiszabadítása volt a cél, és a tüzérsségi tűz elsősorban őket érte volna.

A bv-parancsnokság Forradalmi Bizottságának felhívása, miszerint a volt ÁVH-sokat és a belső karhatalmistákat el kell távolítani, destabilizálta a személyi állományt, hiszen egy részük tényleg az ÁVH-nál dolgozott. Zömük persze nem tehetett róla, hogy annak idején épp oda sorozták be, a felhívásban viszont ők is mint felelősök voltak feltüntetve, ezért logikus, hogy eltávoztak a felelősségre vonás elől. Közvetlen munkatársai sem könnyítették meg az intézetparancsnok dolgát. Volt, aki párttagkönyvét tépdeste, volt aki eldöntötte, hogy sohasem józanodik ki: Molotov-koktélokot gyártott tankelhárítás céljából.

December elejére megváltozott a helyzet. A felső belügyi vezetést lecserélték, a büntetésvégrehajtás felügyeletével pedig *Kurimszky Sándor* vezérőrnagyot bízták meg. Ő leváltotta *Garasin Rudolfot* a büntetésvégrehajtás országos parancsnokát, és a helyére *Kovács Gyula* ezredest nevezte ki. A márianosztrai parancsnokot, előbb felfüggesztették, majd 1957. február 1-jén visszahelyezték a beosztásába. Leszerelték az anyagi szolgálatvezetőt, az intézet parancsnokhelyettesét és a bűnügyi nyilvántartó vezetőjét. Rajtuk kívül még több kisebb beosztású bajtársnak is meg kellett válnia egyenruhájától. Évekkel később néhányan ismét testületi tagok lettek.

Az intézetnek 1957. januárjától húsz dolgozót kellett a Budapesti Körzeti Börtönbe vezényelnie. Közben a fogvatartottak létszáma ismét megnőtt, mert újfent politikaiakkal kezdtek feltölteni az intézetet, minek következtében létszámhiány állt elő. A parancsnok a hatvani ezredparancsnokhoz fordult, hogy a karhatalmi erősítésként hozzávezényeltekől helyezzen át tíz embert a büntetésvégrehajtás kötelékébe. Közben persze az intézet maga is komoly erőfeszítéseket tett a létszámhelyzet megoldására. 1956. október 23-a és 1957. július 10-e között tizenhat új embert vettek fel.

1957 nyarán, pontosabban július 31-én rabnevelőket állítottak szolgálatba. Márianosztrán egy tisz'tet neveztek ki e feladatra, ő koordinálta a nevelés területén folyó munkát. A konkrét nevelési tevékenységet a kiadott szolgálati utasítás alapján tulajdonképpen az üzemvezetőknek, a művezetőknek, a munkáltató csoportvezetőknek, a körletparancsnokoknak, a körletöröknek és a munkáltató öröknek kellett volna elvégezniük. Sajnos az említett utasítás már megjelenése pillanatában két súlyos hibát rejtett magában. Egyfelől a napi feladatot összekeverte a szoros értelemben vett nevelési tevékenységgel, másfelől a feladatul szabott teendőket mintegy mellékfoglalkozásként kívánta az állománnyal végrehajtatni. Hát, úgy is hajtotta végre...

1957 szeptemberében az országos parancsnok intézkedett a személyi állomány politikai és szakmai továbbképzésének ügyében. Ez idő tájt a büntetésvégrehajtási beosztott, ha forradalmilag ébernek akarta tudni magát, gyűlölte a fogvatartottakat. A bv-intézetek ezekben az években politikailag kétfelé kötődtek. Egyrészt alkalmazkodniuk kellett az Országos Parancsnokság politikai osztályához, mely a bv-szerveknél folyó politikai munka egy részét felügyelte, másrészt alkalmazkodniuk kellett a területileg illetékes pártbizottságokhoz, mivel az intézeti pártalapszervezetek hozzájuk tartoztak. Olyannyira, hogy pl. az utóbbiaknak rendszeres hangulatjelentést kellett küldeni, melyben nemcsak az intézet, hanem a község, sőt még az egyház területén történekről is hetente be kellett számolni. Az MSZMP tehát ott folytatta, ahol az MDP abbahagyta.

1958-ban a belügyminiszter első helyettesének 10. sz. parancsa elrendelte az elítéltek kategorizálását börtönök szerint. Ez Márianosztrán azt jelentette, hogy hozzánk kerültek az ún. „osztályidegen elsőbűntényesek és visszaesők”, a súlyosan visszaeső köztörvényesek, valamint a jogerősen elítélt politikaiak egy része tekintet nélkül büntetésük időtartamára. A végrehajtás részletes szabályait az országos parancsnok 47/1959. sz. pa-

rancsa határozta meg. 1958 júliusának első felében Márianosztra 279 elítéltet átszállított a Budapesti Országos Börtönbe. 206 fogvatartottat pedig a Váci Országos Börtönbe. Ugyanakkor az előbbtől 120, az utóbbtól meg 151 politikai elítéltet kapott. A szállításokat kizárólag éjszaka, crös kísérettel bonyolították le.

A cserék végrehajtása után házon belül is differenciált az intézet. Elkülönítette a politikaiakat és a köztörvényeseket, sőt a politikaiakon belül a szervező-irányító tevékenység miatt elítélteket és a papokat. Szétválasztotta a fogvatartottakat büntetésük időtartama szerint is. Máshova helyezték az 1–5 évrre, mint az 5–10 évre ítéelteteket, megint másutt helyezték el a 10–15 évre ítéelteteket, mint az életfogytiglanosokat. A munkahelyek alapján a következő csoportokat alakították ki: kötéltüzem 1–10 év politikai, cipészüzem 1–10 év köztörvényes, karbantartó 1–10 év politikai, állatgondozók 1–5 év köztörvényes stb. A körletek is differenciálódtak. A földszinten helyezték el az 1–5 évre ítéelteteket, az első emeletre kerültek az 5–10 évre, a második emeletre pedig a 10–15 évre ítéeltet. A magánzárkacsarnok harmadik emeletén az életfogytiglanosok töltötték szabadságvesztésüket, míg a dolgozó fogvatartottak zömmel az első körleten éltek. Itt jegyzem meg, hogy az ún. kötelező zárka mint intézkedés még érvényben volt. Ez azt jelentette, hogy az elítélt büntetésének első részét végig a cellájában töltötte, ha akart sem volt joga dolgozni.

Figyelembe véve az elhelyezési körletek befogadóképességét csak az életfogytiglanra ítélték száma 200 körül mozgott az 1958–1959-es években. Munkáltatni változatlanul csak az elítéltek egyharmadát, egynegyedét lehetett. A már említett 47/1959. sz. országos parancsnoki parancs elrendelte a belső őrhelyek megerősítését egy-egy plusz örrel. Emiatt azután a külső örök között állt elő létszámhiány. Ismét a honvédség segítségét kellett kérni. 1958. július 28-ától az intézet külső őrzését sorállományú honvédszázad látta el. A 60–65 katonából álló csoportot belső szolgálatra nem lehetett igénybe venni, közvetlen előjáróik (század-, illetve szakaszparancsnokaik) bv-tisztek, bv-tiszthelyettesek voltak. A kiskatonákkal való együttműködés sem volt problémamentes, hol a bévésekkel, hol a község lakosaival kaptak össze. Egyébként sem lehetett irigyelni az akkori vezetést, mert a fenytések nagy részét a személyi állománnyal szemben ittasság, illetőleg verekedés miatt kellett kiszabni.

A honvédszázad Nosztrára vezénylését a rezsिम szigorodásán túl a személyi állomány fluktuációja is indokolta, mert csupán 1958-ban tíz testületi tagtól vált meg az intézet. Az eltávozók részben maguk kérték leszerelésüket, részben pedig fegyelmi úton táncsolták el őket. Ez idő tájt már lényegesen kevesebb a politikai okok miatt elbocsátottak száma, jobbára szakmai, emberi oka, magyarázata van az elbocsátásnak. Van, aki azért szerel le, mert az elítélteket sajnálva rendszeresen sírva fakad. 1958 végén ismét új parancsnokot kapott az intézet, az eddigi helyettes, *J. I. őrnagy* személyében, aki egy rosszul végrehajtott riadó miatt azzal büntette a testületet, hogy engedélye nélkül senki nem hagyhatta el a község területét.

Ugyanakkor hirdették meg az országgyűlési és a tanácsi választásokat. Nem bagatelizálták el a személyi állomány felkészítését. Parancsok, utasítások sora szabályozta azt, így pl. a belügyminiszter 20. sz. parancsa, a BMh. 27. és a BvOPK 17. sz. utasítása, a helyi parancsnok 34. sz. parancsa, és így tovább. Ez utóbbiban olvasható, hogy „számolni kell az imperialista hírszerző szervek, valamint egyéb ellenforradalmi elemek aktivizálódásával, fokozott propaganda-tevékenységével, a letartóztatottak zavart keltő cselekményeivel”.

A „demokratikus” választás Márianosztrán 100%-os készülség mellett zajlott le. Megduplázták a külső és belső őrséget, ez utóbbit 15 emberrel megszilárdítva. Állandóan rendelkezésre állt egy nyolc főből álló felderítőraj, egy 4 × 4 főből álló géppuskás, valamint egy 4 × 2 főből álló golyószórós raj. 6 × 3 emberből járőr csoportot, 15 emberből bévés csapatot, 13 emberből sorállományú tartalékerőt, végül 8 személyből ún. tűzoltórajt hoztak össze az intézetben. Ami pedig a biztosítás technikai részét illeti: 340 db tűzfegyver és 150 000 db lőszer, valamint többszáz kézigránát volt előkészítve. Még a légy is csak kellő okmányokkal felszerelve és tüzetes motozás után repülhetett az egyik helyről a másikra...

1959. április 4-c alkalmából a Népköztársaság Elnöki Tanácsa amnesztiát hirdetett. Főleg azok részesültek kegyelemben, akiknek a büntetése nem haladta meg a két évet. A négy évet meg nem haladók esetében felezték a büntetés idejét. Ám még négy év felett is lehetett kegyelmet kapni, ha a büntetést a Rögtönítélő Bíróság, a Bíróság külön tanácsa vagy maga a Népbíróság szabta ki, és a büntetés végrehajtása során az elítéltek „a megjavulás komoly jeleit mutatták”. Teljes egészében kizárták viszont az amnesztiából a politikai jellegű cselekmények szervezőit, vezetőit, anyagi támogatóit, a súlyos köztörvényeseket meg a visszaesőket.

A tvr. 5. §-ának (3) bekezdése pedig kifejezetten a Márianosztrán fogvatartottak egy része számára jelentett külön akadályt, mert „a megdöntött fasiszta rendszer vezetőit és a volt kizsákmányolókat” kizárta az amnesztiából. Ezen változtatott az 1960. évi 10. tvr., mely elsősorban a politikaiak egy részét érintette. Az 1. §-a döntően a forradalmi események, a 2. §-a viszont kimondottan a háborús és népellenes büntettek elkövetőire vonatkozott. A két amnesztia-rendelet kapcsán 1959-ben és 1960-ban összesen 259 elítélt szabadult Márianosztráról.

Itt kell megemlíteni, hogy a politikaiak sokkal fegyelmezettebbek és szervezettebbek voltak a börtönön belül is, mint a köztörvényesek. Az 1959-es (inkább a köztörvényeseket érintő) amnesztia-rendeletet a politikaiak csendben fogadták, figyelmüket inkább a nemzetközi események kötötték le, mert ezektől várták szabadulásukat. És igazuk lett. 1960-ban a köztörvényesek (miután kimaradtak az amnesztiából) már közel sem voltak olyan csendesek. Arra vártak, hogy „a politikaiak majd pofára esnek”, azaz nem kapnak kegyelmet. Többségük valóban csak két-három év múlva távozhatott a nosztrai intézményből.

Három nagy csoportba sorolta a bv-szabályzat a politikai elítélteket. Voltak itt háborús és népellenes bűnök miatt elítélt magas rangú katonatisztek, csendőrök, nyilasok, politikai detektívek, VKF/II-es ügynökök stb. Volt itt sok ötvenhat után bebörtönzött értelmiségi, így jogász, művész, egyházi személy. A két kategória közé sorolták az osztályidegen földbirtokosokat, iparmágnásokat és nagykereskedőket, akik vagyoni helyzetük-nél fogva emelkedtek ki 1945 előtt. Csupán néhány jelentősebb akkori politikai elítélt nevét említem: *Déry Tibor, Eörsi István, Mensáros László, Obersovszky Gyula, Turcsányi Egon, Ádám György, Gáli József, Perbíró József* – és így tovább.

1961-ben ismét új parancsnoka lett az intézetnek. *K. P.* pályafutása még az ötvenes évek elején indult. Külső örként kezdte, aztán ahogy elvégezte az iskoláit úgy lépett egyre feljebb a ranglétrán; végül mint országos parancsnokhelyettes ment nyugdíjba. A hatvanas évek első felének változásai Márianosztrára is visszahatottak. (Pl. az új Btk. az osztályidegen-kategória megszüntetésével, azzal a szervezeti ténnyel, hogy a büntetésvégre-

hajtás visszakerült az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá, s nem utolsósorban az 1963-as amnesztiával.) Az éves jelentések szemlélete depolitizálódott, a figyelem egyre inkább a szakmai problémák felé fordult.

Márianosztrának szerencséje volt az új parancsnokkal. Az intézet élete számottevően javult. A kiadott rendelkezések rövidek, tömörek, emellett rendkívül precízek és átfogóak voltak. Az elítéltek létszáma 700–800 főben stabilizálódott, természetesen nem számítva a nagymértékű fluktuációt. A 750 fős átlaglétszám ugyanis 1964-ben 5180 fős forgalmat takart. Panaszkodott is leterheltségére a bűnügyi nyilvántartó. Változatlanul sok problémát okozott a foglalkoztatás megszervezése. 1964 végén 374 elítélt dolgozott, 229 fogvatartottat ítélték kötelező zárkára (tehát ennyi embert nem is lehetett foglalkoztatni!) és 242 elítéltnek nem jutott munka. A nevelői apparátus létszáma igen csekély volt, egy nevelőre több mint 200 elítélt jutott. S ha ehhez még hozzászámítjuk az elítéltek cserélődését (ami az átlaglétszám hatszorosát tette ki), akkor aligha beszélhetünk nagyképeség nélkül nevelésről. A nevelők jóformán csak adminisztráltak.

1966. május 16-án megjelent a BV.OPK. 7. sz. utasítása, mely elrendelte, hogy az intézetparancsnokoknak negyedévenként be kell számolniuk a személyi állomány hangulatáról. Írásbeli jelentésüket a személyzeti és oktatási osztály vezetőjéhez kellett eljuttatniuk. Erre azért volt szükség, mert „a kispolgári ideológiák és szokások hatása egyre erőteljesebb lett a beosztottak életében, és mert néhány testületi tag munkáját komolyan megzavarta vallásos világnézete”. Volt ennek a parancsnak egy olyan rendelkezése, amelynek jelentőségét csak jóval később, a hetvenes évek elején értettem meg. „Név szerint kell jelenteni azokat, akiknek a magatartása negatívan befolyásolja a személyi állomány hangulatát”. Sokszor hallottam ama kijelentést, hogy a „fálnak is füle van”, és lassan rájöttem, hogy az említett jelentésekben a Rendőrség kihelyezett részlegének, az ún. belső elhárításnak a munkáját könnyítettük meg.

1966 nyarán egy tragikus, de végül is szerencsés kimenetelű baleset zavarta meg a nosztrai bv-intézet életét. N. Z. munkáltató ór három géppisztoly-sorozatot eresztett önműn mellkasába. 15 lövedéket operáltak ki belőle. A szakaszvezető csodával határos módon életben maradt. Az ügyészségi vizsgálat öngyilkossági kísérlettel vádolta N. Z.-t, ám az orvosszakértői vélemény hatására az ügyészség visszalépett, és balesetnek nyilvánította a történeteket. Kiderült, hogy a szakaszvezetőből egy agysorvadás váltott ki epilepsziás rohamot. N. Z.-t fegyveres szolgálatra alkalmatlanná nyilvánították és leszerelték, de mint polgári alkalmazott a büntetésvégrehajtástól ment nyugdíjba. Ami a szökéseket illeti, Márianosztra szerencsés volt. 1953 és 1967 között szinte nem fordult elő a rendkívüli esemény e típusa. Később annál többször, de erről majd a továbbiakban.

1968-ban ismét új parancsnoka lett az intézetnek T. I. örnagy. Tőle vette át a stafétabotot ugyanezen év novemberében H. I. alezredes. A hatvanas évek végén, illetve a hetvenes évek elején az intézet elérte, hogy a fogvatartottak szinte teljes körét foglalkoztatni tudta. Egyfelől ugyanis csökkent az elítéltek létszáma, másfelől sikerült több új munkahelyet létesítenie. A cipészet és a fonóüzem mellett beindult a labdavarrás és a nyomdászat. A kifejezés ne tévesszen meg senkit, Márianosztra soha nem szedtek ki könyvet, itt csak a válogatás, a vágás, a ragasztás meg a kötés műveletét végezték az elítéltek a Zrínyi Nyomdával kötött szerződés alapján.

A felsorolt munkahelyeken vállalati struktúrában tevékenykedtek az elítéltek, de számottevő volt Nosztrán a költségvetési munkáltatás is. Itt kell megemlíteni a Postával szerződött kábelbontó üzemet és a Filatéliával együttműködő bélyegüzemet. Rövid ideig,

inkább kísérleti jelleggel bedolgoztattunk a Fővárosi Kézműipari Vállalathoz is. Szólni kell az ún. saját rezsiz munkahelyekről, mint pl. az asztalos-, a lakatos-, az építő, valamint a mosóüzemekről. Külön is megemlítendő a szőnyegszövő üzem, ahol a fogvatartottak kizárólag kézi csomózással készítették a szőnyeget, amelyeket komoly összegért, pl. több tízezer forintért is el lehetett adni. Az országos parancsnokság, a minisztériumok, de még a parlament is vett ezekből az elítéltek által készített szőnyegek közül.

A jogszabályi változások kapcsán az intézet neve Országos Börtönről előbb Szigorított Börtönre, majd Márianosztrai Fegyházra változott. Az elítéltekkel ekkortájt igen keményen bántak, jogaikat jócskán korlátozták. Háromhavonként volt levélváltás, hat-havonta engedélyeztek egy húszperces beszélőt, és évente egyszer kaphattak csomagot. Az 1968 végén kinevezett parancsnok 1972 elején meghalt. Az irányítást rövid ideig *S. I.* főhadnagy látta el, majd nyáron kinevezték *dr. H. T.* őrnagyot az intézet élére. Néhány dolgot érdemes vele kapcsolatban felemlengetni. Mivel előzőleg megyei főügyész volt, munkatársai tevékenységét minden vonatkozásban a törvényesség útjára terelte. Végül, de nem utolsósorban ő teremtett Márianosztrán önálló vállalatot 1976. január 1-jén, Börzsöny Vegyipari Vállalat néven.

Ezt megelőzően a nosztrai üzemegységek csupán a balassagyarmati székhellyel működő Ipoly Cipőgyár tartozékai voltak. Az új vállalat 16,4 millió forinttal indult és D-kategóriás besorolást kapott. (1979-ben C-s, 1984-ben pedig B-kategóriás lett.) A nyolcvanas évek elején Győrött, Pécsen és Szekszárdon üzemegységeket létesített a vállalat, ám ezek – Győr kivételével – ma már nem tartoznak hozzá. Eleinte a kötélgyártás és a labdavarrás volt a fő profil, ma már inkább a seprű-, illetve raklapgyártás. (Időközben kérdésessé vált a labdavarrás jövője!)

1976-ban *dr. H. T.*-t országos parancsnokhelyettesé léptették elő, és helyére *D. J.* őrnagyot nevezték ki Márianosztrára. Az intézet alapterületének bővítése már *D. J.* nevéhez fűződik. A vállalati üzemeket meg a termékek raktározását már nem lehetett a bástyafallal határolt területen megoldani. Ezért az intézet észak-nyugati részén egy 150 × 100 méteres szakasz szögesdróttal lett bekerítve. Itt épült fel a 875 m²-es háromhajtásos raktár és a 3300 m²-es háromszintes kötélüzem. Az építkezés mintegy öt éven át folyt, és igencsak próbára tette a testületi tagok türelmét. Szinte több problémát okoztak a kivitelező vállalat civil dolgozói, mint az elítéltek. Szesziesital nélkül pl. nem voltak hajlandók felvenni a munkát, és az intézet engedni kényszerült, mert a kötélüzem padozatának bitumenezését nem bízhatták az elítéltekre. Ennek aztán az lett a következménye, hogy ha valaki átesett a talicskán, de nem esett bele, az már józan munkaerőnek számított.

A kötélüzem végül nyolcvan millióért felépült, azzal a szépséghibával, hogy közben a magyar mezőgazdaságban meghonosodott az ún. szabadtartásos rendszer, és ezzel párhuzamosan megszűnt a kötelek iránti igény. Ezért gyártunk most seprűt és raklapot. „A baj nem áll meg háromig” tartja a mondás, s valóban, a vállalati beruházás utolsó kiemelkedő eseménye egy szökés volt. 1980 nyarán *H. Y.* villanyszerelőként dolgozó elítélte az őrfelügyelőségét, no meg az őrtorony nagyméretű holt terét kihasználva átvágta a drótkerítést és Budapest felé távozott. Zebegényben, a lakosság segítségével sikerült elfogni. Pár hónappal később ismét rendkívüli eltávozást engedélyezett magának, majd egy év elteltével újfent szabályos szökési akcióba kezdett. Így aztán kétszer 1 év és 10 hónap ítélet-meghosszabbítást vívott ki magának.

1982-ben új körletrész alakult a fonóüzem területén. Az elítéltek itt öntevékeny

szervezetet hoztak létre, ahol is elítélt segédfelügyelők (és nem hivatásos örök!) látták el a biztonsági feladatokat. A körlet életének irányítását két nevelőre és egy főfelügyelőre bízták. Miután az intézet fogvatartottjainak száma 1990-ben lecsökkent, megszüntették ezeket az öntevékeny körleteket. Az ötlet egyébként nem volt rossz, a szervezeti forma megállta a helyét. Ha valaha ismét újjáélesztjük, egy-két dolgon azért feltétlenül változtatni kell, így pl. más módon kell az elítélteket kiválogatnunk, hogy ne veszélyeztesse a körlet életét a spontánul létrejövő kápórendszer. 1983-tól vezeti K. G. alezredes az intézetet. Fialat hadnagyként mint üzemegységvezető kezdte pályafutását. Amikor parancsnokhelyettes lett rögvest ráhárult az új vállalati épületek (a raktár, a kötélüzem, a kazánház, a víztárolók és az új körletrész) felépítésének gondja.

1984-ben, 1985-ben került sor az MZ-épületrész felújítására. Gondoljunk csak bele, egészen eddig Márianosztrán ún. küblirendszer volt. Az elítéltek reggel és este ürítették a csöbröket, el lehet képzelni a zárkacsarnokban terjengő „mennyei illatot”. A felújítás befejeződött, de víz nem volt, mert a kutak nem bírták a fogyasztást, különösen nyáron, az aszály idején. A krónikus vízhiány miatt sok esetben pattanásig feszült a helyzet, nemcsak az elítéltek között, hanem a személyi állomány körében is. Ezen csak a Dunamenti Regionális Vízművek rendszeréhez való csatlakozás segített. 1988–1989 óta már a Dunáról kapja Márianosztra a vizet. Megoldódott a szennyvíz elvezetésének problémája, mert az intézet ún. átemelő szivattyúk segítségével nagynyomású csőrendszeren továbbítja azt a szobi tisztítótelepre.

A beruházásokkal valahogy nincs szerencsénk. A zárkacsarnok felújítását sem úsztuk meg szökés nélkül. K. Z. zárkából való távozása klasszikus, rácsfüréssel végrehajtott szökés volt. Nevezett elítéltet a MÁB különösen veszélyes fogvatartottnak minősítette a befogadáskor, és ezért a harmadik kategóriának megfelelő munkahelyre, a karbantartók zárt műhelyébe osztotta be. Mivel az elítélt szakmunkás volt, valaki (személyét a mai napig homály fedi!) áthelyezte az MZ-felújításhoz. Itt öt-hat fős csoportokban folyt a munkáltatás, és az elítélt fel tudott készülni a szökésére.

Az intézet további történetének ismertetéséhez távlati rátekintés kell, így az eljövendő eseményekről való tudósítás már másra vár.

Dr. Dóczy István

„Társadalmi alapú büntetésvégrehajtás” Angliában

A West Sussex-i Probációs Szolgálat jóvoltából 1991 tavaszán két hétig tanulmányozhattam az angliai probációs rendszer működését. Majd a Probációs Főtisztviselők Szövetségének (Association of Chief Probation Officers) Yorkban rendezett éves konferenciáján vettem részt megfigyelőként.

A probációs szolgálat szervezete

Angliában és Walesben a helyi önkormányzati körzetek (megyék, nagyvárosok) szerint szerveződnek a probációs szolgálatok. Az Egyesült Királyság említett területein 56 ilyen önálló szolgálat működik. Költségvetésük 80%-át a Home Office folyósítja és a Parlament által hozott törvények (Probation Rules) keretein belül gyakorol felettük laza szakmai felügyeletet. A probációs tisztviselőket (probation officers) a helyi önkormányzat mellett működő, részben választott testületek, az ún. Probációs Bizottságok alkalmazzák, egyúttal ők utalják ki a költségvetés hiányzó 20%-át. Tagjaik zöme bíró. Az országos koordináció nem valamiféle nemzeti csúciszerv irányításával, hanem a Home Office nem túl nagy, kb. 50 fős részlegének közreműködésével, a vezetők és az alkalmazottak szakmai és érdekképviseleti szervezetei révén, valósul meg. (Köztudott, hogy Angliában nincs igazságügyi minisztérium.) Az utóbbi szervezetek közül az egyik legjelentősebb az ACOP, vagyis a már említett Probációs Főtisztviselők Szövetsége. Ennek 250 fős tagsága 56 körzeti vezetőt meg helyetteseiket tömöríti.

Szerepe és tevékenysége

Angliában – hasonlóan sok más nyugat-európai országhoz – a bűnelkövetők kétharmadát – háromnegyedét nem börtönnel akarják visszatartani a bűnözéstől, hanem a szabad társadalombéli életük ellenőrzésével, krízishelyzetekben való segítségnyújtással, tehát magatartásuk befolyásolásával. *Az angliai probációs szolgálat eredeti rendeltetésének három fő terepe van: a szociális háttér vizsgálatának jelentésbe foglalása és más bírósági munka; az elkövetőkkel való közvetlen foglalkozás; a közhasznú munka (community service) végzetetésének megszervezése.*

Míg Angliában 1989-ben 64 000 esetben szabtak ki a bíróságok végrehajtandó börtönbüntetést (8000-rel kevesebbet mint 1988-ban), addig csaknem 130 000 elkövető került a probációs szolgálatok felügyelete alá. Ezzel párhuzamosan a börtönlakók száma,

1973 óta először, lecsökkent 48 600-ra. Az elkövetők többségét a próbáció kínálta alternatíva nélkül börtönbe kellett volna küldeni. Zárójelben megjegyezném, hogy a próbációs alternatívának van egy szigorú alapelve: nem foglalkozik olyan elkövetőkkel, akiket nem fenyeget a börtönbüntetés veszélye. E szankció esélyét ezért már az ítélethozatal előtti szakaszban kiterjedt adatgyűjtéssel és statisztikai elemzéssel próbálják megjósolni. Ma Nyugaton a büntető igazságszolgáltatás – a jelenlegi bűnözési ráták közepette – egyszerűen nem működne próbáció nélkül. A legfejlettebb országok sem olyan gazdagok, hogy börtönrendszerük valamennyi bűnelkövetőt be tudná fogadni. *A próbáció egy főre eső költsége egytizede a börtönének, ugyanakkor az elkövetők szükségleteihez rugalmasabban tud igazodni, egyénre szabott foglalkozásokat tud szervezni, és így el tudja kerülni a börtönártalmakat.* Emellett a szabad társadalom erőforrásainak intenzív felhasználásával a rehabilitáció esélye is nagyobb. Angliában pl. 1987-ben egy elítélt börtönben tartása évi 13 000 fontba, míg nem próbációs ellátása csupán 730 fontba került. A svéd börtön költsége pl. naponta 902 korona, ugyanakkor a próbáció ára csak 46 korona.

Angliában a próbációt egyre tudatosabban alkalmazza a büntetéspolitika a börtön-népeség csökkentésére. A konzervatív kormányzás idején ugyanis a brit bebörtönözött-ségi ráta nyugat-európai viszonylatban a legmagasabb lett. 100 000 lakosra több mint 100 börtönlakó jutott. A próbáció elterjedésével viszont a börtönnépeség fogyni kezdett, és 1990 közepén 45 000-re leesett. Ugyanakkor a próbációs szolgálatok klienseinek száma az utóbbi évtizedben közel 30%-kal megemelkedett.

A börtönrendszer és a próbáció nem csupán kiegészíti, hanem kölcsönösen támogatja, hitelesíti egymást. A bíróság próbációt elrendelő végzéséhez ugyanis szükség van az elkövető egyetértésére, akinek írásban kell megerősítenie, hogy érti és vállalja a próbáció feltételeit. *A börtön elkerülésének vágya így kezdetül erősen motivál mindenkit a próbációs szolgálattal való együttműködésre.* S ez kulcsfontosságú a bűnelkövetőre való hatás sikere szempontjából. A kezelés-nevelés előfeltételei összehasonlíthatatlanul kedvezőbbek a próbációs szolgáltnál, mint a börtönben. A klienseknek átlagosan egy-ötöde kerül a feltételek megszegéséért újra bíróság elé; s ez után sem mindig börtönbe.

A modern társadalomban a *rendőrség-bíróság-börtön* modell helyébe mindinkább a *rendőrség-bíróság-próbáció-börtön* tartópilléreire alapozó büntető igazságszolgáltatási rendszer lép, melyben a próbációnak sajátos közvetítő szerepe van. *A próbációs tisztviselők egy része a bíróságokon, más része a börtönökben dolgozik.* Ez utóbbiak a szabaduló elítéltek reszocializációját, utógondozását, felügyeletét készítik elő. A négy szervezet közül leginkább a próbációs szolgálat tolmácsolja a szabad társadalom elvárásait, normáit a bűnelkövetőknek, és szintén ők fedik fel előttünk a segítő-rehabilitációs lehetőségeket, adják meg az ilyen típusú intézmények címét.

A már ismert bűnelkövetőkkel való foglalkozáson kívül, melyet egy nemrég megjelent Home Office-tanulmány harmadlagos bűnmegelőzésnek nevez, *a próbációs szolgálatok igyekeznek a társadalmi környezet kriminogén feltételeit módosítani* (ezt hívják elsődleges bűnözésnek), *valamint a potenciális bűnelkövetőket* (és áldozataikat) felderíteni, szándékuktól eltéríteni, *pozitív irányba befolyásolni* (ezt nevezik másodlagos bűnmegelőzésnek).

Az említett tevékenységek a helyi körülményekhez és szükségletekhez igazodva rendkívül sokféle akcióban ölthetnek testet. A próbációs tisztviselők együttműködnek a legkülönfélébb oktatási, kulturális, jóléti, karitatív, azaz jótékonyági, valamint vallási,

üzleti és egyéb szervezetekkel, támaszkodnak köz- és magánintézmények, valamint egyének adományaira, de számíthatnak önkéntesekre és a résztvevők hozzájárulására. Szerveznek lakóközösségi klubokat, különböző korcsoportúakat és hátrányos helyzetűeket megcélzó oktató, nevelő, kulturális, szabadidős, jóléti, valamint tanácsadói programokat, támogatják az önszerveződéseket, a kisvállalkozásokat és szövetkezeteket meg a különféle környezetvédelmi akciókat. Igyekeznek a bűncselekmények áldozatainak, a bebörtönzöttek családtagjainak és gyerekeinek segíteni, a munkanélkülieket, hajléktalanokat, fogyatékosokat, alkoholistákat meg a kábítószereseket foglalkoztatni. Mindezeket a tevékenységeket a *helyi közösségekben végzett munka* vagy a *polgári munka* gyűjtőfogalma alá sorolják. A továbbiakban az angol probációs szolgálat büntetőbírói szerezpével és az elkövetőkkel kapcsolatos tevékenységével foglalkozom.

A büntetőbírói szolgálatban végzett munka

A bíróság probációs tisztviselője, azaz összekötője teljes munkaidejét a bíróságon tölti. Munkája szolgáltatás jellegű, hiszen ő továbbítja az ítélelbíró felé a probációs szolgálatról igényelt információkat. Tevékenysége saját szervezetében a diszpécseréhez hasonlít, mert ő közvetíti illetékes kollégáinak a bírósági határozatokból adódó probációs feladatokat. Ilyenek például a szociális háttérvizsgálati jelentések elkészítése, a probációs felügyelet, az elkövető számára speciális programok szervezése a probációs menhelyen, illetve nappali központban. A tárgyalás előtt összegyűjti az elkövetőkről, a bűnismétlőről a rendelkezésre álló információkat. Úgynevezett felmérő interjúkat készít elözetesen a vádlottal, beszélget a rendőrségi ügyintézővel és a védővel, tájékozódik a börtönbüntetés valószínűségéről és a büntetés kötelezettségvállaló hajlandóságáról. A „liaison officer” terjeszti a bíróság elé a probációs feltételek megszegésének ügyét is, szinte egy személyben képviseli a bíróság előtt az egész probációt.

Az angol törvények előírják, hogy a bíróság milyen esetben (pl. az első börtönbüntetés kiszabása előtt, a 21 éven alulira kirótt börtön esetén, közhasznú munkára ítéleskor vagy probációs felügyelet alá rendeléskor, ha az lakhelykijelöléssel, illetve egyéb feltételek teljesítésével jár együtt stb.) köteles a szociális háttér megvizsgálni és az erről szóló jelentést az ítélelhozatalkor figyelembe venni. A bíróság a zárójelben felsorolt esetekben köteles megszerezni a harmadik fél, az elkövetőt kliensként felvállaló probációs tisztviselő egyetértését, esetleg a probációs szolgálat által szervezett programok felelőseinek előzetes támogatását.

A büntetőeljáráásban tehát a probációs tisztviselők partnerei és segítőtársai a bíróságnak. Ugyanakkor közvetlenül nem utasíthatók, mert feladataikat alapvetően a törvények és saját szervezeteik jogilag megalapozott politikája és nem a bíróság szabja meg. *A probációs szolgálat beleegyezése nélkül a bíróság nem varrhat klienseket annak nyakába, mert a szolgálatnak joga van eldönten, hogy kivel akar foglalkozni és kivel nem akar.* A gyakorlatban fellépő nehézségek inkább fordított előjelűek. A probációnak gyakorta nem sikerül a börtöntől visszatartania az elkövetőket, mert a bíróság az adott bűntettet a szolgálatnál szigorúbban ítéli meg.

Az angol büntetőeljárási vizsgálati szakaszában igen elterjedt a szabadlábra helyezés óvadék ellenében. A kirótt összeget nem kell letétbe helyezni, azt szükség esetén utólag hajtják be. Az előzetesen fogvatartottak számaránya ebből adódóan meglehetősen

alacsony. A probáció egyébként a vádlott anyagi helyzetére vonatkozó adatokkal segíti a bíróságot az óvadék összegének eldöntésében, és olcsó szálláshelyeket (bail hostels) tart fenn a lakóhellyel nem rendelkező gyanúsítottak számára.

A szociális háttérvizsgálati jelentést kb. három hét alatt kell elkészíteni. A feladattal megbízott probációs tisztviselő általában először az irodájában fogadja a vádlottat (ritkábban felkeresi a letartóztatásban), majd többnyire ellátogat az otthonába. Beszélget kliense hozzátartozóival, barátaival, tanáraival, munkaadójával, a vele korábban foglalkozó szociális munkással stb. Az információszerezés a zavart, zárkózott, kelletlen vagy ellenséges elkövetőktől hozzáértést és tapintatot kíván. A probációs tisztviselő elmagyarázza az általa készítendő jelentés célját, igyekszik megnyerni a gyanúsítottat. Legtöbbször már ebben a szakaszban támogatják az elkövetőt a legsürgősebb (családdal, szállás-, illetve munkahellyel, megélhetéssel stb. kapcsolatos) problémái megoldásában, körvonalazzák a majdani felügyelet alapjait.

A probációs tisztviselő megbeszéli javaslatait az elkövetővel, majd megírja jelentését, amelyben őrizettel nem járó szankciókat ajánl. A bíróság a tárgyaláson voltaképp ezeket bírálja felül a máshonnan szerzett kiegészítő információk alapján. *A bíróság természetesen nem köteles elfogadni a probációs szolgálat javaslatait, a probáció által készített jelentésnek viszont nem célja kitérni a bíróság által mérlegelendő összes körülményre.* A jelentés általában társadalmi közegbe ágyazva elemzi a bűnelkövető magatartását, mérlegeli a szóba jövő szankciók hatását. Igyekszik elfogulatlan szakvéleményt adni a bűncselekmény(ek)hez vezető magatartás körülményeiről és a bűnismétlés elkerülésének esélyeiről.

A probáció elrendelése (probation order) nem egyéb, mint felügyeletet kiszabó!, felnőtt elkövetőkre vonatkozó végzés. 21 éven aluliaknál ugyanez más néven fut (Supervised Activity Scheme), és kötöttebb programokat takar. Az angol szóhasználat finom szemléleti megkülönböztetéssel él. A probáció nem büntetőítélet vagy börtönbüntetés (sentence), hanem annak alternatívája: mégis fegyelmet és rendszerességet követel. Célja: támogatni az elkövetőt abban, hogy „önálló és kielégítő (satisfying) életet éljen a szabad társadalomban, anélkül hogy vétene ellene.”

A felügyelet hat hónaptól három évig terjedhet, a kliens köteles a probációs tisztviselővel kapcsolatot tartani, őt lakó- és munkahelyének megváltoztatásáról tájékoztatni. A szolgálat igyekszik minél kevesebb kiegészítő feltételt elrendelni. A bíróság kijelölheti a kliens lak-, illetve szálláshelyét, ambuláns vagy kórházi kezelésre utalja, esetleg arra kötelezi, hogy maximum 60 napig részt vegyen egy probációs nappali központ vagy hasonló intézmény foglalkozásain. Amerikában a feltételek skálája sokkal szélesebb, ott a kijárási tilalom nappal, a szobafogság este és éjjel szintén hozzátartozik. Sőt, dívik az elektromos monitorozás, bevett dolog a sértettek kártérítése, no meg a felügyelet költségeinek megtérítése is.

Közvetlen foglalkozás az elkövetőkkel

A probációs tisztviselő általában hetente egyszer beszélget a hivatalában a kliensével, de meg is látogathatja. A szociális munkás módszereit és technikáit alkalmazza a négy- és több- személyes társalgásokon, illetve kiscsoportos foglalkozásokon. Néha a családra is kiterjeszti terápiás tevékenységét. Gyakran egyéb helyi oktatási, kulturális foglalkoztatási,

szabadidős erőforrásokra támaszkodva irányítja klienseit, akik az általam meglátogatott központokban az alább felsorolt programokban vehettek részt. Szerveztek számukra írás-, olvasás-, számtantanítást, elemezték viselkedésüket, magatartásukat, felvilágosító kurzusokat indítottak az alkoholisták, a kábítószeresek és a szexuális bűnelkövetők részére.

Emellett felvállalták a különféle szabadidős foglalkozások (testnevelés, kirándulás, motorozás), barkács- és képzőművészeti szakkörök, valamint ún. szociális készségeket (így pl. háztartásvezetést, gazdálkodást, főzést stb.) oktató kurzusok irányítását. Helyenként az ex-clítéltek, volt áldozatok gyerekeinek, hozzátartozóinak is szerveznek klubfoglalkozásokat. Többnyire rájuk hárul a közérdekű munka intézése is. Ez az önállóan alkalmazható alternatív intézkedés 1983-ban épült be a próbációs tevékenységbe. A munkavezetőket általában szerződéssel veszik fel, akik egyszerre maximum hat elkövetőt felügyelnek. *A bíróság legfeljebb 240 óra ingyenmunkát szabhat ki egy felnőtt elkövetőre.*

A foglalkozások jó része önkéntes. Az érdekeltek azért vesznek részt ezeken, mert meggyőződtek hasznosságukról. A kurzusok általában 6–8 fős kiscsoportokból állnak, és olyan színvonalon alkalmazzák a legmodernebb csoportdinamikai, helyzetelemzési és más magatartást befolyásoló technikát, amely a hazai pedagógiai kultúránkhoz szokott látogatót szinte elképeszti. A leggyakrabban használt kézikönyvet, mely a legkülönfélébb tesztek, szituációs játékok és gyakorlatok százait tartalmazza *J. McGuire és P. Priestley* írták. A kiadvány angol címe: *Offending Behavior. Skills and Stratagems for Going Straight*. Nyers fordításban ez a következőképpen néz ki: „Elkövetői magatartás. Jártaságok és fortélyok a bűnözésmentes életmódhoz.” (Érdemes lenne azonnál lefordíttatni!) A próbációs tisztviselők módszertani felkészültsége lenyűgöző. A kétéves egyetemi képzésük tehát igencsak intenzív lehet, ha ilyen jól el tudják sajátítani a legmodernebb pedagógiai eljárásokat. Erről a yorki konferencián is meggyőződhettem, ahol az elkövetői csoportokkal végzett munka fogásairól, trükkjeiről folyt magas színvonalú tapasztalatcsere.

A próbációs tisztviselő háromhavonta áttekinti a kliensre vonatkozó nyilvántartását, és értékeli a helyzetet. A kapcsolattartás gyakoriságát, munkájának intenzitását az elkövető személyiségváltozásának függvényében csökkentheti, illetve növelheti. *A próbációs szolgálat egésze egyfajta információs központként, eligazító állomásként működik; a híd szerepét tölti be a kliens és a szálláshely, a munkaközvetítő iroda, az átképző központ, az egészségügyi szervek, a tanácsadó szolgálat, a segélyhivatal és a szabad társadalom más segítő ágensei között.* Ha a próbációs tisztviselő úgy ítéli meg, hogy az elkövetőnek nincs szüksége tovább szervezett támogatásra és ellenőrzésre, akkor kérheti a bíróságot, hogy kliensét bocsássa el korábban.

A Probációs Főtisztviselők Szövetségének '91-es konferenciája

A konferencia mottója – „Építsünk a sikerre!” – utal a bűnelkövetők kezelése-nevelése kapcsán feltámadó optimizmusra, amely egyre inkább felváltja Nyugaton a hetvenes-nyolcvanas évtized kételkedő szemléletét. A kutatók és a gyakorlati szakemberek felhagynak a „semmi sem használ” káros ideológiájával, látva a szemlélet szakmai korlátait. Az új cszmeáramlat mindenkit ráébreszt arra, hogy nincsenek se csodaszerek,

se úgymond univerzális megoldások. A lényeg: az elkövetők emberi jogainak tiszteletben tartása és önkéntes cselekvésre motiválása. Mind az elmélet, mind a gyakorlat azt igazolja, hogy bizonyos elkövetőkre, bizonyos módszerekkel, más büntetésekre pedig más eszközökkel kell, illetve lehet eredményesen hatni. A cél tehát a megfelelő csoportok és módszerek egymáshoz társítása.

A konferencia plenáris ülésein az ilyen tárgyú előadásokból és vitákból azok a magyar érdeklődők, akik a hazai szakmai közéletet átható pesszimizmusban nem lelik különösebb örömeiket, sok tanulságot vonhatnak le, ám ezek ismertetésére most nincs mód. A konferencia másik fő témája az angol probációs szolgálat menedzselése volt, a legmodernebb szervezetiirányítási elvek szerint. Ismertetése sajnos ez idő tájt nem időszerű nálunk.

Összefoglalás gyanánt

Ha feltételezzük, hogy intézményrendszerünket előbb-utóbb ki kell egészíteni mindazzal, ami a nálunk fejlettebb társadalmakban már bevált, akkor elkerülhetetlennek kell tekinteni a probáció bevezetését Magyarországon. A növekvő bűnözésből, börtöneink elégtelenségéből, az elkövetőkkel való érdemi foglalkozás hiányosságaiból, a bűnmegelőzés és a rehabilitációs mechanizmusok fejletlenségéből adódó problémákra nincs más megoldás. A probáció gazdaságosabb, hatékonyabb és emberibb, mint a börtön, ugyanakkor fokozza annak visszatartó hatását, melyet a börtönviszonyok humanizálása legalábbis meggyengíthet. Végül pedig az is a probáció mellett szól, hogy mozgósítja és koordinálja a bűnmegelőzést szolgáló társadalmi cselekvést.

Az Európa Tanács emberjogi irányelveinek érvényesülése és az azoknak megfelelő börtönrendszer (amelyben a börtönbüntetést valóban csupán a legvégső esetben hajtják végre) elképzelhetetlen a probáció kínálta alternatív lehetőségek nélkül. *A yorki konferencia menedzselési alapelve az volt, hogy a probációs szolgálat legyen hiteles mind a bíróságok, mint az elkövetők szemében. Ezen elvárásnak viszont csak akkor teher eleget, ha mindkét irányban megőrzi függetlenségét és mint a büntető igazságszolgáltatás negyedik, közvetítő szerepet betöltő tényezője nyeri el identitását.* Bár az angol rendszert a maga széttagoltságával nem tekintjük Magyarországra számára mintának, mégis úgy tűnik, hogy a viszonylagos szervezeti önállóság, az állami bürokráciától való lazább függés előfeltétele egy központosított szolgálat hitelességének is.

Kiss Sz. Csaba

Az osztrák büntetésvégrehajtás az orvos szemével

Az osztrák Igazságügyi Minisztérium meghívására háromtagú delegáció utazott Ausztriába. A küldöttség két tagja, *dr. Bókai Judit*, az Igazságügyi Minisztérium osztályvezetője és *dr. Horváth György*, a Veszprém Megyei Bíróság vezetője bírója a magyar bíróság szervezetének reformjához gyűjtöttek tapasztalatokat, valamint polgárjogi, szakigazgatási, személyügyi kérdésekről folytattak megbeszéléseket az osztrák igazságügyi szakemberekkel. Jómagam bv-intézeteket látogatva nyertem bepillantást az osztrák büntetésvégrehajtás egészségügyi rendszerébe. Küldöttségünket az osztrák Igazságügyi Minisztérium osztályvezetője, a miniszter külkapcsolatokért felelős szaktanácsadója *dr. Gertraude Kabelka* és a bv-szekció egészségügyi osztályának helyettes vezetője, *dr. Karl Drexler* fogadta az állomáson. Közben elkísértek bennünket a szálláshelyünkre röviden ismertették a számunkra szervezett programokat. Ezután elhelyezkedtünk a bécsi tartományi bíróság börtönének vendégszobáiban, majd fiatal jogászok és osztrák kollégák társaságában ebédeltünk. Később megcsodáltuk a Trautson palotát, a világi barokk építészeti remekművét, amely ma az osztrák igazságügyi tisztviselőinek munkahelye, valaha pedig Mária Terézia magyar testőreinek lakóhelye volt. Délután az osztrák igazságügyi miniszter, *dr. Nikolaus Michalek* fogadta delegációnkat, ahol is a magyar bírósági szervezet reformjáról és aktuális jogi kérdésekről esett szó.

Az egyéni program számomra ezután kezdődött. Még aznap *dr. Wolfgang Werdenich* főtanácsos intézetigazgató kíséretében megtekintettem a *Bécs-Favoriten elnevezésű, sajátos funkciójú bv-intézetet*, ahol kb. száz férfi – elsősorban alkoholbeteg, illetve kábítószerfüggő – elítéltek tudnak elhelyezni. Az osztrák Btk 22. §-a a bírósági végzés szerint gyógykezelettségi kötelezettséget ír elő számunkra. Az elítéltek javarészt ilymódon kerülnek az intézetbe. Büntetésük egy évtől háromig terjed. Az 1969-ben érvénybe lépett és többszörösen módosított Bv-törvény 68. §-a lehetővé teszi, hogy más bv-intézetből is a fogvatartottak alkoholbetegségükre hivatkozva áthelyezésüket kérjék a Bécs-Favoritenbe. Ezenkívül bár csekély létszámban, vannak itt elítéltek, akik hosszú, 18–20 éves szabadságvesztésük letöltése után kerülnek az intézetbe, hogy felkészítsék őket a szabad élet „veszélyeire”, és elősegítsék visszailleszkedésüket a társadalomba. Ezek az elítéltek egy, maximum másfél évig tartózkodnak az intézményben.

Az épületben levő három emelet elkülönítése szintenként különböző bánás-, illetve kezelésmódot tesz lehetővé. A felső szint a legzártabb egység. Az itt lévőek kíséret nélkül nem hagyhatják el az intézetet: vagy a helyi asztalosüzemben dolgoznak, vagy egyéb manuális jellegű tevékenységet folytatnak. A magasabban kvalifikáltak számítógépes feladatokat is végeznek – bér munkában. Az egyszemélyes zárkák ajtaja mindig nyitva van. Az elítéltek szabadon mozoghatnak a közös helyiségekben (fürdőben, konyhában,

társalgóban). Mosnak, főznek magukra, azaz önellátóak. Ki-ki behozhatja a saját tévéjét, rádióját, újságot, könyvet vásárolhat igénye szerint, de van az intézetben külön tévé-szoba és könyvtár is. Egy szinttel lejjebb szintén önellátóak az elítéltek, de itt már a kétszemélyes zárka a tipikus. A szabadabb rendszer abban nyilvánul meg, hogy a fogvatartottak az intézeten kívül is vállalhatnak munkát, sőt ez utóbbit önállóan szervezhetik; a munkavégzés után viszont benn kell tartózkodniuk! Átlagosan mindig van tíz elítélt, akiket terápiás megfontolásból kerti, avagy földmunkával foglalkoztatnak 20 km-re az intézettől.

A földszinthez, „a szabadság kapujához” érve szaporodnak a kedvezmények és zsúfoltabbak a zárkák. Itt már nem ritka a négyszemélyes zárka sem. A fogvatartottak szabadon vállalnak munkát, heti 15 órányi pihenőidejüket – kedvük szerinti bontásban – intézeten kívül tölthetik, ám este 22 órára vissza kell térniük. A kapuban alkohol-teszt vizsgálaton esnek át. Az első ballépés bocsánatos bűnnek számít, a második esetet kedvezménymegvonással szankcionálják, de amennyiben újabb alkohol- vagy kábítószerfogyasztásra derül fény, visszakerülnek a felső szintre, és kezdődhet újra az araszolás lefelé. A szintváltás idő tartamát általában az határozza meg, hogy az elítéltekkel naponta foglalkozó pszichoterapeuták miként ítélik meg a fogvatartottak általános egészségi és pszichés állapotát, a kezelések és foglalkozások hatékonyságát.

A Bécs-Favoriten vezetője maga is pszichológus. Az őrszemélyzet létszáma: hatvan. Főállásban öt pszichológus, négy szociális munkás és két drogterapeuta dolgozik. Mellékállásban két pszichiátert, egy belgyógyászt és egy alapellátó orvost alkalmaznak. A tárgyi és személyi feltételek optimálisak. A gyógykezelés, jelesül az egyéni és csoportos pszichoterápia, az autogen tréning, az akupunktúra, a munkaterápia tágas, világos kezelőhelyiségekben folyik. Több beutalttal személyesen is megismerkedvén, a Bécs-Favoritenben az a benyomásom alakult ki, hogy az itt alkalmazott módszereket lényegében mindenki el tudja fogadni. Noha akadnak a lakók között renitensek, nehezen kezelhetők és többszörösen visszaesők, maga a rendszer kellő hatékonysággal működik. Legfőbb előnye, hogy a terápiás célkitűzések megvalósítása mellett törekszik az emberi méltóság megőrzésére.

Az ausztriai tanulmányút második napjára vendéglátóim igen gazdag programot állítottak össze. *Dr. Dieter Wenko* főtanácsos intézeti vezető társaságában rabszállító gépkocsival utaztam a Bécstől kb. 40 km-re levő *Göllersdorfi Intézetbe*. A szociológus képesítésű igazgató utazás közben bemutatta nekem e speciális intézményt. Elmondta, hogy a XIV. században épült kastély egykor a Schönborn család tulajdonát képezte. A reneszánsz épületet 1874-ben alakították át fogházzá. Az első világháborúban politikailag megbízhatatlan személyek őrzésére szolgált, később volt katonai, majd polgári börtön, és szövetségi javító-nevelő munkahely is. Történetének alakulása megpecsételte sorsát, múzeális értékei ellenére jelenleg is igazságügyi intézmény. 1985 óta közel száz, szellemileg károsodott törvénysértő és pszichésen megbetegedett elítélt férfit tartanak fogva, illetve kezelnek itt.

Az osztrák Btk 21. §-a leszögezi, hogy a szellemileg károsodott törvénysértők számára megfelelő elhelyezést kell biztosítani. Az 1977-ben felkért, orvosokból, pszichológusokból, büntetésvégrehajtási szakemberekből, építészekből álló szakértői csoport gondos mérlegelés után a göllersdorfi kastélyt javasolta e célra átépíteni és berendezni, mert ezt vélte a legbiztonságosabbnak a bent- és a kintlévők számára egyaránt. A törvény szerint a szellemileg abnormálisakat mindaddig itt kell tartani, amíg fennáll a veszélye, hogy

szabadon bocsátásuk esetén újabb bűncselekményeket követnének el. A beutaltak évente mennek bírósági felülvizsgálatra, de csak pszichiátriai szakvéleményre támaszkodó bírósági végzés alapján lehet őket – 10 év próbaidőre – elbocsátani.

Az intézetben megismerkedtem az igazgató szakmai helyettesével, *dr. Hans Schuda* pszichiáter docenssel, aki végigvezetett az épület „hét stációján”, vagyis megmutatta miként él itt hét elkülönült lakóközösség. Majd átfogó képet festett az itt kezeltokről, a gondozás formáiról, az intézmény szervezeti felépítéséről. A Göllersdorfban kezelték 70%-a szellemileg súlyosan károsodott, 15%-a személyiségzavarban szenved, 15%-a pedig speciális kezelést igénylő pszichés beteg, akit letöltőházból utalnak ide. 60%-uk pszichózisban (affektív pszichózisban, illetve skizofréniában) szenved, 20%-uk oligophrén, azaz gyengeelméjű, 14%-uknak organikus pszichózisa, vagyis szervi agykárosodása van, és 6%-uk alkoholbeteg.

Ami az elkövetett bűncselekményt illeti: a beutaltak 35%-a gyilkosságot, gyilkossági kísérletet, illetve emberölést követett el, 20%-uk testi sértést, 17%-uk gyújtogatást. 10–10 százalék szexuális és tulajdon elleni bűncselekmény elkövetője, 8%-uk ellen pedig szemérem elleni sértés volt a vád. A kezeltéken kívül még kb. húsz fogvatartott él az intézetben, akik segédkeznek a fenntartási (konyhai, mosodai, raktári stb.) munkálatokban. Az alkalmazottaknak és a beutaltaknak egyaránt ők főznek. Ha az ízlésem irányadó, akkor kitűnően. A gondozás formái rendkívül sokszínűek. Élnek a gyógyszeres kezelés eszközével. Luxuskörnyezetben folyik az egyéni és csoportterápia, kerti munkából, könyvkötésből, festésből, fafaragásból, szőnyegszövésből stb. áll alapvetően a munkaterápia, de egyeseket zeneterápiával is kezelnek.

Az egyes lakóközösségi stációkban szocio- és milióterápiás kezelések (szabadidős programok, lelkesítő foglalkozások) szolgálják az itt élők önállóságának kibontakoztatását. Az intézet messzemenő nyitottsága miatt kórházi-szanatóriumi klímát áraszt. Az egy- vagy többnapos kirándulásoknak is az a célja, hogy támogassák a beutaltak közeledését a külvilághoz. Az épületben hangulatos kávéház működik, ahol a beutaltak önköltséges, látogatóik pedig teljes áron vásárolhatnak. A színházterem igen szép, a beutaltak bármilyen műsort rendezhetnek itt, és jótékonysági alapon alkalmanként vendégművészek lépnek fel. Emellett adottak a lehetőségek a sportolásra, és természetesen könyvtár is van. Az intézményt négy ember (az igazgató, a gazdasági igazgatóhelyettes, a pszichiáter főorvos és a főápoló) irányítja. Az őrszemélyzettel kapcsolatos szervezési kérdések megoldása a gazdasági igazgató feladatkörébe tartozik, a beutaltak őrzését, kezelését, munkáltatását pedig 120 alkalmazott végzi. Ebből 70 ór, 25 ápoló, 12 orvos és 13 ún. egyéb, tehát pszichológus, szociális munkás, foglalkoztató szakember, pl. zeneterapeuta.

Nyolc rabszállító járművel rendelkezik az intézet, így az akut egészségügyi problémák könnyen megoldhatók. Göllersdorf klasszikus, ám ugyanakkor modern gyógykezelési elven alapuló pszichiátriai klinika benyomását kelti. Gondot csupán az okoz, hogy mindössze száz embert lehet ide beutalni Ausztria egész területéről. Később, másutt dolgozó szakemberekkel beszélgetve hallottam olyan nezeteket is, amelyek erősen vitatták a göllersdorfi intézet létjogosultságát. Az intézmény jelentős összeget emészt fel az állami költségvetésből, amelyet korábban megoszthattak az egyes tartományok. Most viszont az ide beutalhatók kis létszáma miatt a hasonló betegségben szenvedőket továbbra is a tartományi elmeklinikákon kezelik, noha az állami költségvetésből azoknak alig csurran-cseppen valami. Az érvek mérlegelése során arra a következtetésre jutottam, hogy az

A Trautson-palota belső udvara...

osztrák büntetésvégrehajtás sincs könnyű helyzetben, ha gazdasági adottságait korszerű módszerekkel kell ütköztetnie, mert így óhatatlanul enged a kirakatelv csábításának.

A göllersdorfi kiruccanás után dr. Karl Drexler várt az Igazságügyi Minisztériumban. Társalgásunk közben kiderült, hogy a minisztérium 45 fős bv-főosztályának egészségügyi osztályán dolgozó szakemberek mind jogi végzettségűek. Az egészségügyi terület túlszabályozottságait e tény fényében már nem nehéz értelmezni. Az egészségügyi osztály munkájában mindössze egy orvos vesz részt szaktanácsadóként, *dr. Jörg Pont* belgyógyász. Ő egyfelől a Franz Josef császár nevét viselő kórház belgyógyászati osztályának osztályvezető főorvosa, másfelől a Bécs-Favoriten alkalmazottja. (Személyesen csak este az ún. Heurigerabend alkalmával találkoztam vele. A remek vacsora és a kiváló veltelini bor mellett leginkább a magyar társadalmi, politikai és büntetésvégrehajtási viszonyok iránt mutatott érdeklődést. A szakmai kérdések közül csupán az AIDS-problémát taglaltuk részletesebben.)

Drexler doktor felvázolta nekem az osztrák büntetésvégrehajtás egészségügyi rendszerének szerkezetét, majd kitért az alapellátás, és a kórházi ellátás módozataira is. Ausztria területén kilenc előzetesek elhelyezésére szolgáló tartományi-bíróági börtön, kilenc városi-körzeti börtön, három nagyobb és négy kisebb szövetségi végrehajtó intézet, egy női börtön, továbbá négy különleges intézmény van. (Ez utóbbiak közé tartozik, a már említett Bécs-Favoriten, illetve a Göllersdorfi Intézet, az ún. Mittersteig 80 férőhellyel és ugyanannyi alacsony tüρόképeségű személyiségzavarossal, valamint a 70.

...és egyik lépcsőházának részlete

ágyas Wilhelmshöhe nevű tudószanatórium.) Ezekben az intézményekben összesen 6000–7000 embert tartanak fogva. A főállású bv-alkalmazottak létszáma ugyanakkor 3500. Mellékállásban kb. 150 szakembert (orvost, pszichológust, papot, tanítót) foglalkoztatnak. A börtönök nagyságától függően alkalmaznak fő- vagy részállásban belgyógyászt, illetve általános orvost meg pszichiátert. A fogvatartottak létszámának arányában módosul az ápolószemélyzet száma. A kisebb börtönökben még ápoló sincs, az e célra kiképzett örök nyújtanak elsősegélyt, osztják szét a gyógyszereket. Teljes körű kivizsgálás (általános orvosi vizsgálat, plusz tüdőszűrés) csak az előzetesházakban dívik, ou viszont több alkalommal (igy a bevonuláskor, a végrehajtó intézetbe szállítás előtt és szűrőpróbaszerűen).

A rendszeres gondozásra szoruló betegeket olyan intézetbe szállítják, ahol állandóan van orvos. Míg az általános orvosi alapszakmákra profilizozott börtönkórházban nincs fektető, addig a nagyobb intézetekben 40–60 ágyas termek működnek. Termé-

szetesen itt az egészségügyi személyzet létszáma már jelentősebb. Van kislabor, röntgenhelyiség, kezelő és ambulancia. Az akut betegeket és a műtét előtt állókat külső, polgári kórházakban – őrzés mellett – kezelik, ápolják. Tíz nagyobb városban, pl. Bécsben is, fenntart az Igazságügyi Minisztérium a rabok gyógyítására egy külön osztályt valamilyen civil kórházban. Ezen osztályok őrzésbiztonsági szempontból kiválóan felszereltek, külön helyiség áll az örök rendelkezésére. A higiénés viszonyok irigylésre méltóak, hiszen a közegészségügy, a higiénia biztosítása állami vagy tartományi feladat.

Az AIDS-kérdésben is a jogi megfontolások dominálnak. HIV-szűrést kötelezően nem végeznek, sokszor még a rizikócsoportban sem. A HIV-pozitív vírus hordozókat, vagyis akik önmagukat annak vallják, elkülöníteni nem lehet. Az AIDS-betegeket egészen a IV. stádiumig szeparált fektetőben kezelik, ahonnan a fertőzés miatt már egyenes út vezet sajnos a temetőig. A probléma azért súlyos, mert az egyénileg jelentkező HIV-pozitívok, meg az esetenként kiszűrtek aránya 1,3%-a az összes fogvatartottnak. Ám ez csak a jéghegy csúcsa. 1989-ig közel 50 AIDS-beteg elítéltet utaltak külkórházba a IV. stádium bekövetkezte miatt. A jogi szentencia szerint „e stádiumban már olyan súlyos a betegség, hogy állandó orvosi gondozás szükségeltetik egy e célra készült és felszerelt kórházban”. A helyzet látszólagos nyugalma mögött forrongó viták, orvosok-pszichológusok és jogászok konfrontációja érzékelhető. Úgy ítélem meg, hogy e kérdésben sok változás várható.

Az Igazságügyi Minisztérium rendkívül sokat tesz a felvilágosítás érdekében, a propaganda terén. Az AIDS-kérdés megoldásában pl. együttműködik a nemzetközi szervezettel, az Európa Tanáccsal. Előadások, tanulmányok, brosrák, szórólapok tömegét

használják fel, melyek eredményességét a jövő hivatott igazolni. A dr. Drexlerrel folytatott beszélgetés közben Helmut Gonsa professzor, a bv-szekció vezetője is megjelent. Rendkívül szívélyesen üdvözölt és reményét fejezte ki, hogy tanulmányutam hasznos¹¹ bizonyul.

A látogatás harmadik, egyben utolsó napján megnéztem a *bécsi tartományi-bíróság előzetes fogházának egészségügyi részlegét*, beszélgettem dr. Fred Zimmermann főtanácsossal, az intézet igazgatási főnökével, dr. Klamár István pszichológussal és dr. Harald Schopper belgyógyász főorvossal. Az újonnan átépített börtönépületben átlagosan 600–800 elzöttest őriznek. Ezenkívül még el tudnak itt helyezni 100–200 elítéltet, hogy az intézet karbantartási és fenntartási munkálatait elvégezzék. Florisdorfban, a szervezeten ide tartozó kihelyezett részlegben további 120 főt tartanak vizsgálati fogóságban. A bv-alkalmazottak létszáma összesen 550. A büntetésüket itt töltők testi-lelki jólétéről nagy létszámú személyzet gondoskodik.

Tíz szociális gondozó, három pszichológus, egy református és egy katolikus pap végzi a fogvatartottak lelki karbantartását. (A pszichológusok az őri állomány kiképzésében is részt vállalnak, szakvéleményük alapján sorolják az alkalmazottakat egy tesztvizsga után a „D” fokozatból az áhitott „A”-ig. A fokozatok elsősorban a képesítés szintjét, de gyakran az eltöltött időt is jelzik.) A szociális gondozók és a pszichológusok gyűjtik össze a zárkákból az ún. kívánság-cédulákat. Ezekre a minden zárkában fellelhető formanyomtatványokra írják rá a különböző kívánságaikat, panaszait a fogvatartottak.

Az egészségügyi blokk több szinten helyezkedik el. Az egyikben az ambulancia, a labor, a röntgen-diagnosztika meg a számítógépes adminisztrációs szoba, valamint a vizsgálók, a kezelőhelyiségek és az orvosi szobák találhatóak. A másikon a kórházi fektető van – 65 ágygal. A betegeket az egyes kórtermekben diagnózis-csoportonként gyógyítják. Az AIDS-betegek és a fertőző betegek részére pavilonokat különítenek el. Az akut betegeket nem az intézetben kezelik, ám utógondozásuk helyben zajlik. A belgyógyász mindennap vizitál a fektetőben. Minden nap van ambuláns rendelés, még szombaton és vasárnap is. A betegek előzetesen feliratkoznak, mielőtt megjelennek a járóbeteg-rendelésen. A feladatokat öt főállású (belgyógyász, egy radiológus, három általános orvos) négy mellékállásban foglalkoztatott orvos (egy pszichiáter, egy szemész, egy orr-fül-gégész és egy fogorvos), valamint tizenhét ápoló látja el. Az ápolók folyamatosan dolgoznak 7 órától 19 óráig, illetve 19 órától 7 óráig. Éjszaka csak két ápoló van az intézetben. Az orvosok készenléti ügyeletét nem sikerült megszervezni, ezért az éjszakai órákban a sürgős esetekhez mentőt hívnak.

Arra a kérdésre, hogy milyen a fogvatartottak általános egészségi állapota, hogy milyen gyakorlati problémákkal kell az itt dolgozóknak naponta megküzdeniük – a következő választ kaptam: a statisztikai adatok tükrében az elítélt egészségi állapota nem rosszabb az átlag osztrák lakónál. Ugyanakkor az előzetesházakban a foglalkoztatás, a munkáltatás hiánya pszichés problémákat, pszichoszomatikus zavarokat okoz.

A háromnapos program munkaebéddel zárult, ahol is megragadtam az alkalmat, hogy tisztázzak egy kényes kérdést. Miután többször bebizonyosodott, hogy az osztrák büntetésvégrehajtás alkalmazottainak fizetése kevesebb, mint a többi ágazatban dolgozóké érdekelt: miképp lehet megnyerni a magasabb kvalifikációt igénylő szakterületnél dolgozókat (az orvosokat, a pszichológusokat, a szociális gondozókat, a tanítókat és így tovább) a büntetésvégrehajtás szolgálatára. A válaszon érdemes elgondolkozni. Az oszt-

rák bv-testület stabil megélhetést, nyújtás állást garantál. Miután a kinti jövedelmekkel vetélkedni nehéz, orvost, jogászt, pszichológust csak úgy tudnak nyerni és megtartani, ha kötetlen munkaidőt kínálnak és nem ragaszkodnak merev szabályozókhoz. A főállású orvosok többsége délután már a magánrendelőjében dolgozik. Az azonban vitathatatlan, hogy a büntetésvégrehajtáshoz kerülőknél Ausztriában nem érvényesül a kontraszelekció a fent említett rugalmas személyzeti politika miatt.

Tanulmányutamról rendkívüli élményekkel telítve, annak tudatával tértem haza, hogy a reformországok – köztük Magyarország – törekvéseit igen pozitívan értékelik az osztrákok. Velünk együtt akarnak előbbre lépni. A „Dunának, Oltnak egy a hangja” – szemlélet él, nem avult el a nagyhatalmak árnyékában. Ez pedig erőt és hitet ad mindannyiunknak, hogy összefogva a kis európai országokkal létrehozzuk a jóléti társadalmat mi is, amelyben a büntetésvégrehajtás helyét, szerepét és létjogosultságát mindenki elismeri.

Dr. Heylmann Katalin

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Dóczi István, a Márianosztrai Fegyház és Börtön volt nevelője; **dr. Heylmann Katalin** bv. alezredes, az Országos Parancsnokság egészségügyi főosztályának helyettes vezetője; **Kiss Sz. Csaba** bv. százados, a kutatásszervezés és nemzetközi kapcsolatok önálló osztályának főelőadója az Országos Parancsnokságon; **dr. Mezey Barna** egyetemi docens, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, magyar állam- és jogtörténeti tanszék; **Módos Tamás** bv. alezredes, az Országos Parancsnokság bv. főosztályának helyettes vezetője; **dr. Nagy Ferenc** egyetemi docens, JATE Állam- és Jogtudományi Kar büntetőjogi és büntetéseljárásjogi tanszék; **dr. Rissai Nándor** bv. alezredes, a Martonvásári Bv. Intézet parancsnoka; **Takács Péter** bv. százados, az Országos Parancsnokság bv. főosztályának főelőadója; **Turbók Attila**, a Börtönügyi Szemle rovat szerkesztője, az Országos Parancsnokság sajtóirodáján

Elismerések

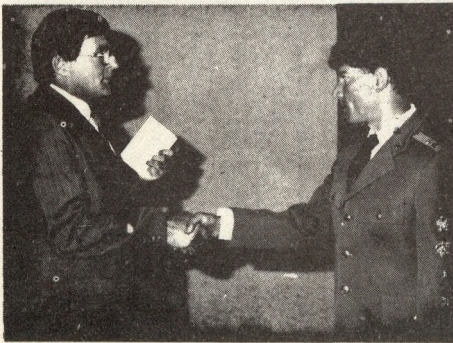
Az állami és a nemzeti ünnep alkalmából soron kívül előléptetett főtisztjeink és tisztjeink:

Augusztus 20-án eredményes munkáját elismerve az *igazságügy-miniszter* dr. Lőrincz József és Pados József alezredeknek **ezredessé**, a *büntetésvégrehajtás országos parancsnoka* pedig Csabai László, Horváth János, Kajári Ferenc, Kocsis László, Siba István, Szabadi Imre, Szigeti Imre, Verrasztó Sándor őrnagyokat **alezredessé**, Barkóczy József, Csordás Ferenc, Dombi Kiss Pál, Duschák Józsefné, Horváth Gyula, Kerékgyártó László, Kocsmár Istvánné, Molnár Gyula, Óvári Géza, dr. Sárdi Miklós, Siklódi Ferenc, Tikács Sándor századosokat **őrnaggyá**, Árendás Péterné, Csépai József, Horváth Zoltánné, Romsics András, Ruskó László, Szigeti Gábor, Szopkó László főhadnagyokat **századossá**, Csitke Sándor, Egervári István, Gál László, Guba Endre, Kőszegi Józsefné, Kövesi János, Szabó Imre, Szondi Miklós hadnagyokat **főhadnaggyá**, Sándor István alhadnagyot **hadnaggyá** nevezte ki.

Október 23-án tevékenységének hatékonyságát méltatva az *igazságügy-miniszter* dr. Madej Ferenc és Piskor István alezredeknek **ezredessé**, a *büntetésvégrehajtás országos parancsnoka* pedig dr. Heylmann Katalin, dr. Kárász János, Módos Tamás őrnagyokat **alezredessé**, Madlenáné Szalma Eszter, Varga Géza, Végh András, Wartha János századosokat **őrnaggyá**, Tóth József főhadnagyot századossá, Nagy László, Pákozdi Ferenc hadnagyokat **főhadnaggyá** léptette elő.

A büntetésvégrehajtás rehabilitált dolgozóit, dr. Virág Miklós tartalékos alezredes és Kováts János tartalékos őrnagyot október huszonharmadika alkalmából az igazságügy-miniszter tartalékos **ezredessé** léptette elő. Dr. Tari Ferenc országos parancsnok a képen átnyújtja az új váll-lapokat.

Ára: 10 FT